

✓ 307 475

6

ÁLLAM- ÉS

52/2011

JOGTUDOMÁNY

LII/1

2011

AZ MTA JOGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA JOGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

Főszerkesztő:

LAMM VANDA

Szerkesztőbizottság:

BRAGYOVA ANDRÁS, DEZSŐ MÁRTA, FEHÉR LENKE,
HOLLÁN MIKLÓS, LAMM VANDA, LŐRINCZ LAJOS
PACZOLAY PÉTER, SAJÓ ANDRÁS, SÁRKÖZY TAMÁS,
SULYOK GÁBOR, VÁRNAY ERNŐ, VÖRÖS IMRE

Felelős szerkesztő:

HOLLÁN MIKLÓS

Szerkesztőség címe:

1014 Budapest, I. Országház u. 30.

1250 Budapest Pf.: 25

Telefon: 355-73-84

Fax.: 375-78-58

* * *

A kiadvány megjelenését támogatja
az MTA Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottsága

Előfizethető és példányonként megvásárolható:
MTA Jogtudományi Intézete
Állam- és Jogtudomány Szerkesztősége
(1014 Budapest, Országház u. 30. tel. 00-36-1-355-9644)
E-mail: paridi@jog.mta.hu

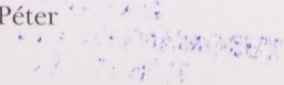
Kiadja az MTA Jogtudományi Intézete

Borítóterv: ARCHAEOLOGIA Alapítvány

Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Fazekas Péter

HU ISSN 0002-564X

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
JOGTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

Vol. LII.

2011

N° 1.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

BÓCZ ENDRE

Vádfunkció, közvád, ügyész

3

HERKE CSONGOR

Súlyosítási tilalom a legalitás és az opportunitás
elvének tükrében

31

FRIEDERY RÉKA

Európai Parlament és az Európai Ombudsman:
szerepek és kapcsolódási pontok

57

BAKOS KITTI – NÓTÁRI TAMÁS

Az építészeti művek felhasználásának szerzői jogi aspektusai

75

JOGIRODALOM

Kelemen László: Miként vélekedünk a jogról?

Szociálpszichológiai kutatás 2010. (*Fehér Lenke*)

111

Leszkoven László: A kezességi szerződés (Bodzási Balázs)

117

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TANULMÁNYOK

Bócz Endre*

VÁDFUNKCIÓ, KÖZVÁD, ÜGYÉSZ

A büntető igazságszolgáltatás hagyományosan az állam bíróságainak az a ténykedése, amelynek révén törvényes eljárás eredményeként az állam nevében kijelentik, hogy a vádlott felelős-e büntetőjogilag, s ha igen, milyen mértékben.¹ A tulajdonképpeni igazságszolgáltatás a bíróság joga és kötelessége, a büntető igazságszolgáltatás működéséhez nélkülözhetetlen további (ugyancsak hagyományos) két feladatkör – a vád és a védelem – az ítélekezéstől elkülönül.

A bíróság kérelemre (indítványra) dönt vitás ügyekben. Büntető ügyekben az eljárás megindításának előfeltétele a *vád*, vagyis arra jogosult – a *vádló* – részéről előterjesztett *olyan indítvány, amelyben egyedileg megjelölt személy (a vádlott) részéről térben, időben és okági összefüggésekben meghatározott és büntetőjogilag tiltott cselekmény elkövetését állítva és annak bebizonyítását felajánlva az illető bűnösségének kimondását és büntetés kiszabását igényli.*

A vádló fogalma jogi hagyományaink folytán szinte azonosul az „ügyész” fogalmával, holott ez az azonosítás távolról sem magától értetődő.

Az európai kultúrkörben a vádemelésre jogosult általában a bűncselekmény sértettje, de eljárásjogi felhatalmazása (processzuális legitimitációja) az állami közvádlói hatóságnak van. A közvádlónak szinte mindennütt vádmonopóliuma – vagy elsőbbsége – is van, a sértett vádemelési jogosultsága csak e mellett érvényesíthető.

* CSc főiskolai tanár, ny. fővárosi főügyész

¹ Barna Péter *A bűnüldözés elvi kérdései* című (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.), a maga idejében nagy hatású művében a fogalmat ennél jóval tágabban határozta meg. Nem korlátozta az igazságszolgáltatást a bíróságok tevékenységére, s belefoglalta mindazt a ténykedést, ami az adott társadalomban a bűncselekmények megelőzésére irányul, ld. 10. és következő oldalak.

Az Ügyészek Nemzetközi Egyesülete (*International Association of Prosecutors*, a továbbiakban: *IAP*) alapszabályába foglalt definíció szerint a tagsági feltételek szempontjából „vádoló”-nak („*prosecutor*”) tekintendő „minden olyan jogász, akit bármikor kineveztek, hogy akár az állam, akár más közhatalóság nevében bűncselekmény miatt vádat emeljen, vagy akit erre a feladatra megválasztottak, beleértve azokat a jogászokat is, akiket egy így kinevezett vagy megválasztott vádló arra alkalmazott, hogy a büntetőeljárársban a vád oldalán eljárjon vagy közreműködjön, továbbá a vizsgáló magisztrátusokat is.”² Ez a meghatározás szélesebb, mint amit az Európa Tanács Ajánlása alkalmaz; az csak a közvádlokat öleli fel. A *IAP* ennyiben érvényesíti az ENSz-nek a tárgyra vonatkozó dokumentumából azt a tételt, hogy a vádlókra vonatkozóan megfogalmazott kívánalmak megszővegezésénél elvileg a közvádlok lebegtek a testület szeme előtt, és azok „megfelelően alkalmazandók az *ad hoc* kijelölt vádlókra is”.³ A közvádlo köztisztviselő, aki az érintett közösség képviselőjében, a közérdek által vezérelve gyakorolja funkcióját, s nemcsak a terhelő és súlyosbító körülményeket köteles figyelembe venni, hanem a mentő és enyhítő körülményeket – vagyis a vádlott érdekeit – is.⁴

A vádló meghatározó feladata ugyan a vád előterjesztése, de tennivalói nem merülnek ki ebben, hiszen a vádnak implicit eleme – az ártatlansági vélelem folytán, és a bizonyítási teher büntetőeljárársbeli elosztása miatt – a bizonyítás is. Ki kell mutatnia – mind köz-, mind magánvád esetén – a vádbeli tények valóságát és a vád által követett jogértelmezés helyességét, vagyis a bizonyítékokat és azokat az érveket, amelyek ezeknek szerinte helyes értékelését és jogi felfogásának igazolását szolgálják, a bíróság rendelkezésére bocsássa, végül közvád esetén kötelessége a büntetés igazságos mértékének jogorvoslatokkal való szorgalmazása. Minderre tehát fel kell készülnie, vagyis a bizonyítási lehetőségeket előre fel kell mérnie.

² A *IAP* hivatási szervezet, s ez a magyarázata annak, hogy a „vádoló” fogalmát jogászokra korlátozza.

³ Ld. *UN Guidelines on the Role of Prosecutors*, Eighth United Nation Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 27 August to 7 September 1990, U.N. Doc. A/Conf. 144/28/Rev. 1 at 189 (1990), (a továbbiakban: *Vezérfonal*), Preambulum, utolsó mondat.

⁴ Vö. az Európa Tanács 2000. október 6-án kelt Ajánlását, *Recommendation Rec (2000) 19 of the Committee of Ministers to the Member States on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System* 1. pont (a továbbiakban: *Ajánlás*). Ezt a filozófiai alapvetést az angolszász jogi felfogás nem fogadta ugyan el, de ma már az angolszász jogterületeken is hasonló eszmei alapokat követő közvádloői hatóságok működnek. Ld. HANCOCK, B.–JACKSON, J.: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom National Prosecuting Agencies*, *IAP és Wolf Legal Publishers*, Nijmegen, 2006. 17.

A bizonyítás lehetőségei a bűncselekményt alkotó történések körülményeiből fakadnak. Ezeket a magánvádló rendszerint közvetlenül ismeri, hiszen saját sérelmére keres jogorvoslást, és nem kötelező a számára a tárgyilagosság sem. A közvádló helyzete más; ő a bűncselekményről általában csak közvetve szerez tudomást.

A bűncselekmény – a bűnözés „rejtőzködő természete” folytán – többnyire a közrendben mutatkozó zavarként jelenik meg. Nem lehetetlen ugyan, de nem is biztos, hogy a rendzavaró tett büntetőjogi tilalmazottsága nyilvánvaló. A közvádlói hatóság vezetőjének általában alkotmányos feladata, hogy gondoskodjék a közrendben zavart okozó cselekmény esetleges büntetőjogi tilalmazottságának felismeréséről, és arról, hogy – ha ez fennáll – az elkövető az igazságszolgáltatás kezére kerüljön. Nem szorgalmazhat azonban kellő alap nélkül büntetőbírói eljárást.⁵

Ezt a feladat-komplexumot – tehát a gyanús történések háttérét alkotó cselekmények büntetőjogi tilalmazottságának tisztázását, a büntetendő cselekmények elkövetőinek a bíróság elé állítását (a vádemelést), az igaz tények megállapítását és jogszerű, vagy jogellenes voltak bírói kimondását szolgáló közreműködést – értem a továbbiakban a *közvádlót terhelő vádfunkción*.⁶

A vádemelés előkészítése (nyomozás, vizsgálat)

A bíróságnak az általa közvetlenül megvizsgált bizonyítékok alapján kell ítéleznie.⁷ Bűncselekmény azonban ritkán követnek el úgy, hogy a bíró-

⁵ Ajánlás, 27. pont. Hasonlóan: *IAP Standards of Professional Responsibility and Statement of Essential Duties and Rights of Prosecutors* (elfogadta a IAP Végrehajtó Bizottsága 1999. április 23-án és kihirdetve Pekingben, a 4. közgyűlésen, 1999-ben; a továbbiakban: *Standards*), 4.2 b) pont.

⁶ A vádfunkció a magánvádló szempontjából egyszerűbb; ő nem köteles az ellene elkövetett tettet felderíteni, s ha tud is róla, nem köteles a bíróság elé terjesztetni, valamint nem köteles a közérdekhez igazodni.

⁷ Ez ugyan a hatályos büntetőeljárás törvényünkben, sajnos, ilyen kifejezetten nem olvasható, de e nélkül is következik az európai jogi kultúra elveiből, a hazai igazságszolgáltatás hagyományaiból, továbbá abból is, hogy az elkészítendő büntetőeljárás törvény koncepciójára vonatkozó 2002/1994. (I. 17.) számú Kormányhatározat 2. pontjában azt olvashatjuk: „Olyan eljárást kell kialakítani, amelyben – legalábbis az alaptípust tekintve – érvényesül az a tétel, hogy a bűnösség kérdése a közvetlenség elvének tiszteletben tartásával a tárgyaláson dől el[.]”. Levezethető e mellett a törvény számos részletszabályából is. Vö. erről FENYVESI

ság jelen van, közvetlenül észleli és így külön bizonyítási eljárás nélkül, nyomban ítélezhet.⁸ Ebből a tapasztalati tényből fakad az a kényszerűség, hogy a vádlónak a vádemelést elő kell készítenie. A XIX. század kezdetén Európában két alapvető változat alakult ki: a kontinens abszolút monarchiáiban korábban honos inkvizitórius büntetőeljárás rendszerre épült francia ihletésű ún. „*vegyes*, (más néven »kontinentális«) eljárás”, amelynek jellemzője a büntetőper központi elemének, a főtárgyalásnak a bírói előkészítése, a *bírói vizsgálat*, és az angolszász jogi kultúrában honos *ügyféli előkészítés*. Mivel a személyi szabadság és az állampolgári jogok bírói oltalom alatt álltak, az ügyféli előkészítés sem nélkülözheti bizonyos körben a bírósági közreműködést.

A bűncselekményekről való tudomásszerzés terén – a dolog természeténél fogva – a közigazgatási (rendészeti) hatóságok vannak a legkedvezőbb helyzetben. A közrend fenntartása rájuk tartozik. Feladatuk – egyebek mellett – a közösség napi életének figyelemmel kísérése, azoknak a helyeknek, objektumoknak, eseményeknek, történéseknek és személyeknek a számontartása, amelyek, illetőleg akik kockázatot jelentenek, a fejlemények nyomon követése, a potenciális veszélyek ténylegessé válásának megelőzése, vagy a kialakult veszély elhárítása, valamint a megsértett közrend helyreállítása. Ehhez igazodik a létszámuk, a munkarendjük, területi elhelyezésük, felszerelésük, valamint a személyi állomány kiképzése és szaktudása is. A bűncselekmények többsége természeténél fogva csorbítja a közönség biztonságérzetét csorbítja, és ezért sérti a közrendet. Akit személyesen érint egy bűncselekmény, az – általában – hagyományosan a legközelebbi rendészeti szervhez (rendőrséghez, csendőrséghez) fordul. A nyomozást ezért a bűnügyek túlnyomó többségében valamilyen rendészeti szervezet – sok országhoz hasonlóan nálunk is a rendőrség – végzi. Ők derítik fel és fogják el a tettest.

a) A „kontinentális” felfogás

A nyomozás gyakorlati teendőit a kontinentális büntetőeljárás rendszerű országokban az államügyész még a nála feljelentett bűncselekmények ügyében is hagyományosan a rendőri hatóságra bízta. Az államszervezetben mind a rendőri, mind a közvádloi hatóság – az államügyészség – a

Cs.–HERKE Cs.–TREMMELE E: *Új magyar büntetőeljárás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004., 99. és köv.

⁸ Ezt szabályozta a bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: *Bvp.*) 333. §-a.

végrehajtó hatalom fennhatósága alá tartozik, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás kapcsolódásánál pedig általában a jogi szakhatóságé, a vádhatóságé az elsőbbség.

Az eljárási törvények nyomozás elvégztetését határozzák meg ügyészi feladatként. Maga a nyomozás – bár többnyire az ügyészség is jogosult rá – elsősorban a rendőrség dolga. Az ügyészség jogosult *rendelkezni* a nyomozásról; megindíttatni, irányítani, igényeket szabni, meghatározott nyomozási cselekmények elvégzésére utasításokat adni,⁹ ellenőrizni a nyomozás menetét, stb. Mindkét szervezet önálló – kivéve Dániát, ahol a rendőrség és az ügyészség helyi szinten *egy* hivatalt alkot, amelynek a vezetője az igazságügyi miniszter által kinevezett helyi rendőrfőnök.¹⁰ A holland ügyésznek ugyan elvileg feladata a nyomozás – az ügyész a jogszabályok szerint mintegy „rangosabb nyomozó”¹¹ – de az ügyek túlnyomó többségében a nyomozás indítására is jogosult rendőrség anélkül nyomoz, hogy az ügyészséggel akár csak konzultálna. A magyarázat az, hogy az egész országban nincs annyi ügyész, mint ahány rendőr egy-egy városban, s hogy a nyomozásban a rendőrök járatosabbak az ügyészeknél, jobban értenek hozzá.¹² Nálunk a hasonló eljárásjogi szabályozás hatályba lépése idején¹³ az ügyészek számára adott eligazítás így szólt: „A királyi ügyészség befolyását a nyomozás teljesítésére az ügy körülményeihez és a megkeresett hatósághoz képest különbözően gyakorolhatja. ... [c]sekélyebb fontosságú, nem bonyolult ügyekben, különösen olyan helyeken, ahol a rendőri hatóságok a nyomozás teljesítésében nagy gyakorlatot és helyes tapintatott tanúsítottak, elegendő lesz,

⁹ Még akkor is, ha nyomozási cselekményeket nem feltétlenül végezhet, vö. a Bvp. 84. §-t. E szerint a nyomozást a királyi ügyész elrendelhetette, s elvégzésére a rendőri hatóságokat és közegeket megkereshette, illetőleg utasíthatta, valamint a közhatóságoktól értesítéseket és felvilágosításokat igényelhetett. Azt, hogy maga nyomozási cselekményt végezzen, csak az 1921. évi XXIX. törvény 5. § engedte meg.

¹⁰ Igaz, mind az 54 helyi rendőrfőnök jogvégzett, és minisztériumi, ügyészi vagy magánpraxisban szerzett gyakorlattal rendelkező jogász. A hivatalon belül az ügyészség és a rendőrség (bűnügyi) állománya ugyan elkülönül egymástól, de ha a rendőri és az ügyészi részleg között vita lenne abban a kérdésben, hogy vádat emeljenek-e, a végső szót a rendőrfőnök mondaná ki. Ilyen vitát azonban a gyakorlatban nehéz elképzelni – mondta egy erről megkérdezett rendőrfőnök, hozzátéve – hogy az ő számára az ügyész szava a törvényesség követelménye miatt súlyosabb lenne. Ld. HANCOCK, B.–JACKSON, J.: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland, New South Wales (Australia), The Netherlands and Denmark*, IAP és Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2009. 168.

¹¹ Ld. *Uo.* 121. A szerzők a holland büntetőeljárás törvény 148. és a holland rendőrségi törvény 13. cikkelyére utalnak.

¹² Ld. *uo.* 121.

¹³ A Bvp. 1900. január 1-jén lépett hatályba.

ha (az ügyészség) ... röviden csak megjelöli azt az irányt, amelyben a nyomozást teljesíttetni óhajtja. Ellenben nagyobb fontosságú vagy bonyolult ügyben a királyi ügyészség a megkeresésben vagy előszóval jelölje meg azokat a nyomozó cselekményeket, amelyeknek teljesítését valamely tüzetesen meghatározandó irányban szükségesnek tartja. Ezen felül közölheti ... azokat a kérdéseket, amelyeknek a nyomozás alatt leendő feltevését kívánja...¹⁴

b) Az angolszász („common law”) felfogás

A vádfunkció gyakorlásának ez a rendszere a brit szigeteken alakult ki, az angol gyarmatbirodalom révén terjedt el világszerte és mai formáját csak a XX. század utolsó harmadában nyerte el. Mellőzve az alkotmány- és jogtörténeti részleteket, a kiinduló helyzet az volt, hogy a király fő jogi tanácsadója – Skóciában a *Lord Advocate*, Angliában az *Attorney General* – az alkotmányos monarchiában betölti az igazságügyi miniszteri funkciót is, de az uralkodó nevében ő a vádhatósági jogkör letéteményese is.¹⁵ Angliában még a XIX. században, aztán az Ír Szabadállamban, majd Észak-Írországban és a Brit Nemzetközösség egyéb államaiban is közvádloi szervezeteket hoztak létre, melyeket igazgató¹⁶ irányít. A DPP az *Attorney General* főfelügyelete alatt működik, de – vagy a szokásjog, vagy a tételes jogszabályoknak a szokásjoghoz igazodó értelmezése¹⁷ szerint – az utóbbinak nem utasítható alárendeltje; hanem döntéseiben független.

A „common law” jogrendszerben a vádfunkció eddig tárgyalt elemeit is másként értelmezik; éles határt látnak a közigazgatási tevékenységnek értelmezett nyomozás és a büntetőbírói eljárás között, s ezen a határon az úr a vádló, aki eldönti, hogy az ismert – és akár büntetőjogi értelemben jogellenes – tények miatt kezdeményez-e bírói eljárást. A vádlónak nincs joga nyomozási cselekményeket végezni, nem utasíthatja a rendészeti hatóságot arra, hogy nyomozást indítson, sem abban a kérdésben,

¹⁴ Ld. 2100/1900. I. M. rendelet V. 5. pontját.

¹⁵ Az *Attorney General* (és a *Lord Advocate*) kormánytag, tehát politikus.

¹⁶ *Director of Public Prosecutions*, (a továbbiakban: DPP). Az Ír Szabadállamban 1974-ben, Észak-Írországban rendeleti úton 1972-ben bevezették, s a megbékélést követően 2002-ben a szükségesnek tartott módosításokkal törvényben szabályozták így a közvádloi szervezetet. Ausztráliában először 1982-ben Victória államban, majd a többiben létesítettek hasonló közvádloi szervezeteket. Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 143. és 146., illetőleg HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland...* i. m. 73.

¹⁷ Angliában, Walesben, Skóciában és Észak-Írországban ez „common law” szabály, az Ír Köztársaságban a törvény indokolása teszi ezt félreérthetetlenné – ld. ez utóbbira *uo.* 32.

hogy miként folytassa a már megindított nyomozást. A legtisztábban ez az Angliában és Walesben működő Királyi Vádhatósági Szolgálatra¹⁸ vonatkozó előírásokban fogalmazódott meg. A CPS a törvény előírásai szerint nem adhat utasításokat, de ha a rendőrség igényli, köteles jogi kérdésekben a nyomozás során is felvilágosításokkal és tanácsokkal szolgálni.¹⁹ Ennek az elvnek a merev érvényesítése azonban a gyakorlatban feszültségek forrásává, s így a gördülékeny és hatékony együttműködés akadályává vált. Így alakult ki a CPS gyakorlatában a „korai bekapcsolódás”²⁰ igénye.

A CPS működési területén 2005. óta több mint 90 helyen a közvádú hatóság folyamatos 24 órás szolgálatban elérhető a rendőrség számára személyes felvilágosítás és tanácsadás céljából, s e mellett telefonon is elérhető egy ügyeletes munkatársa hivatalos időn kívül [még éjszaka és ünnep (!) idején is].²¹ Tanács- illetve felvilágosítás-adás alkalmával a közvádúknak ügyelniük kell szavai várható hatására. Azzal foglalkozhat, hogy egy bizonyítási eszköz bizonyos módon történő megszerzése milyen feltételek esetén nem érinti annak perbeli felhasználhatóságát; azzal viszont, hogy milyen módszerrel kellene egy bizonyítási eszközt az adott ügyben megszerezni, már nem, mert ez a rendőrség műveleti döntésére tartozik, tehát nem jogi kérdés.²² Javasolhatja (de utasításként nem szabhatja!) a nyomozás bizonyos irányú kiterjesztését annak tisztázása végett, hogy valakinek a büntetőjogi felelőssége megállapítható-e, vagy sem (ha pl. a boncolási eredmény nem ad választ a halál okáról, javasolható újabb szakember bevonása).

Ez a szabályozás általában jellemző a „common law” rendszerekre, bár vannak árnyalatnyi eltérések. Észak-Írországban pl. a törvény a Közvád Igazgatójának²³ kérésére a rendőrség főnöke köteles felvilágosítást adni minden olyan kérdésben, amely – a DPPNI szerint – bűncselekmény

¹⁸ *Crown Prosecution Service for England and Wales*, a továbbiakban: CPS.

¹⁹ Vö. *The Code for Prosecutors* – a CPS alapvető működési szabályzatának 2004. évi kiadása – 2.4 cikkelye.

²⁰ Az eredetiben: „early involvement”.

²¹ Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 106.

²² *A Review of the Role and Practices of the CPS: A Consultation Paper (2002)*, 2.25. bekezdés, a CPS kiadása – idézi HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 110.

²³ *Director of Public Prosecution of Northern Ireland*, (a továbbiakban: DPPNI)

gyanúját kelti.²⁴ Az Ír Köztársaságban gyakorlat, hogy a közvádoló a vádemelés végett hozzá küldött ügyben további nyomozást igényel a rendőrségtől, az előírások pedig tüzetesen felsorolják azokat a (jogi) kérdéseket, amelyekben a rendőrség a nyomozás idején tanácsért vagy felvilágosításért a vádhatósághoz fordulhat.²⁵

A „common law” rendszernek egy sajátos változata működik Skóciában, így erről is érdemes röviden szólni.

A skót parlament még 1587-ben (!) jogosította fel a Lord Advocate-ot arra, hogy üldözze a büntetéseket akkor is, ha a „*a felek nem kívánják, vagy egyébként kiegyeznének.*” Ebből fejlődött ki az a gyakorlat, hogy a súlyos bűncselekmények elszennedői – bár vádemelési joguk lett volna – inkább a Lord Advocate-hoz csatlakoztak. A kisebb jelentőségű bűncselekmények ügyeiben viszont a helyi bíraskodást végző sheriffek az eredetileg pénzügyigazgatási feladatokat ellátó „*procurator fiscal*”-okat bízták meg azzal, hogy eskü alatt tett tanúvallomásokot vegyenek fel az előzetes tudakozódás („*precognition*”) keretében bizonyíték gyanánt. A XVII. századra már általánossá vált, hogy Skóciában a Procurator Fiscal szervezet végezte a sheriff részére a bűncselekmények nyomozását, s azután a sheriff a súlyosabb ügyeket a felsőbb bíróságra („*High Court of Judiciary*”) küldte, a többit maga bírálta el. A további részleteket mellőzve, ebből alakult ki a ma működő skóciai közvádoló hatóság, a *Crown Office and Procurator Fiscal Service* (a továbbiakban: *COPFS*). E szervezet vezetője a Lord Advocate és a Solicitor General, akiknek a jogállása ugyanolyan, mint az Angliában vagy Írországban az Attorney General-é.²⁶ A *Crown Agent* köztisztviselő, ő vezeti a hivatalt, melynek működéséért a parlamentben a politikai felelősséget a Lord Advocate viseli. A *Crown Agent*-et nem érinti az esetleges kormányváltás, és ennek következtében a Lord Advocate személyében bekövetkező változás sem. A közvádoló szervezet hierarchiájának csúcán helyezkedik el a *Crown Office*, amit a *Crown Agent* vezet, területi szervei pedig, mint középszintű szervek, 11 körzeti hivatal, melyeket egy-egy

²⁴ Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland...* i. m. 165. Ezzel a – szavaik szerint „közvetett nyomozási” – jogosultsággal azonban a DPPNI igen ritkán él.

²⁵ Ld. *uo.* 47. A *Guideline for Prosecutors* – az Ír Köztársaság közvádoló hatóságának alapvető szabályzata – a 2007. évi kiadásának 7.3. bekezdésében azt is megszabja, hogy egyes kérdésekben a felvilágosításért, stb. a DPP-hez (a DPP Hivatalához) kell fordulni.

²⁶ Őket a skót miniszterelnöknek a skót parlament által jóváhagyott javaslatára az uralgó nevezi ki.

körzeti Procurator Fiscal vezet, továbbá a sheriff-bíróságok mellé egy-egy kerületi Procurator Fiscal irányítása alatt működő helyi hivatalok.

A Procurator Fiscal általános felelősséggel tartozik a nyomozásért. Maga is nyomozhat, ám a nyomozások túlnyomó többségét a rendészeti hatóságok végzik.²⁷ A rendőrség a nyomozások műveleti kezelésében nagy önállóságot élvez. A nyomozást végző más rendészeti hatóságok általában a kezdeti intézkedések után jelentik megállapításaikat a COPFS-nak, de egyes ügyekben (azokban, amelyek emberhalállal járó bűncselekmény miatt folynak, vagy egyébként bonyolultak vagy kényesek) mielőbb igyekszik érintkezésbe lépni vele, amely megkezdí a *de facto* ellenőrzést, illetőleg irányítja – vagy tanácsokkal segíti – a nyomozást. A törvény szerint az utasításokat a (megyei) rendőrfőnök útján kellene adnia, de ez ritka; rendszerint azzal a rendőrtiszttel vagy a parancsnokával közli utasításait, aki az ügyben eljár. A rendőrség kivételével a nyomozást végző rendészeti hatóságokat a közvádloi hatóság nem jogosult utasítani sem nyomozás indítására, sem arra, hogy jelentsék az ügyeiket, de ezek tudják azt, hogy jelentősebb ügyekben fontos a COPFS mielőbbi értesítése, s hogy ennek elmulasztása az eredményt veszélyeztetheti, s eszerint járnak el. A COPFS nyomozásra vonatkozó általános iránymutatásokon, illetőleg az egyes ügyekben adott tanácsokon és instrukciókon túl bizonyos kérdésekben – pl. az ügyekről adott értesítések időszerűségét, vagy az utasítások végrehajtását illetően – a gyakorlat alakulását is figyelemmel követi, de ennek nincsen állandó mechanizmusa. A közhivatali korrupció miatti, továbbá rendőrség tagjai által elkövetett bűncselekmények miatti ügyek nyomozása a körzeti hivatalok hatáskörébe tartozik, s főként a közvádloi hatóság végzi a pénzmosás vagy egyéb „fehérgalléros” bűncselekmények miatt indított nyomozást; ezekben a rendőrség szerepe korlátozott.²⁸

c) A (bírói) vizsgálat

A rendőri nyomozásnak az elvileg lehetséges egyik kimenetele az, hogy a történetek rendészeti tisztázása folytán a közigazgatási hatóság felismeri: vizsgálódásai arra mutatnak, hogy valaki bűncselekményt követett el. Eb-

²⁷ A rendőrségen túl egy tucatnyi rendészeti hatóság folytathat nyomozásokat. A COPFS – amelynek állományába 2006-ban 451 jogász tartozott, évente mintegy 320 000 bűnygyben járt el, s ebből mintegy évi 5000 nyomozást végzett közvetlenül. A többit a rendészeti szervekre hagyták, bár esetleg megszabták a nyomozás bizonyos irányát, ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 59.

²⁸ Ld. *Hancock-Jackson 2006.*, 49., 59. és 62. oldal.

ben az esetben az elkövetőt azonosítja – esetleg elfogja – és átadja a megállapításait rögzítő iratokkal együtt a vádhatóságnak. Ez mindkét rendszerben így van; ezen a ponton azonban a folyamatok már eltérően alakulnak. A kontinentális rendszerben eredetileg itt kötelező bírói vizsgálatnak kellett következnie, míg a „common law” rendszerben a vádló a nyomozás eredményéhez képest eldönthette, hogy vádat emel-e, vállalva a bíróság előtti bizonyítás kockázatát.

A vizsgálat csak az elrendeléséről szóló bírói határozatban megjelölt tett miatt és személy ellen volt folytatható; ha közben más tette, vagy más személy ellen való kiterjesztése is indokoltá vált, akkor is csak a vádló újabb indítványa alapján nyílt lehetőség az eljárás tárgyának módosítására.²⁹ A bizonyítékok hiánya címén történő esetleges megszüntetés is anyagi jogerővel járó bírói határozattal történt, tehát újabb adatok birtokában is csak (sikeres) perújítás eredményeként lehetett az eljárást folytatni.

A nyomozás és a bírói vizsgálat bizonyos mértékig szükségképpen átfedte egymást.

A rendészeti hatóság közegei is megtekintették a tett helyszínét, kutatnak tárgyi bizonyítási eszközök után, kikérdezték a tanúkat és a gyanúsítottat, stb. is. Am pl., „[H]a a bűnvádi ügyre nézve fontos tényköörülmények megállapítására vagy felderítésére személyes megfigyelés szükséges: bírói szemlélet kell tartani[.]”, vagyis szemle (pl. helyszíni szemle) vált szükségessé, azt – hazai jogunk szerint – a vizsgálóbírónak kellett vezetnie ahhoz, hogy megállapításai a főtárgyaláson érvényesíthetők legyenek, s szakértői vizsgálatot is ő volt jogosult elrendelni.³⁰ A rendőri hatóságok kényszerintézkedéseket is csak igen korlátozott körben alkalmazhattak. Az állampolgári jogok (személyi szabadság, magánlak, tulajdonjog) általában bírói jogvédelmet élvezett, a házkutatást, lefoglalást csak bírói határozat alapján volt szabad foganatosítani. A gyanúsítottat a rendőri hatóság is letartóztathatta („arrest”), de haladéktalanul bíró elé kellett állítani, s a huzamosabb fogva tartást csak ő rendelhette el.³¹

²⁹ Bvp. 106. §

³⁰ Ld. Bvp. 225. § A rendőrség tagjai (korabeli terminológiával „hatósági közegek”) nem vehettek fel jegyzőkönyvet, s amit a helyszínen tapasztaltak, azt csak tanúsíthatták.

³¹ Az „előzetes letartóztatás” a magyar jogi szaknyelvben eredetileg azért volt „előzetes”, mert a bírói meghallgatásig tartott. Hazai jogunkban az elfogott, és a rendőri hatóság döntése alapján letartóztatott büntettest 48 óra alatt a vizsgálóbíró – vagy, járásbírói hatáskörbe tartozó bűncselekmény esetén a járásbíró – elé kellett állítani, aki azután fenntarthatta, legfeljebb összesen 15 napig. Ha bírói vizsgálat indult és a vizsgálóbíró az első kihallgatás után a további fogva tartást indokoltnak látta, vizsgálati fogságot rendelhetett el, ld. Bvp. 141–151. §.

A bírói vizsgálat a nyomozás adatainak ellenőrzése és szükséges kiegészítése, a lényegét tekintve a vizsgálóbíró által foganatosított, alakszerű adatgyűjtés és előzetes bizonyítás volt. Ennek folytán a vizsgálóbíró eljárási cselekményei többnyire elkerülhetetlenül csak a nyomozás során ismertté vált adatok más alakszerűségek közötti rögzítését – pl. a detektívek által már kikérdezett tanúk nyilatkozatainak formális kihallgatáson keretében történő, jó esetben részletesebb megisméltését és jegyzőkönyvbe foglalását – jelentette. Nehézséget okozott a „vizsgáló magisztrátus” számára az is, hogy a rendőri szervek kialakították és napi 24 órás munkarendben működtették a bűnügyi technikát, kialakították *saját* laboratóriumait és szakember-állományukat, az általuk így nyert (főként természettudományi) ismereteket viszont a vizsgálóbírónak „független forrásból,” nem bűnügyekre specializálódott szakértőtől kellett beszereznie.³²

A rendszer nehézkessége egyre nyilvánvalóbbá vált, és már a XIX. század közepén előbb fakultatívvá vált, majd egyre inkább visszaszorult, s a rendészeti szervek által végzett nyomozás vált uralkodóvá. Jellegzetessége azonban változatlanul a kormány alá rendelt közzádlói hatóság, amely a nyomozásban több-kevesebb irányítási és felügyeleti lehetőséggel rendelkezik. A kormány és a közzádlói hatóság viszonya is jelentősen átalakult; az igazságügyi miniszter utasítási jogát – az „átláthatóság” jegyében – különféle előírásokkal korlátozták. Mindamellet azonban a rendszer ma is számos országban működik.

Sajátos változata alakult ki a XX. század folyamán a Szovjetunióban, amely azután éreztette a hatását a szovjet befolyási övezet más országában is.³³

Az Orosz Birodalom 1864-ben francia mintára átalakított igazságszolgáltatási rendszerében az igazságügyi minisztérium fennhatósága alá tartozó ügyészség helyzete csak 1922-ben változott meg; ekkor állították vissza a korábbi, Nagy Péter cár által a XVIII. század elején alapított, és Nagy Katalin által továbbfejlesztett orosz ügyészséghez hasonlóan az államfőnek – és nem a kormánynak – alárendelt, rendkívül széles hatáskörű szervezet. Egy eljárásjogi reform keretében 1928-ban azután a vizsgálóbírói szervezetet is az ügyészség fennhatósága alá helyezték. Az addig a bírói kar tagjaiként működő vizsgálok („*следователь*”) ezzel bírói státusukat – így a függetlenséget is – elveszítették, eljárási jogukat viszont

³² Ld. Renè Lèvy: *Police and the Judiciary in France since Ninetenth Century – The Decline of the Examining Magistrate. British Journal of Criminology*, Vol. 33. No. 2. 181.

³³ Ennek részleteiről ld. BÓCZ E.: *Büntető eljárásjogunk kalandjai – sikerek, kudarcok, vargabetűk*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 49. és köv.

(ügyészi felügyelet alatt) megtartották. Ezzel a tárgyalás előkészítésének idejére a hagyományosan alkotmányosnak tekintett jogok bírósági védelme megszűnt. Fennmaradt ugyan a „nyomozás” és a „vizsgálat” közötti különbség,³⁴ de a vizsgálóbírói feladatkört az ügyészségi vizsgálók vették át, sőt, vizsgálók működtek egyes rendőri hatóságoknál és az állambiztonsági szerveknél is. Ehhez igazította a magyar büntetőeljárás jogban „nyomozás” néven szabályozott vizsgálatot a jogalkotás, amihez ideológia is létesült, s ezt vették át napjainkig a hatályos törvények.³⁵

Döntés a vádemelésről

a) A vádemelésről mindkét rendszerben a közvádoló dönt, s a közvádoló nem emelhet vádat anélkül, hogy meggyőződne arról: a nyomozás vagy vizsgálat adatai ezt megalapozzák.

A döntés előkészítésének első lépése a nyomozás iratainak áttanulmányozása, mert ezekből ismerheti meg az esetleges vád alapjául szolgáló történetet, és foglalhat állást arról, hogy az valóban tartalmaz-e olyan tényelemeket, amelyek büntető törvénybe ütköző emberi cselekvést valószínűsítenek.

Az angolszász eljárásjogi koncepcióhoz – de általában: az európai jogi kultúra hagyományaihoz – képest a nálunk (néhány más, erősen inkvizitórius karakterű kontinentális országhoz³⁶ hasonlóan) uralkodóvá vált felfogás itt egy szembeeszkő sajátosságot mutat.

A tárgyalás *közvetlensége* eredetileg azt jelentette, amit a Bvp. 324. § (1) bekezdése – és ennek nyomán a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi

³⁴ Ez mindmáig így van; létezik „*дознание*” és „*предварительное расследование*” vagy „*следствие*”.

³⁵ A bírói vizsgálatot az 1950. évi 12. törvényerejű rendelet megszüntette. A büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvény egy – sokban a skót rendszerhez hasonló – rendőri nyomozást írt elő. Az 1954. évi V. törvény adaptálta a bírói vizsgálat szovjet (vizsgálóbíró nélküli) változatát, majd Barna Péter és Gödöny József elméleti tevékenysége és az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet alapozta meg azt az eljárásjogi szabályozást, amely szakmai színvonalon jelent meg az 1973. évi I. törvényben. Az 1998. évi XIX. törvény (a hatályos Be.) visszatérést kísérelt meg egy rugalmasabb, kevésbé bürokratikus és korszerűbb kontinentális eljáráshoz, de ezt a „szakma” nem fogadta be, s a 2001. évi és későbbi módosításai visszahozták a szovjet jogból adaptált megoldásokat, beleértve a nyomozás során készült jegyzőkönyveknek a tárgyaláson való, széleskörű felolvasási lehetőségét is, ami a közvetlenség követelményének megkerülését legalizálja.

³⁶ Pl. Hollandiához.

III. törvény 177. §-a, majd az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet 223. §-a – így fogalmazott meg: „A bíróság ítéletét kizárólag a tárgyaláson megvizsgált bizonyítékokra alapíthatja.” Ez a szabály a Be.-ből kimaradt, holott érdemi érvényesítése a XIX. század végén nem kis erőfeszítéseket igényelt.³⁷

A közvetlenség szigorú értelmezése azt jelenti, hogy a bíróság számára valakinek egy ténytudomásról tett kijelentése csak akkor bizonyíték, ha előtte, a tárgyaláson, hangzik el. Ha ugyanez a személy a kérdéses tényről korábban, máshol, másnak mást mondott, az eltérő kijelentés a tárgyaláson csak arra használható, hogy a tárgyaláson tett kijelentés hitelt érdemlősége – s ezzel bizonyító ereje – iránt kétséget támasszon, de arra nem, hogy önmagában a tartalma szerinti (a vallomásban foglalttól eltérő) tény valóságát igazolja.³⁸

Ez a tétel érvényes a nyomozás vagy vizsgálat során tett, jelentésbe vagy jegyzőkönyvbe foglalt vallomásokra, illetve írásbeli nyilatkozatokra is. Azokban a rendszerekben, ahol a közvetlenség szigorúan érvényesülő követelmény, a vádló azokat az okiratokat, melyek a nyomozás során tett nyilatkozatokat tartalmazzák, csak úgy kezelheti, mint arra vonatkozó bizonyítékokat, hogy a nyilatkozó mit mondott a nyomozónak. Számolhat tehát velük, mint az esetleg eltérő tárgyalási kijelentések hitelét kétségessé tevő bizonyítási eszközökkel, de tudja, hogy a kérdéses tény bizonyítására egy esetleges *eltérő tárgyalási nyilatkozattal szemben* nem érvényesíthetők.

A vádemelés felől történő döntés feltételezi a bizonyítás értékelését.

Ennek egyik eleme annak megítélése, hogy a nyomozás anyaga alapján milyen bizonyítékok várhatók a tárgyaláson. Itt a mérce a számításba jövő bizonyítási eszközök eredetének törvényessége, mert jogellenes úton szerzett bizonyítékot a közvádó nem használhat fel. A „bizonyíték eredete” a kontinentális rendszerben többnyire a bizonyító tény közvetlen megszerzését – a tárgyi bizonyítási eszköz hatósági birtokbavételét, vagy a kihallgatás módját és körülményeit – jelenti. A távolabbi előzmények rendszerint nem relevánsak; a „*mérgezett fa gyümölcse is mérgezett*” bizonyí-

³⁷ Ld. erről FAYER L.: *A magyar bűnvádi perrendtartás vezérfonala* (teljesen átdolgozott 4. kiadás, Franklin-társulat, Budapest 1905.) 133. oldalát és a Curiának a Döntvénytár 1883. évi kötetében 1277. sz. alatt közölt döntését.

³⁸ Ha tehát pl. a tárgyaláson azt vallja a tanú, hogy egy tárgy színe kék volt, s bebizonyosodik, hogy korábban ugyanazt feketének mondta, kétely támadhat ugyan a szavahihetősége, s ezzel a tárgyalási vallomásának igazsága iránt, de a korábbi nyilatkozat *önmagában* nem használható a tárgy fekete színére vonatkozó bizonyítéknak.

táselméleti doktrínája itt úgyszólván sehol nem él.³⁹ A törvény szerint a házkutatás elrendelésének akkor van helye, ha „*megalapozottan* feltehető,” hogy büntettes kézrekerítésére, vagy bizonyítási eszköz, stb. megtalálására vezet, és alaki kelléke az írásbeli határozat. Ahol – mint Európa-szerte szinte mindenütt – a házkutatást bíró engedélyezi, ott a feltételezés ténybeli alapját a bíró előtt kell valószínűsíteni.⁴⁰ Nálunk ezt a kényszerintézkedést ritka kivételektől eltekintve a nyomozó hatóság rendeli el, és az elrendelő maga a bírója annak is – ha egyáltalán gondolkozik ezen – hogy a feltételezése valóban megalapozott-e.⁴¹ A gyakorlatban a házkutatás jogszerűségét soha nem vonja senki kétségbe. Valójában az, hogy találtak bizonyítékot, ugyanúgy nem igazolja a házkutatás (motoszás) jogszerűségét, mint ahogy nem tekinthető az elrendelés jogellenességére bizonyítéknak az intézkedés eredménytelensége. Elgondolkoztató, hogy a hazai gyakorlat összhangban van-e a magánlakás védelméről szóló alkotmányos tétellel. Nézetem szerint az uralkodó felfogás súlyosan aggályos.⁴²

Az esetleg jogellenes, vagy kétes jogszerűségű bizonyítási eszközök „kiszűrése” után fennmaradó anyag hitelt érdemlőségét fel kell becsülni.

A klasszikus „common law” rendszerben a közvádoló, aki a nyomozásban nem vehet részt, itt jóval hátrányosabb helyzetben van, mint kollégái a kontinensen, hiszen nem lehet jelen a rendőrségi kikérdezésnél, és sze-

³⁹ Még Angliában sem. Az USA-ban sokszor ok lehet a bizonyítási eszköz kizárására az is, ha a bizonyítékforrás léte vagy holléte jogellenes úton jutott a hatóság tudomására.

⁴⁰ A „különös feltételek” meglétének a valószínűsége is elegendő – hangsúlyozza TREMMEL: 2004. 359. oldal.

⁴¹ Tapasztalataim szerint a kifejezést rutinszerűen használják, s a feltételezés „*megalapozott*” voltához elég a kriminalisztikai tapasztalat. A Rendőrtisztai Főiskola kriminálmetodikai tananyagában a követelményszerű nyomozási protokoll részeként szerepel egy sor bűncselekménynél – pl. a gépkocsi lopáson, betörésen tetten ért elkövetővel szembeni kövendő eljárásnál – a házkutatás elrendelése, holott nyilvánvaló, hogy az adott (az eljárás tárgyául szolgáló) bűncselekményre vonatkozó tárgyi bizonyító eszköz nem is lehet a lakásán. Az elkövetési mód rutinszerűsége mutató jellegzetességei, persze, utalhatnak arra, hogy a kérdéses tett egy bűncselekmény-sorozat egy újabb eleme. Ezeket rutinszerűsége mutató körülményeket azonban ki kellene mutatni, s ezzel a feltevés megalapozható lenne – de erre nem láttam példát.

⁴² Ha pl. egy első büntényes tettenért tolvaj lakásán tartanak „rutinból” (nyilvánvalóan ok – és, persze, érdemi indokolás – nélkül) házkutatást, s ennek során találnak egy levelet, amelyben egy ismerőse arra kéri, hogy házassági bontóperében tegyen hamis tanúvallomást, vajon ez a levél felhasználható-e az írója ellen hamis tanúzásra felhívás [Btk. 242. § (1) bekezdés], vagy – ha a címzett e kérésnek már eleget tett – a tolvaj és az ismerőse ellen tettesként és felbujtóként polgári ügyben elkövetett hamis tanúzás [Btk. 238. § (1) és (5) bekezdés] miatt indított ügyben? A gyakorlat ismeretében aligha kétséges az igenlő válasz.

mélyesen csak akkor látja a tanút, amikor a tárgyaláson kihallgatja. Ennek hátrányai gyorsan kiderültek.⁴³

A CPS-nél a közzvádó csak a rendőrségen tett nyilatkozatok írott szövegével és az egyéb iratokkal ismerkedik meg, s ezek alapján értékeli a bizonyítás kilátásait. Ennek megfelelően a hitelt érdemlőség értékelési szempontjai is azt kutatják: van-e ok a kételyre? „*Nem valószínű-e, hogy a tanú háttere gyengíti a vádat? Pl. nincs-e olyan motívum, amely befolyásolja a viszonyát az ügyhöz*”, vagy „*Nem aggályos-e a tanú szavahihetősége, vagy vallomásának pontossága? Az aggályok bizonyítékon alapulnak, vagy csak ellenőrizetlen információ?*”⁴⁴ További támpontok forrása lehet az, hogy a rendőrség a vádemelésre ajánlott ügy mellé írásban köteles jelenteni minden olyan információt, amelynek a bizonyítékok értékelésénél jelentősége lehet.⁴⁵ Észak-Írországban az előírások hasonlóak, de itt a közzvádó jogosult egy rendőrtiszt jelenlétében a vádemelés kérdésében a tanúkkal tanácskozni. Ennek keretében a tényekre vonatkozó nyilatkozataikat meghallgatja, s ha további, bizonyítékként számításba jövő kijelentéseket hangzanak el, a rendőrtiszt feladata ezeket írásba foglalni. Ezen túlmenően a PPSNI közzvádói arra is jogosultak, hogy ha szükségesnek látják, további nyomozást (nyomozás kiegészítést) igényeljenek, amire a CPS-nél nincs lehetőség.⁴⁶ Az Ír Köztársaságban a szabályozás nagyrészt hasonló. A közzvádó igényelheti a nyomozás kiegészítését, igényelhet a nyomozótól kiegészítő magyarázatot. A nyomozók is folytathatnak további megbeszéléseket a tanúkkal avégett, hogy vallomásaik hitelt érdemlőségét jobban meg tudják ítélni. A közzvádó találkozhat a tárgyalás előtt a sértettel, de ez csak arra alkalom, hogy elmagyarázza neki: mi történik majd a tárgyaláson; a sértett vallomását nem vitathatják meg, s nem is kérdezheti ki azért, hogy a vallomása hitelt érdemlőségét jobban meg tudja ítélni. Új-Dél-Walesben sincsen a közzvádónak nyomozási joga, de az emberhalállal járó bűncselekmények ügyében a tanúkkal tanácskozhat a tárgyalás előtt. E megbe-

⁴³ A *Serious Fraud Office* közzvádói sokkal közelebb vannak a nyomozáshoz, s a CPS-nél is volt már kezdeményezés (*The Review of the Investigation and Prosecution Arising from the Murder of Damilola Taylor, 2002.*) arra, hogy a közzvádónak legyen joga legalább a legfontosabb tanúkat kikérdezni. Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 110.

⁴⁴ *The Code for Public Prosecutors*, 2000. évi kiadás, 5.3. e) és f) pont.

⁴⁵ Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 129.

⁴⁶ Ott – ha a közzvádó a nyomozás anyagát bizonyítási szempontból nem tartja vádemelésre alkalmasnak – „elejti az ügyet” („*drops the case*”). Ez – természetesen – nem teremt *res iudicata*-t.

szélésen rendszerint jelen van egy rendőrtiszt (aki nem tanú az ügyben) és a közvádloi szervezet egy másik jogásza is.⁴⁷ Egyszerre csak egy tanúval szabad tárgyalni, s ez a megbeszélés a tájékoztatási kötelezettség teljesítésére is felhasználható.⁴⁸ Ha a megbeszélés során a tanú korábbi nyilatkozatát lényegesen kiegészíti, vagy annak lényeges kérdésben ellentmond, ezt a jogász köteles észrevételezni, s a rendőrség közreműködésével megfelelő nyilatkozatot kell szerkeszteni.⁴⁹

A skót jogszabályok a COPFS közvádlokat szélesebb jogokkal ruházzák fel; súlyos megítélésűnek ígérkező ügyekben megteheti – és meg is teszi – hogy a bírósághoz fordul egy kezdeti váddal és azt kéri, hogy jogosítsa fel az adott bűncselekménnyel kapcsolatos olyan bizonyítékok megszerzésére, amelyek a *tanúk* birtokában vannak.⁵⁰ A bírói döntés folytán a vádhatóság jogosult lesz a tanúkat megidézni és – akár eskü alatt, bár ez manapság nem szokásos – kikérdezni. Erre a célra 1975. óta nem közvádloi jogállású személyeket („*precogners*”) alkalmaznak, akik a közvádlok és jogilag képzett személyek felügyelete alatt ellátják a szükséges teendőket, és a tett nyilatkozatokat írásba foglalják. Ezek az okmányok „[t]echnikai értelemben nem tanúnyilatkozatok, és nem bizonyítékok az ügyben. Nincsenek aláírva, nem kötelezik a tanút, akit ezekkel kapcsolatban keresztkérdésnek sem lehet alávetni a bíróságon (kivéve, ha eskü alatt nyilatkozott). Az elv inkább az, hogy (a nyilatkozatok) »át vannak szűrve a precogner gondolatvilágán« és rendeltetésük az, hogy segítsék a *procurator fiscal*-t.”

Napjainkban előírás, hogy a *precognition* a jogilag képzett személyzet vezetőinek szoros felügyelete alatt folytatandó, és súlyos bűncselekmények miatti vagy egyébként bonyolult ügyekben, melyekben a szakértői vélemények fontosak, jogilag képzett munkatársnak kell végeznie.⁵¹

⁴⁷ Új-Dél-Walesben a közvádloi hatóság egy kiterjedt áldozatsegítő szolgálatot épített ki, s esetenként ennek a munkatársa is jelen van e megbeszéléseken. Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland...* i. m. 102.

⁴⁸ A jogszabályok szerint a sértettet – illetőleg hozzátartozóját – kötelező tájékoztatni pl. a vád tárgyáról, a vád és a védelem által kölcsönösen valónak elfogadott (s ezért bizonyítást nem igénylő) tényekről, és az eljárás további menetéről.

⁴⁹ Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland...* i. m. 102.

⁵⁰ Ezt az eljárást „*petition*”-nak nevezik, ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 62. A gyanúsítottal szembeni kényszerintézkedéseket is ezen az úton lehet a bíróságtól igényelni.

⁵¹ A legfőbb gondot a valóban képzett személyzet csekély létszáma és a skót eljárásjogban előírt szűk határidők okozzák. Ld. *uo.* 63. és köv.

A kontinentális eljárási rendszerekben hagyományosan az ügyész a nyomozás ura; nincs sem elvi, sem eljárásjogi akadálya annak, hogy a valamások – és általában, a bizonyítékok – bizonyító erejéről véleményt alkosson.

A következő teendő a hitelt érdemlőnek ígérkező bizonyítékoknak a vád tárgyává teendő tényekhez való rendezése, vagyis annak megállapítása, hogy a számításba jövő anyagi büntetőjogszabály szerint melyek lennének a konkrét esetben a bizonyítandó tények, s hogy ezek közül melyiket melyik olyan bizonyíték igazolja majd, amelyik várhatóan hitelt kap.

A vád ténybeli megalapozottságának a „common law” közvádlói testületelnél a működési szabályzatban írott mércéje van, amelyet úgy fogalmaztak meg, hogy az esküdtszékre szabott hagyományos és közismert bizonyítottság standardot⁵² a vádló helyzetére vetítették. A CPS-nél a követelmény az, hogy a vádlott bűnösségének kimondása *realisan valószínű*⁵³ legyen. Ebből a szempontból nem a közvádlónak a vádlott bűnössége felől táplált személyes véleménye a mértékadó. „A bűnösség kimondásának reális valószínűsége objektív mérce. Azt jelenti, hogy egy olyan esküdtszék vagy magisztrátusi bíróság, amelyet a törvény felől helyesen igazítottak el, valószínűbb, hogy elítéli, mint hogy felmenti a vádlottat. Ez nem az a mérce, amit a büntetőbíróságok maguk alkalmaznak. Egy esküdtszék vagy bíró csak akkor ítélt el valakit, ha az a meggyőződése, hogy az illető bűnös[.]” – olvasható a CPS szabályzatában.⁵⁴

A modern „common law” – és kontinentális – rendszerektől némi képpen eltérően Skóciában nem létezik különálló, a közvádlói hatóságra „szabott” bizonyítottsági standard, mert a skót eljárásjogban hagyomány-

⁵² A vádlott bűnösségét akkor mondhatják meg, ha azt a vádló meggyőződésük szerint „ésszerű kétségen felül” („*beyond reasonable doubt*”) bizonyította. Ez – köznapi nyelven – azt jelenti, hogy a bizonyítási anyag alapján ítélve *elvileg* nem elképzelhetetlen, hogy a dolog másként történt, de ésszerűen nem hihető, hogy másként történt volna.

⁵³ Az eredetiben: „*realistic prospect of conviction*”.

⁵⁴ Ld. *The Code for Crown Prosecutors* 2000. évi kiadásában az 5.2. pontot. Mivel a ténybeli szempontból vitás ügyekben az esküdtszéki döntés az angolszász világban mindenütt kézenfekvő lehetőség, a többi „common law” rendszerben is hasonló megfogalmazások találhatók. Észak-Írországbán a „bíróság elé tárható bizonyítékoknak elegendőnek kell lennie ahhoz, hogy az elítélés kilátása ésszerű (az eredetiben: »reasonable«) legyen”. *The Code for Prosecutors*, PPSNI (2005), 4.1.1. pont, idézi HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 174. A mérce az Ír Köztársaságban is az elítélés „ésszerű kilátása egy ésszerűen és a jog felől helyesen eligazított esküdtszék vagy bíró részéről”. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland...* i. m. 74., úgyszintén Új-Dél-Walesben (uo. 98.).

szerűen él a „korroboráció” követelménye: a vád tárgyává tett bűncselekmény döntő jelentőségű tényekre (ideértve azt is, hogy a vádlott az elkövető) legalább két, egymástól független és törvényes forrásból származó bizonyítékot kell bemutatni.⁵⁵

A kontinentális büntetőeljárás rendszert követő országok vádhatóságai is mérlegelik a nyomozás anyaga alapján a bírósági eljárás kilátásait. Általában azt a módszert követik, hogy „a közvádló a bírói székbe képzeletben magát, s csak akkor dönt a vádemelés mellett, ha úgy ítéli meg, hogy az elítélés valószínűbb, mint a felmentés.”⁵⁶

b) Ha a bizonyítottsági vizsgálat pozitív eredménnyel zárul, vagyis a bűncselekmény elkövetése a bíróság előtt igazolhatónak ígérkezik, mindkét eljárásjogi rendszerben el kell döntenie a közvádlónak, hogy az ügyet a bíróság elé terjeszti-e, vagy más útra tereli.

A „common law” rendszerben és Hollandiában hagyományosan *diszkrécionális* döntés tárgya a vádemelés,⁵⁷ eltérően a kontinentális eljárásjog eredeti főszabályától, ahol a „kormányzati önkény” kizárását a *legalitás elve* volt hivatott szolgálni. E szerint *minden* bűncselekményre vonatkozó „nyomatékos gyanú” felől a bíróságnak kellett döntenie, a bizonyíték értékelése, bizonyító erejük megítélése és így a tények megállapítása a bíróság privilégiuma volt.⁵⁸ Manapság az *opportunitási elv* már minden kontinen-

⁵⁵ Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 70. A korroboráció követelménye a negatív kötött bizonyítási rendszer sajátossága, vö. TREMMEL: 2004., 216. A bizonyítás megítélése terén általában rendkívül kazuisztikus szabályok tömegére ad lehetőséget, vö. VUCHETICS M.: *A magyar büntetőjogi rendszere – II. könyv, Gyakorlati büntetőjog*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007. 172., továbbá 201. és köv.

⁵⁶ HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland...* i. m. 167. Megjegyzik, hogy ez nagyon hasonlít az angolszász országokban alkalmazott mércékhez, és hogy ezek a közvádlók „hajlamosak eltávolodni a szigorúan vett »50%-os« szabálytól,» azaz hogy csak akkor emeljenek vádat, ha az elítélés esélye meghaladja az 50%-ot.

⁵⁷ Ezzel kapcsolatban a CPS idézi Lord Shawcross 1951. január 29-i, klasszikussá vált szavait: „Hazánkban soha nem volt – és remélem, soha nem is lesz – szabály az, hogy a feltételezett bűncselekmények miatt automatikusan vádat kell emelnif.”. Alsóházi viták, 483. kötet, 681. hátsó, ld. *The Code for Crown Prosecutors*, 2000. évi kiadás 6.1. pontja.

⁵⁸ Ennek a felfogásnak a ma is élő következménye az a nézet, hogy a tulajdonképpeni büntetőeljárás csak akkor kezdődik meg, amikor az államügyész a bíróságnál vádat emel vagy *bírói vizsgálat* indítását kezdeményezi, és indítványának a bíróság (a vizsgálóbíró, vagy a vádtanács) helyt ad, mert a nyomozás adatai szerinte is – a Bvp. szóhasználatával élve – *nyomatékos* tették a bűncselekmény gyanúját. Az anyagi büntetőjogban a XIX. század utolsó negyedében végbement paradigmaváltás – főként az un. „szociológiai iskola” és a

tális jogrendszerben tág teret nyert, s a közvádoló az elterelés („*diverzió*”) számos módja és a vádemelés között válogathat. A válogatás mércéje mindkét rendszerben a *közérdek*.

Az eredményt tekintve tulajdonképpen nincs közöttük lényeges különbség: az olyan csekély súlyú ügyek tömege, amelyek nem feltétlenül igényelnek büntetőjogi büntetést – sőt, esetleg más eszközökkel hatékonyabban kezelhetők – adekvát elintézést nyernek anélkül, hogy a büntető igazságszolgáltatás tovább foglalkozna velük.

Az azonosnak mondható eredmény ellenére sem azonosak azonban: úgy tűnik, eltérő a filozófiájuk.

Ezt jól szemlélteti a következő példa:

A „*common law*” rendszerekben természetes követelmény, hogy nem kell egy elkövető valamennyi bűncselekményét vád tárgyává tenni. A kívánalom az, hogy a vád a bűnös tevékenység súlyosságát helyesen tükrözze, és lehetővé tegye megfelelő mértékű büntetés kiszabását. Nem is feltétlenül a legsúlyosabb bűncselekmény miatt kell vádat emelni, és nem kevésbé lényeges a közérdek szempontjából, hogy a bizonyítás a lehető legegyszerűbb legyen a bíróságon.⁵⁹ A kontinentális rendszerekben szinte mindenütt ismert a nálunk „vádemelés részleges mellőzése” elnevezésű jogintézmény: az ügyész mellőzheti a vádemelést az olyan bűncselekmény miatt, amelynek a vád tárgyává tett jelentősebb súlyú bűncselekmény mellett a felelősségre vonás szempontjából nincs jelentősége.⁶⁰ „A bűncselekmény tárgyi súlyának megítélésekor ... a kiindulópont mindig az adott bűncselekményre a jogalkotó által előírt büntetési nem, illetve szabadságvesztés esetében a büntetési tételkeret, és ennek alapján végzi el a jogalkalmazó a konkrét tényállás szerű cselekmény értékelését. A törvény nem hagy kétséget afelől, hogy a vád tárgyává tett és a vádemelés mellőzésével érintett bűncselekmény között, a tárgyi súly szempontjából különbségnek kell lennie. Ezért *több, de azonos törvényhely szerint minősülő és ugyanolyan körülmények között megvalósuló bűncselekmény esetében a vádemelés részbeni mellőzésére semmiképpen nem kerülhet sor. Tehát, ha a terhelt rendkívül nagy számú, azonosan minősülő és ugyanolyan körülmények által jellemzett vagyon elleni bűn-*

„közvetítő irányzat” – hatására, valamint a bűnözés volumenének növekedése miatt ez a rend sokat lazult.

⁵⁹ Vö. *The Code for Crown Prosecutors* 2000. évi kiadás, 7. pontját. Pedig a „*guilty plea*” a bizonyítást mellőzhetővé tenné. Ezért hangsúlyozzák: Nem szabad azonban nagyszámú, vagy súlyos bűncselekmény miatt vádat emelni csak azért, hogy a vádlottat arra ösztönözzék: ezek egy része, vagy egy kevésbé súlyos miatt bűnösnek vallja magát.

⁶⁰ Be. 220. §.

cselekményt követett el, egyetlen delictum vonatkozásában sem alkalmazható ezen jogintézmény, még akkor sem, ha – figyelemmel a halmazati büntetés szabályaira is – a bűncselekmények egy részének a felelősségre vonás szempontjából nincs relevanciája. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy ... önmagában a minősítés azonosága még nem teszi kizárttá a vádemelés részbeni mellőzését, mert az ugyanazon törvényhelybe ütköző cselekmények konkrét tárgyi súlya között is lehetséges lényeges eltérés. Abban a kérdésben, hogy az eljárás tárgyát képező bűncselekmények tárgyi súlya között van-e különbség, kizárólag a konkrét bűncselekmények elemzése alapján lehet állást foglalni.”⁶¹

A két felfogás közötti eltérés szemléleti különbségben gyökerezik. A „common law” szokásjogi úton, a célszerűség jegyében alakult ki; meghatározó eleme a bizalom abban, hogy a döntéshozó tisztességesen, körültekintően és hozzáértően, a köz érdekét valóban szem előtt tartva jár el, mérlegeli a konkrét esetben figyelembe veendő – sokszor egymással ellentétes irányba mutató – tényezőket. A kontinentális megoldás viszont a jogalkotó felülmúlhatatlan bölcsességére alapoz. Nem hisz, vagy nem bízik abban, hogy a jogalkalmazó képes gyámkodás nélkül, maga is megtalálni a helyes utat, és ezért a „térképen” (a jogszabályban) formálisan kijelöli számára a követendő ösvényt anélkül, hogy tudná, vajon azon a terepen, amelyen át az vezet, tényleg el lehet-e jutni a célhoz. A gyakorlatban előforduló homogén bűncselekmény-sorozatokat általában azonos minőségű bűncselekmények – üzletszerűen, és azonos nagyságrendű (többnyire jogilag „nagyobb”) értékre elkövetett csalások, lopások alkotják.⁶²

⁶¹ AKÁCS J.–BERKES Gy.–BÓCZ E.–KATONA S.– KÓNYA I.–LÁNG L.–MÁRKI Z.–MOLDOVÁNYI Gy.–SOÓS L.: *Büntetőeljárási jog – Kommentár a gyakorlat számára*. II. köt. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2005. 626. (kiemelés tőlem – B. E.). A szerző dr. Belovics Ervin. Bár az érvelés nem támadhatatlan (jómagam sem értek vele érdemben egyet) és a három kiemelt mondat egymásközi összhangja is, meg a törvénnyel való összhangjuk is aggályos, nálunk ez a hivatalos álláspont.

⁶² A vagyoni elleni bűncselekmények körében kiemelkedő jelentőségű a bűncselekmény tárgyi súlyának megítélésénél az elkövetési érték, amely adott minősítésen belül hagyományosan igen széles skálán (20 000–200 000, 200 000–2 000 000, 2 000 000–50 000 000, 50 000 000–500 000 000 Ft) mozoghat. Az 1980-as években talákoztam olyan csalási ügygel, melynek tettese az ország egész területén gyűjtött megrendeléseket relaxa-redőnyre anélkül, hogy szándéka lett volna teljesíteni, és vett fel mintegy 3000 károsulttól előlegül 1500–8000 Ft.-ot. Szerencsésen, iránymutatás akkor még nem létezett, tehát nem kellett ezrével utaztatni a tanúkat a tárgyalásra, hanem az ésszerűség jegyében válogathattuk ki azt a 30–40 esetet, amely híven tükrözte a bűncselekmény-sorozat súlyosságát, s aminek a büntetés kiszabásánál még volt jelentősége.

Ki a döntéshozó és ki képviseli a közvádat?

A büntetőigény jogosultja elvileg a közösség, a „nép,” amelyet közvetlenül a közvádló (az USA-ban), az uralkodó (az Egyesült Királyságban), a kormány (a kontinentális rendszerekben), vagy a – differenciálatlan – állam (mint nálunk) képviselőjében fellépő közvádló személyesíti meg.

A büntetőigény letéteményese, a főközvádló, minden modern államban egy magas közjogi tisztség viselője, akinek feladata ellátásához megfelelő apparátus – hivatali szervezet – áll a rendelkezésére.

A kontinentális berendezkedésű államokban a főközvádló rendszerint az igazságügyi miniszter. A közvádlói testület a legfelső szinten vagy beépül a minisztérium szervezetébe, vagy önálló vezetővel az élén elkülönült szervezet, s a miniszter e vezető közvetítésével irányítja. Bármelyik megoldás érvényesül is, minden közvádló a büntetőigény letéteményese által *delegált jogkörben* ténykedik.

A „*common law*” rendszerben a közvádlói szervezet a kormánytól független, még ha a főközvádló tagja is kormánynak. E függetlenséget a főközvádlói jogkör többszörös delegálása (*attorney general* – DPP – közvádlók) hivatott erősíteni. A hierarchikus felépítés itt is jellemzi a közvádlói hatóságot, mint hivatali- és munkaszervezetet.

Ahol a közvádlói testület az igazságügyi miniszter útján a kormánynak van alárendelve, ott a kormány közvetlenül felhasználhatja a büntetőpolitikai elképzeléseinek érvényesítésére; ahol a kormánytól független, ott a büntetőpolitikát a törvényhozó hatalom közvetítésével lehet csak törvényesen érvényesíteni.⁶³

A közvádlói feladatkör elemei közül a legjellegzetesebb az, hogy ő dönt a vádemelés kérdésében. Ez a vádfunkciónak az az összetevője, amelyet minden közvádlói hatóság gyakorol, még akkor is, ha a döntés előkészítését (főként a nyomozást) és a gyakorlati, technikai végrehajtást – jellemzően a vád tárgyalási képviselőjét – másra hagyja.

A közvádlói hatóság szervezeti felépítése, tagolódása és hatásköri rendje általában a bírósági szervezethez és a büntetőeljárás rendjéhez, igazodik, de jelentős a hatása a hagyományoknak is.

⁶³ Az Európa Tanács Rec. (2000) 19. számú ajánlását előkészítő szakértői bizottság tanácskozásain gyakran esett szó a közvádlói hatóságnak a büntetőpolitika érvényre juttatásában játszott szerepéről, s ilyenkor mind az angol, mind az ír résztvevő ismételt hangsúlyozta, hogy a kormánynak a büntetőpolitikára vonatkozó elgondolásait a törvényhozással kell elfogadtatnia, mert az csak ezúton válik a CPS, illetőleg az ODPP számára értelmezhetővé és irányadóvá.

A kontinentális rendszerű – többnyire a XIX. században, francia mintára – szervezett közzvádlói hatóságoknak⁶⁴ általában vádmonopóliuma van, s csak mellékesen, csekély súlyú bűncselekmények miatt ismerik a (fő)magánvádat, illetőleg kisegítő korrektívumként a pótmagánvádat. Általában zárt, professzionális szervezetek, a közzvádlók szakképzett jogászok, és a vádfunkció valamennyi összetevőjét a szervezet állandó alkalmazottai – hivatásos közzvádlók – látják el, bár egyes feladatkörökben vannak szakalkalmazottaik.⁶⁵ Csak különlegességként veszik igénybe a vádfunkció gyakorlásában magánpraxist folytató jogászok – ügyvédek – szolgálatait.⁶⁶

Bonyolultabb a helyzet a „common law” jogterületeken.

Skóciában – ahol a közzvádlói szervezet évszázados múltra tekint vissza – a helyi közzvádlói hivatal vezetője, a Procurator Fiscal – néhány bűncselekmény-fajta, pl. hűtlenség, gyilkosság, erőszakos közösülés, hivatali bűncselekmények – kivételével⁶⁷ az ügy ismeretében eldöntheti, hogy sommás eljárásban intézhető-e, s ha igen, maga a sheriff bírósága elé terjesztheti. Ha nem – mert az elbírálendő bűncselekmény súlyosabb megítélésű és esküdszék előtt tárgyalandó⁶⁸ – be kell mutatnia a Crown Office-nak, ahol vagy jóváhagyják, hogy emeljen vádat és a sheriff bíróságán alakítsanak esküdszéket, vagy átveszik az ügyet és a Felsőbíróság („High Court”) emelnek vádat.⁶⁹ A Crown Office rendszeresen alkalmaz 2–3 éves időtartamra *Advocate Deputy*-ként olyan jogászokat, akiknek jó a szakmai híre és

⁶⁴ Ezekhez hasonlóan működnek azok a rendszerek is, amelyek „szocialista” közvetítéssel nyerték el mai alakjukat.

⁶⁵ Ilyenek voltak nálunk az 1990. után újra található ügyészégi nyomozók, vagy Hollandiában a hasonló feladatkörű „parquet-secretarissen,” ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland...* i. m. 118. Dániában a helyi rendőrfőnök, mint a helyi vádhatóság főnöke, jogosult a megfelelő képzéssel rendelkező rendőrtisztet egyszerűbb ügyekben megbízni a közzvádlói feladatokkal, közte a vád bíróság előtti képviselésével, s ezzel a lehetőséggel szokott is élni, ld. *uo.* 157.

⁶⁶ Koppenhágában van néhány olyan ügyvédi iroda, amely specialistának tekinthető környezetvédelmi ügyekben. A Rígsadvocaten hivatala az ilyen ügyekben ezeket szokta a vád előterjesztésével és képviselésével megbízni, ld. *uo.* 168. oldal

⁶⁷ Ezek az ún. „*Pleas of the Crown*,” melyek feltétlenül a High Court elsőfokú hatáskörébe tartoznak, ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 46.

⁶⁸ Ez nem feltétlenül a bűncselekmény minősítésétől, hanem attól függ, hogy a maga nemében súlyosabb-e, s ezért vádiratra („*indictment*”) indítandó-e a bűnper.

⁶⁹ Itt a COPFS részéről a Crown Office az ügyintéző szerv, és egy *advocate deputy* jár el a hivatal képviselésében.

rendszerint valamilyen szűkebb szakterületen specialisták.⁷⁰ Ezeket meghívásos pályázat alapján a Lord Advocate nevezi ki. E mellett – ha a létszámhelyzet és a munkateher aktuális alakulása úgy kívánja – alkalmaznak rövidebb határozott időtartamra is *ad hoc* Advocate Deputy-kat; ők látják el a Crown Office-ra a High Court-nál hárulók tennivalók mintegy 20%-át. Akik azután beválnak közülük, később a 2–3 évre szóló kinevezést is elnyerhetik.

Angliában és Walesben a CPS-nek 42 nagyobb rendőri hatóság működési területén vannak hivatalai, összesen 7808 főnyi személyzettel; ebből 2723 jogász, a többiek közül 427 ún. „*ügyfeldolgozó*.”⁷¹ Az évi ügyforgalom mintegy 1,25 millió bűnügy. A szervezet jogosult ugyan vádat emelni, de az már a nagy befolyású jogász-szervezet, a Bar heves ellenkezésébe ütközött, hogy a CPS „fizetett alkalmazottjai” a Királyi Bíróságon⁷² szót kapjanak.⁷³ Így fennmaradt egyszerű ügyekben a rendőrségnek az a joga, hogy a nyomozás eredményeként a magisztrátusi bíróságon vádat emeljen, s azt képviselje. A CPS tevékenysége arra korlátozódott, hogy a rendőrségtől vádemelésre kapott ügyeket megvizsgálja, s ha vádemelésre alkalmasnak találta, megbízza egy ügyvédi irodát, hogy az eligazításai szerint vádat emeljen és azt képviselje.⁷⁴ Azóta a helyzet annyit változott, hogy lehetőség nyílt a CPS-nél foglalkoztatott jogászok bírósági szereplésére is; előírt továbbképzési kurzusok után és sikeres vizsgák függvényében 2005-re már 544 közzvádó nyert jogot arra, hogy el a Crown Court-nál tárgya-

⁷⁰ „*Helyettes Advocate*” – a mi fogalomrendszerünkben olyan (nem létező) önálló kiadmányozási joggal felruházott legfőbb ügyészségi ügyésznek felelne meg, aki a rábízott ügyekben referálás nélkül gyakorolhatná a legfőbb ügyész jogkörét. Az *advocate deputy* a Lord Advocate jogkörében járhat el, és – mint az állandó kinevezetteknek is – csak akkor kell referálnia, ha gyilkossági vagy erőszakos közönségségi ügyben el akarja ejteni vagy „redukálni” akarja a vádat, ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 53. oldal.

⁷¹ Ezek 2005. március végi adatok a CPS 2004. évi beszámolója alapján, ld. *uo.* 92. Az ügyfeldolgozók („*designated caseworkers*”) megfelelő jogi képzéssel nem rendelkező személyek („*paralegal personell*” – jogi asszisztensek), akik felügyelet mellett bizonyos részfeladatokat láthatnak el. E tennivalók köre – a gyakorlati tapasztalatok eredményeként – egyre tágabb. Ld. *uo.* 92.

⁷² Crown Court, vagy High Court.

⁷³ A lordkancellár is ezen a véleményen volt, még 1993-ban is, ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom...* i. m. 86.

⁷⁴ Kivételt képezett London; itt már az 1990-es évek közepén is a CPS alkalmazottai látták el a vádképviseletet a magisztrátusi bíróság előtt az ügyek egy részében.

lást lásson el. Így még hosszú ideig szükségük lesz arra, hogy barristereket foglalkoztassanak.⁷⁵

Hasonló a helyzet Észak-Írországbán is, ahol a közvád apparátusa még kiépülőben van; 2006-ban a rendőrség még „mondhatni, diszkrecionális jogkört gyakorolt” az utcán; a rendőr döntötte el, letartóztat-e valakit egy bűncselekmény miatt,⁷⁶ ám akit letartóztattak, annak az ügyében a döntés jog máris átszállt a vádhatóságra. A rendőrség továbbra is jogosult vádat emelni, de ez csak „ideiglenes” vád,⁷⁷ amelyet azután a közvádló vagy fenntart, vagy elejt. Az Ír Köztársaságban a rendőrség – a *Garda Síochána* – vádemelési lehetőségeit a DPP a sommás ügyekre korlátozta, de Dublin körzetén kívül itt is rákényszerülnek ügyvédek alkalmazására. Új-Dél-Walesben a helyi bíróságok előtt, a sommás ügyek 90%-ában ugyancsak a rendőrség gyakorolja a vádhatósági jogkört.⁷⁸ A súlyosabb bűncselekmények miatt a kerületi-, és magasabb bíróságokon tárgyaló ügyekben a vádemelés felől a közvádlói hatóság (az ODPP) dönt, s ezek nagyobb hányadában a tárgyalásokat is maguk látják el, de teljesen nem tudják nélkülözni a magángyakorlatot folytató jogászok alkalmazását sem.

Az ügyész

A vádfunkciót ellátó szervezeteket vagy a „*procurator*,” vagy a „*prosecutor*”⁷⁹ típusba szokás sorolni attól függően, hogy a vádfunkció mellett van-e egyéb feladatuk is. Az „ügyész” – és az „ügyvéd(ő)” – szó a nyelvújítás gyümölcse,⁸⁰ s a XIX. század folyamán a vármegyei, illetőleg városi tisztii ügyé-

⁷⁵ Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom... i. m. 98.*

⁷⁶ Ld. *uo.* 159.

⁷⁷ Ez eljárásjogilag elkerülhetetlen, ha a letartóztatott gyanúsított ügyében folytatják a nyomozást, mert vád nélkül nem tartható fogva („*on remand*”); ezért nevezik „fogvatartási vád”-nak („*holding charge*”), ld. *uo.* 159.

⁷⁸ A fennmaradó 10%-ban más, vádhatósági jogkörrel rendelkező közigazgatási hatóságok. Ld. HANCOCK–JACKSON: *Standards for Prosecutors – an Analysis of the National Prosecuting Agencies in Ireland... i. m. 75.*

⁷⁹ Az előbbi a *cura* (gond, gondoskodás) latin főnév, illetőleg a belőle képzett *procuro* (felügyelni, igazgatni, ügyet elintézni) igéből, az utóbbi a *sequor* [*sequi, secutus sum* szótári alakú] ige *pro* prepozícióval ellátott változatából (követni, utána járni, üldözni) képzett melléknév. Jelentésük: felügyelő, gondoskodó, igazgató, kormányzó, illetőleg követő, üldöző.

⁸⁰ Az előbbit a „*halász*,” „*méhész*” főnevek mintájára az „*ügy*” főnévből az „*-ász*,” „*-ész*” képző magas hangalakú változata segítségével alakították ki.

szek működése révén szorosan összekapcsolódott, végül a királyi ügyészség létrehívása folytán egybeforrt a vádfunkcióval.

Hazánkban a főközvádoló a legfőbb ügyész. Valamennyi ügyész a kinevezés révén általa delegált jogkörben tevékenykedik. A feladatok ésszerű és célszerű elosztásának kerete az ügyészség hivatali szervezete, amelyen belül az ügyésznek kijelölt szolgálat helye és szolgálati beosztása van. Mint tudjuk, az ügyészség hivatali szervezete – a vádfunkciót illetően – igazodik a bírósági szervezethez, ennek folytán a beosztási hely önmagában meghatározza az ügyész potenciális hivatali feladatait; egy helyi ügyészségi ügyésznek aligha kell a megyei bíróság elsőfokú hatáskörébe tartozó bűnügyekre számítania, s ha nem vezető, nem rá tartoznak a munkaszervezés és a belső igazgatás gondjai sem. Tennivalóit így a vádfunkcióból adódó eljárási jogok szakszerű gyakorlása alkotná.

A Be. szerint „[A]z ügyész azokat a jogokat gyakorolja, amelyek azt az ügyészséget illetik meg, ahol az ügyész működik[.]”,⁸¹ de csak a konkrét beosztásához mért keretben; vagyis annyiban, amennyiben a közvetlen és magasabb hivatali előljárói nem korlátozzák. Az ő utasításait ugyanis köteles követni, és a szolgálati helyeül kijelölt szervezeti egység hatáskörébe utalt döntést csak kiadmányozási jogának határai között hozhat.⁸² A vádfunkciót egyes bűnügyek elintézése során, tehát az ügyintéző munkában – egyebek mellett döntések révén – kell gyakorolni, az ügyintéző (beosztott) ügyésznek a döntési jogköre azonban korlátozott.

Arra a kérdésre tehát, hogy „ki az ügyész?“, legalább kétféle válasz adható.

A formális válasz az, hogy ügyész az, akit annak megállapítása után, hogy a kinevezéshez szükséges képesítési és egyéb követelményeknek megfelel, a legfőbb ügyésztől kinevezést kapott, s letette a hivatali esküt.

A vádfunkció gyakorlásában azonban nem feltétlenül vesz részt mindenki, akire ez a válasz ráillik. A *procuratura*-típusú (kontinentális) ügyészségeknek vannak a vádfunkcióhoz nem kapcsolódó jogalkalmazási feladatköröi, s ezeket ügyésszé kinevezett személyeknek kell ellátnia. A hivatali

⁸¹ Be. 28. § (2) bekezdés.

⁸² Ld. Az ügyészségi szolgálati viszonyról és az ügyészségi adatkezelésről szóló 1994. évi LXXX. törvény (a továbbiakban: Üszt.) 43. § (1) bekezdését, továbbá a Magyar Köztársaság ügyészsége szervezetéről és működéséről szóló 25/2003. (ÜK. 12.) LÜ utasítás 42. § (1) bekezdés e) pontját, továbbá az 53. § (2) bekezdés a) pontját, valamint az 57. és 70. §-t.

szervezet zökkenőmentes működtetése is sok olyan tennivalót igényel,⁸³ amelyekhez nincsen szükség az ügyészi jogálláshoz kapcsolódó – a jogalkalmazási eljárásokban nélkülözhetetlen – ügyészi jogosítványokra, de akár a vádfunkció gyakorlásához kapcsolódó, akár egyéb jogterületen végzett ügyészi munka ismerete, sőt, az abban való jártasság vagy az ott szerzett tapasztalat nélkülözhetetlen, avagy – legalább is – hasznos. Ezeket a – valójában nem ügyészi – feladatköröket az ügyészi karból ide irányított (ügyészi jogállású) emberekkel szokás betölteni.

Ami a vádfunkciónak a mindennapos ügyintézésben történő gyakorlati megvalósítását illeti, ebben az egyes szervezeti egységek (helyi ügyészségek, megyei főügyészségi, fellebbviteli főügyészségi és legfőbb ügyészségi osztályok, csoportok) vezetői és beosztottai sem egyenlő mértékben vesznek részt. A munkát természetesen az adott ügyészség vagy főügyészség vezetője irányítja az egész közbírói szervezetnek azzal az általános megközelítési módjával, „irányvonalával”⁸⁴ összhangban, amelynek minden ügyben érvényesülnie kell. Az egyes ügyész akkor tudja *gyakorolni* a vádfunkciót – és nem csak *közreműködik* annak gyakorlásában – ha ezt a szellemiséget elsajátította. Ha ezt a szintet elérte, akkor képes a napi munkában adódó problémák túlnyomó többségét maga megoldani a szervezet igényei szerint, s nem irányítást vár akkor sem, ha nem teljesen biztos a maga által választott megoldás helyességét illetően. Ehhez azonban gyakorlati ügyintézői munkában eltöltött 3–4 év szükséges.⁸⁵

Úgy gondolom, ez az áttekintés kellően érzékelteti, hogy a bűnözés elleni fellépésben a közbíró – és annak szervezete – nélkülözhetetlen. Szerintem az is határozottan kirajzolódik, hogy a „*common law*” és a kontinentális felfogás közötti eltérések nem áthidalhatatlanok; úgy látom, hogy a két szisztéma jelentősen közeledett egymáshoz. Talán nem tévedek, ha azt mondom: szervezeti oldalról nézve úgy tűnik ugyan, mintha

⁸³ Ilyenek pl. személyügyi és továbbképzési feladatok, jogalkotásban való közreműködés apparátuson belüli szervezése, a nemzetközi jogsegélyforgalomban való kapcsolattartás, általában a titkársági munka, stb.

⁸⁴ Ezt az angol nyelvű szakirodalomban a „*policy*” kifejezéssel írják le; ennek a teljes tartalmát – jogi és jogpolitikai elvek, szemléletmód, stílus, munkahelyi szellem, munkatársi viszonyok és kapcsolatok stb. – visszaadó magyar kifejezést nem ismerek.

⁸⁵ Ekkor jut egy ügyész – tapasztalataim szerint – arra a fokra, amelyet magamban az „*önálló gondolkodásra alkalmas*” kifejezéssel szoktam jellemezni. Az ügyész szervezeten belüli, egyéni függetlensége (a függetlenség „perszonalifikációja”) azonban a vádfunkció gyakorlásában kívánatos egyöntetűség – az olasz tapasztalatok szerint – felbomlasztja, ld. Giuseppe Di Federico: *Prosecutorial Independence and the Democratic Requirement of Accountability in Italy*. *British Journal of Criminology*, Vol. 1998. No. 3. 371.

főként a „common law” hívei engedtek volna, de a folyamat még nem zárult le, és minden esély megvan arra, hogy szemlélet- és gondolkozásmódban mi is tanultunk, tanulunk és, valószínűleg, még fogunk is tanulni. Tanulságosnak tartom a CPS ügyfeldolgozóinak – és általában: a jogi asszisztensek, a skót *precogniser*-ek, a holland *parquet-secretarissen*-ek – példáját és azt, ahogy a vád képviselőjére sok helyen „külső” erőket vesznek igénybe; az is alig érthető, hogy egyszerű ügyekben miért nem lehet jogosult egy – kellően eligazított – ügyészszéki fogalmazó az ügyészszéki képviselőjére. Nem téveszme, hogy a vádfunkció szakszerű gyakorlása nem követeli azt, hogy minden ezzel kapcsolatos tennivalót ügyésznek kell ellátnia az ügyészszégen!

* * *

CHARGE, PUBLIC PROSECUTION AND PROSECUTOR

by Endre Bócz

Prosecution, public prosecution and prosecutor by Endre Bócz. The article deals with the concept of public prosecution and prosecutor. The author, former chief prosecutor of Budapest, summarizes the results of his theoretical research as well as his practical experiences. The article touches upon related topics of criminal procedure, namely investigation, inquisition, decision making on the charge and representin thereof. The author analyses not only the present Hungarian Code of criminal procedure, but also its antecedents from the 19th century. Various solutions of from prominent countries of European legal culture are also scrutinized, including Soviet codes of criminal procedures impacted the evolution of the former Hungarian regulations. The final part of the study draws some practical conclusions with regard to the role of prosecutor in Hungarian legal order.

Herke Csongor*

SÚLYOSÍTÁSI TILALOM A LEGALITÁS ÉS AZ OPPORTUNITÁS ELVÉNEK TÜKRÉBEN**

I. A legalitás és opportunitás fogalma

A legalitás és az opportunitás elve régóta jogirodalmi viták tárgya, és az ezekről a fogalmakról szóló jogpolitikai eszmecserék a mai napig nem fejeződtek be. A legalitás elve támogatóinak az a legfőbb célkitűzésük, hogy megelőzzék a büntetőjogi felelősségre vonás politikai befolyásolását. Aláspontjuk szerint az ügyészség utasításához kötöttségével való visszaélést azáltal lehet megakadályozni, hogy az ügyészséget a törvény kötelezi minden bűncselekmény miatt a felelősségre vonásra.¹ Később a legalitás elvét az igazságosság parancsának és jogállami alapelvnek fogták fel. *Binding* „az igazságosság grandiózus kifejezéseként” jellemezte,² míg *Hippel* attól tartott, hogy a legalitás elve nélkül „a jogalkalmazással szembeni bizalmat-

* Egyetemi docens, tanszékvezető, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi és Kriminológiai Tanszék, H-7633 Pécs, 48-as tér 1.
E-mail: herke@ajk.pte.hu

** A jelen tanulmány az OTKA 60756 projektum keretében készült. A szerző ezúton is köszönetet mond a projektum témavezetőjének, Földi András professzor úrnak a jelen dolgozat elkészítéséhez adott értékes szakmai tanácsaiért.

¹ A német jogirodalomban a legalitás elvének jelentőségét emeli ki többek között VON GROB: Gutachten für den 2. Deutschen Juristentag. In: *Verhandlungen des 2. Deutschen Juristentages*, Bd. I (Gutachten). Berlin, 1861. 131. és 137.; KOCH, H.-J.: *Unbestimmte Rechtsbegriffe und Ermessensermächtigungen im Verwaltungsrecht. Eine logische und semantische Studie zur Gesetzesbindung der Verwaltung*. Frankfurt am Main, 1979. 326.; LOBE, A.: Zur Reform des Strafprozesses. *Der Gerichtssaal*, 1928. 38.; HERTZ, A.: *Die Geschichte des Legalitätsprinzips*. Freiburg, 1935. 29.; WAGNER, W.: Staatsschutz–Staatsraison–Rechtsstaat. *Zeitschrift für gesamte Strafwissenschaft*, 1963. 405.; PETERS, K.: *Strafprozess. Ein Lehrbuch*. Heidelberg, 1985. 167. A politikai befolyás veszélyeire hív fel: Deutscher Richterbund: „Entlastungs“-Gesetz inakzeptabel. „Justizaufbau in den neuen Ländern nicht mit Eingriffen in den Rechtsschutz verquicken“ – Vorläufige Stellungnahme zum Gesetzentwurf des Bundesrats. *Deutsche Richterzeitung*, 1991.

² BINDING, K.: Die Stellung der Staatsanwaltschaft, des Angeklagten und des Verletzten nach dem neuen „Entwurf eines Gesetzes zur Vereinfachung der Rechtspflege“. *Leipziger Zeitschrift für Deutsches Recht*, 1917. 504.

lanság” alakulna ki.³ *Willms* pedig arról beszél, hogy a legalitás elve „határkő” a szabad szabályozás és a totális önkényuralom között⁴. Ezzel szemben a merev, szigorú legalitási elv ellenzőji egyrészt attól a veszélytől óvnak, hogy az átfogó bűnüldözés kötelezettsége az ügyészség túlterheltségéhez vezetne és ezzel a bűnüldözés hatékonyságát veszélyeztetné.⁵ Ugyanakkor a legalitás elvével kapcsolatosan többen is rámutattak annak a veszélyére, hogy ha az ügyészség minden kisebb jelentőségű bűncselekményt alaposan felderít, akkor nem tud kellő figyelmet fordítani azokra az esetekre, amelyek komoly jelentőséggel bírnak.⁶

A legalitás- és opportunitás elvének fejlődése azt mutatja, hogy a kezdeti szigorúbb szabályozáshoz képest a bűnüldözési kényszer egyre több kivételt vezetett be, ennek következtében a legalitás elve egy eróziós folyamatnak lett kitéve, amely kérdésessé tette, hogy ma egyáltalán lehet-e még szó az érvényesüléséről.⁷ *Baumann* ennek kapcsán ismert kifejezésével „a legalitás elvének halotti énekéről” beszél.⁸ *Ambs*⁹ hitelt érdemlőnek tartja, hogy a kötött opportunitási elv a büntetőeljárás alapvető követelményévé nőtte ki magát. A legalitás elvének „radikális búcsúját” csak *Serwe* mondta ki.¹⁰

Akármilyen szerepet is kap az egyes szerzők szerint az opportunitás elve, az egyértelműen megállapítható, hogy a büntetőeljárás a legalitás el-

³ HIPPEL, R. von: *Der deutsche Strafprozeß*. Marburg, 1941. 338.

⁴ WILLMS, G.: *Offenkundigkeit und Legalitätsprinzip*. *Juristenzeitung*, 1957. 465.

⁵ Die gesamten Materialien zu den Reichs-Justizgesetzen (szerk.: Hahn, C.). 3. kötet: *Materialien zur Strafprozeßordnung*, 1. rész: *Die gesamten Materialien zur Strafprozeßordnung*. Berlin, 1880. 710.; HEYDEN, F.: *Begriff, Grundlagen und Verwirklichung des Legalitätsprinzips und des Opportunitätsprinzips*. Zürich, 1961. 103.; SERWE, H.: *Abschied vom Legalitätsprinzip*. *Kriminalistik*, 1970. 377.; JEUTTER, F.: *Sinn und Grenzen des Legalitätsprinzips*. München, 1976. 173.

⁶ MITTERMAIER, C. J. A.: *Die Staatsanwaltschaft, der gegenwärtige Standpunkt der Erfahrungen und Ansichten über ihre Stellung, und die Hauptpunkte auf welche die Sicherung der besten Wirksamkeit der Anstalt gerichtet sein muß*. Der Gerichtssaal, 1858. 291.; CRAMER, P.: *Ahndungsbedürfnis und staatlicher Sanktionsanspruch. Bemerkungen zu einer Reform der Verfahrenseinstellung aus Gründen der Opportunität*. In: *Festschrift für Reinhart Maurach zum 70. Geburtstag* (szerk.: Schroeder, F. C.). Karlsruhe, 1972. 493.

⁷ JUNG, H.: *Straffreiheit für den Kronzeugen?* Köln–Berlin–Bonn–München, 1974. 49.

⁸ BAUMANN, J.: *Grabgesang für das Legalitätsprinzip*. *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 1952. 273.

⁹ AMBS, F.: *Das Legalitätsprinzip auf dem Prüfstand der Rechtswirklichkeit, insbesondere im Bereich der Umweltkriminalität*. In: GEPPERT, K.–DECHNICKE, D.: *Gedächtnisschrift für Karlheinz Meyer*. Berlin–New York, 1990. 17.

¹⁰ SERWE: *i. m.* 377.

vétől az opportunitás elve felé mozog. Ezeknek a változásoknak a mozgatórugója a növekvő esetszámok hatékony feldolgozásának követelménye. Ez pedig mind egyszerűbb elintézési formákat igényel, különösen a kisebb, kevésbé jelentős esetekben. Emellett szerepet játszik az is, hogy az abszolút büntetőelméletet mind inkább leváltja a relatív büntetőelmélet, és ez a büntetőjog célorientáltságához vezetett.

Ez utóbbi folyamatnak a része a súlyosítási tilalom megjelenése, megszilárdulása a büntető eljárási kódexekben. A súlyosítási tilalom tehát nem a bagatell bűncselekményekkel kapcsolatos, „lanyhuló bűnüldözési folyamat”, hanem a relatív büntetőelmélet térhódítása miatt kapott egyre jelentősebb szerepet. A relatív büntetőelméletnek megfelelően ugyanis inkább tartható (adott körülmények között még kötelező is) a bűnüldözésről való részleges lemondás, mint a szigorú megtorlásos gondolkodás.¹¹ A büntetési teóriák és az ügyészség feltétlen bűnüldözési kötelezettsége között ugyanis egyértelműen szoros összefüggés van.¹²

A legalitás elve jogállami jelentőségének különböző felfogásai következtében ezt a fejlődést többféleképpen értékelték: mialatt a kritikusok felismerni vélik a büntetőjogban a céltudatos gondolkodás mindent átfogó uralmának kezdetét, amely ugyanakkor a központi jogállami garanciák elvesztésével jár,¹³ mások ezt a helyzetet messze nem tartják ennyire drámainak, mivel az opportunitás elvének előtérbe kerülése semmi esetre sem jelenti a bűnüldöző szervek önkényes intézkedési jogának előtérbe kerülését. Ezen érvek alapján ERB arra a megállapításra jutott, hogy a legalitás és opportunitás elve közti ellentét jogállami súlyát nem szabad túlértékelni.¹⁴

II. A legalitás, az officialitás és az opportunitás fogalma

A legalitás és opportunitás elvének a súlyosítási tilalommal való összetevéséhez elengedhetetlenül szükséges, hogy definiáljuk a legalitás és az opportunitás elvét. E két elv fogalmát sokan többféleképpen határozták

¹¹ ROXIN, C.: *Strafverfahrensrecht*. München, 1995. 78.

¹² GLASER, J.: *Das Prinzip der Straferfolgung*. Wien, 1860. 441.

¹³ ALBRECHT, P.-A.: *Perspektiven und Grenzen polizeilicher Kriminalprävention*. Ebelsbach, 1983. 163.

¹⁴ ERB, V.: *Legalität und Oppurtinität. Gegensätzliche Prinzipien der Anwendung von Strafrechtsnormen im Spiegel rechtstheoretischer, rechtsstaatlicher und rechtspolitischer Überlegungen*. Berlin, 1999. 23.

meg, a végleges, egyértelmű meghatározásuk Gössel szerint¹⁵ egyáltalán nem lehetséges, még a használatos (és többnyire kritikátlanul használt) definíció létezése ellenére sem, amely szerint a legalitás elve semmi mást nem jelent, mint az ügyészség feltétlen köteletségét, hogy elegendő gyanú esetén nyomozást indítson és vádat emeljen.¹⁶ Természetesen az ügyészségnek a Be. 28. § (3) bekezdéséből eredő kötelezettsége („Az ügyész a vádemelés feltételeinek megállapítása végett nyomozást végeztet vagy nyomoz”) illetőleg az ügyész és a nyomozó hatóság kapcsolatát rendező 165. § alapján, noha a nyomozás mindig az ügyész feladata, arról akkor is ő rendelkezik, ha a nyomozást a nyomozó hatóság önállóan végzi [165. § (4) bek.], a legalitás elve áttételesen eljárási kötelezettséget teremt a nyomozó hatóság felé is.

Szintén fontos kérdés a legalitás és az officialitás elvének elhatárolása. Király¹⁷ véleménye az, hogy a legalitás a büntetőeljárásban az a követelmény, hogy az arra hivatott szervek minden bűncselekményt derítsenek fel és biztosítsák a büntetőtörvények alkalmazását. Az pedig, hogy ez a tevékenység a hatóságok feladata, az officialitás elvéből fakad. A legalitás tehát a törvényesség elve, míg az officialitás az eljárás hivatalból való megindításának és lefolytatásának követelménye. Farkas és Róth szerint¹⁸ a legalitás elve az a kötelezettség, hogy a nyomozó hatóságok minden bűncselekmény esetén nyomozást rendeljenek el, az ügyész minden bűncselekmény esetén emeljen vádat, a bíróság pedig minden bűncselekmény esetén szabjon ki büntetést.¹⁹ Erdei ezzel vitatkozik, mert szerinte a

¹⁵ GÖSSEL, K. H.: Überlegungen zur Bedeutung des Legalitätsprinzips im rechtsstaatlichen Strafverfahren. In: *Festschrift für Hanns Dünnebiel zum 75. Geburtstag* (szerk.: Hanack, E.-W.-Riess, P.-Wendisch, G.). Geburtstag, Berlin–New York, 1982. 121.

¹⁶ Ezt a definíciót vallja többek között HERTZ: *i. m.* 1.; MÜLLER, R.–WACHE, V.: Opportunitätsabwägungen bei der Verfolgung von Straftaten gegen die äußere Sicherheit. In: *Festschrift für Kurt Rebmann zum 65. Geburtstag* (szerk.: Eyrich, H.–Odersky, W.–Säcker, F. J.). München, 1989. 321.; NIESE, W.: Die Anklageerzwingung im Verhältnis zum Legalitäts- und Opportunitätsprinzip. *Süddeutsche Juristenzeitung*, 1950. 891.; ROXIN: *Strafverfahrensrecht. i. m.* 75.; SCHMIDT, E.: *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz. 1. rész.* Göttingen, 1964. 386. pont; SCHÜRER, K.-H.: *Die Entwicklung des Legalitätsprinzips seit der Emmingerschen Verordnung.* Hamburg, 1965. 14.; WEIGEND, Th.: *Anklagepflicht und Ermessen. Die Stellung des Staatsanwalts zwischen Legalitäts- und Opportunitätsprinzip nach deutschem und amerikanischem Recht.* Baden-Baden, 1978. 17.

¹⁷ KIRÁLY T.: *Büntetőeljárás jog.* Osiris, Budapest, 2000. 115.

¹⁸ FARKAS Á.–RÓTH E.: *A büntetőeljárás.* KJK-KERSZÖV, Budapest, 2004. 60–61.

¹⁹ Király szerint ugyanakkor a Be. teljesen indokolatlanul terjeszti ki az officialitás elvét a bíróságokra is, hiszen a bíróság nem hivatalból, hanem vád alapján jár el. Vö. KIRÁLY T.: *Büntetőeljárás jog. i. m.* 119.

hivatalból való eljárás elve (amely magában foglalja nála a legalitást és az officialitást is) egyértelműen csak az ügyészhez szól. Ugyan a bűncselekmény elkövetőjének a megbüntetése a bíróság feladata, de rá nem terjed ki a hivatalból való eljárás elve (s így a legalitás és az officialitás sem).²⁰ Az officialitás elve pedig szerinte azt jelenti, hogy a bűnügyi hatóságok eljárásához nincs szükség más személyek, szervezetek, hatóságok hozzájárulására. Tóth²¹ a két jogintézményt a jog és a kötelesség oldaláról vizsgálja. Eszerint a legalitás kötelesség: bűncselekmény gyanúja esetén érvényesíteni kell az állam büntetőjogi igényét. Az officialitás pedig jog: bűncselekmény gyanúja esetén az állam felhatalmazást ad a nyomozó hatóságnak, az ügyésznek és a bíróságnak az állami büntetőjogi igény érvényesítésére. Lényegében ugyanezt mondja Bárd is: a legalitás elve parancs a bűnüldöző hatóságok számára és azt írja elő, hogy a büntető törvényeket alkalmazni kell, míg az officialitás a bűnüldöző szervek felhatalmazása arra, hogy a bűncselekmények miatt elindítsák és lefolytassák az eljárást.²² Ehhez képest Cséka²³ szerint a hivatalból való eljárás (officialitás) elvének alapja a büntető jogviszony. Nemcsak jogosult az állam a büntető igény érvényesítésére, hanem ez kötelességet is jelent a számára: a sértettel szemben köteles erre, és emellett kötelessége az alkotmányos és egyéb törvényes elvek érvényesítése is. Szerinte az officialitás elve is kötelességet jelent: a hatóságok bizonyos cselekvésekre kötelesek (néhány kivételtől eltekintve még akkor is, ha a sértett az eljárást nem kezdeményezi). Ez a kötelezettség az eljárás mindkét szakaszára (nyomozás, bírósági eljárás) és minden hatóságra vonatkozik.²⁴ Fülöp²⁵ is ez utóbbi megállapítással ért egyet: a hivatalból való eljárás (officialitás) elve az egész eljárás során érvényesül, de ez a cselekvési kötelezettség az eljáró hatóságokat az egyes eljárási szakokban nem egyformán köti (a bíróság minden fokon kötve van a vádhoz, a perorvoslatok során még a perorvos-

²⁰ ERDEI Á.: A célszerűség rejtélye, avagy opportunitás a büntetőeljárásban. In: Györgyi Kálmán-jubileum. 2004. 171.

²¹ BÁNÁTI J.–BELOVICS E.–CSÁK Zs.–SINKU P.–TÓTH M.–VARGA Z.: *Büntető eljárásjog*. HVG-Orac, Budapest, 2003. 40.

²² BÁRD K.: *A büntetőhatalom megosztásának buktatói. Értekezés a bírósági tárgyalás jövőjéről*. KJK, Budapest, 1987.

²³ CSÉKA E.–FANTOLY Zs.–KOVÁCS J.–LŐRINCZY Gy.–VIDA M.: *A büntetőeljárás jog alappontjai I.* Szeged, 2004. 66–67.

²⁴ Bár a bíróság cselekvési kötelezettségét ő is csak a törvényes vád keretei közé szorítja. Uo. 67.

²⁵ CHWALA T.–FÜLÖP E.–SLÉDER J.: *Büntetőeljárás-jog*. REJTJEL, Budapest, 2004. 32.

lati kérelemhez is). *Tremmel* pedig leszögezi:²⁶ az eljárási szakirodalom túlnyomórészt és szinte hagyományosan az anyagi joggal kapcsolatos legalitás elvének büntetőeljárásbeli megfelelőjét látja a hivatalbóliságban. Az anyagi jogi rendelkezések kogens jellegűek, a büntető törvények ugyanis feltételen érvényesülést, végrehajtást kívánnak. Éppen ezért az állam mint a legerősebb közhatalom a törvényhozás útján nemcsak meghatározza az összes bűncselekményt és büntetést (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*²⁷), hanem az egységes és következetes végrehajtás érdekében kifejezetten az állami szervek feladatává, kötelességévé nyilvánítja a büntetőjogi felelősségrevonás lefolytatását. Minthogy az anyagi büntetőjog az alaki büntetőjog alkalmazása nélkül nem hatályosulhat, annak alapvető kimondásával, hogy minden bűncselekmény miatt minden bűnelkövetővel szemben – mások kérelmére, álláspontjára tekintet nélkül – le kell folytatni a büntetőeljárást, tulajdonképpen ki van mondva a „*nullum crimen sine poena*” elve, azaz elkövetett bűncselekmény nem maradhat törvényesen kiszabott büntetés nélkül.²⁸ Az officialitás elve a Be. szövegéből is következően *Tremmel* szerint mindhárom hatóságra (bíróóság, ügyészség, nyomozó hatóság) érvényes. A bíróság ugyan csak vád alapján jár el, de ezt követően igazságszolgáltatási tevékenységét hivatalból végzi (gondoljunk csak az abszolút eljárási szabálysértések hivatalból – ügyészi indítvány nélkül is – való figyelembevételére vagy a teljes revízió elvére).

Az officialitás alapelve a büntetőjog közjogi jellegének, közérdekűségének felismerésével és elismerésével fejlődött ki, mert minden bűncselekmény elkövetése megzavarja a társadalom rendjét, veszélyt jelent a társadalomra. A bűnügyek elintézésekor nem magánügyek, hanem nagyon is közérdekű ügyek, azaz közügyek vannak terítéken (*res nostra agitur*). A büntetőeljárás megindítása és lefolytatása nem alapulhat a magánszemélyek aktív vagy passzív magatartásán, objektív vagy szubjektív megítélésén stb.²⁹

A nehézségek abból adódnak, hogy a kibővített fogalomértelmezés szemben áll az ügyészség (nyomozó hatóság) kötelességeire vonatkozó

²⁶ TREMMEL E: *Magyar büntetőeljárás*. Budapest-Pécs, 2001. 77.

²⁷ NAGY E: A *nullum crimen/nulla poena sine lege* alapelvről. *Magyar Jog*, 1995/5. 257–270.

²⁸ *Király* találón megfordítja ezt a tételt, rámutatva, hogy a legalitásnak két eleme van: „Az egyik elem arra vonatkozik, hogy a cselekmények, vagyis minden bűncselekmény miatt alkalmazni kell a büntetőtörvényt, a másik pedig, hogy csak bűncselekmény miatt”. (Ez a *nulla poena sine crimine* klasszikus elve.) Vö.: KIRÁLY T: A legalitás a büntetőeljárásban. *Jogtudományi Közlöny*, 1986/201–206.

²⁹ Részletesen ld. FENYVESI Cs.–HERKE Cs.–TREMMEL E: *Új magyar büntetőeljárás*. Budapest-Pécs, 2004. 71–76.

„legalitás–opportunitás” fogalompár használatával. A kibővített fogalomértelmezés az ügyészség és a nyomozó hatóság feladatkörén túlnyúlva a legalitás kifejezéssel határozza meg az összes ügykezelési és igazságszolgáltatási szerv (ideértve a bíróságokat is!) azon kötelezettségét, hogy a törvényt érvényre juttassa.³⁰ Azt kellene tehát meghatározni, hogy a fogalmakat milyen értelemben kell használni. Lényegesen problematikusabbnak bizonyul ezzel szemben a köteleességek pontos tartalmára vonatkozó kérdés, amelyet a legalitás elve a jogalkalmazónak felvet, mert az ügyésznek pl. a vádemelés vagy annak elhalasztása (esetlegesen részbeni mellőzése) közötti döntése semmi esetre sem olyan egyértelmű, mint ahogyan az első látásra tűnik, habár a Be. a vádemelésre az ügyésznek feltétlen köteleességet határoz meg. Ha elegendő és konkrét bűncselekmény törvényi tényállását megalapozó bizonyíték forog fenn, akkor el kell rendelni a nyomozást, és adott esetben ezt a bírósági eljárás érdekében tovább kell folytatni. Eközben az opportunista döntési lehetőségek nehezen összeegyeztethetőek azzal az elképzeléssel, hogy az igazságszolgáltatás szervei kötelezően realizálják a törvény általi fenyegetettséget. Hogy miben is áll pontosan a legalitás szerinti döntésben a „kötelező” és miben az opportunitás szerintiben a „szabad”, alig tisztázott. A legalitás elméletileg a jogalkalmazótól minden önálló döntési mozgásteret megvon, miközben az opportunitás elve szerint jogilag „nem kötelező”, hogy a büntető törvények alkalmazását elősegítsék.³¹

A legalitással és opportunitással körülírt állapotok talán inkább ezen végletek között helyezkednek el, azaz az ügyész szubjektív értékelése is szerepet játszik a vádemelésről való döntésnél. Tehát kimondható, hogy csak a törvényi irányelvekhez való relatív kötődés és szabadság áll fenn, ezért nehezen állapítható meg, hogy hol húzódik a legalitás- és opportunitás alapelve közötti határ. Amint azt a súlyosítási tilalomnál is megfigyelhetjük: amíg a törvényi rendelkezés látszólag egyértelmű, a jogalkalmazás számos kérdést vet fel, hiszen mind a súlyosabb szankció, mind a

³⁰ Ezt a kibővített fogalomértelmezést vallja AMBS: i. m. 9.; HASSEMER, W.: Legalität und Opportunität im Strafverfahren. In: Strafverfolgung und Strafverzicht. Festschrift zum 125 jährigen Bestehen der Staatsanwaltschaft Schleswig-Holstein (szerk.: Ostendorf, H.). Köln–Berlin–Bonn–München, 1992. 529.; JUNG, H.: Legalität oder Opportunität im Strafverfahren. In: Recht und Gesetz im Dialog III. (szerk.: Prütting, H.). Köln–Berlin–Bonn–München, 1986. 57.; KÜHNE, H.-H.: *Strafprozeßlehre. Eine systematische Darstellung für Prüfung und Praxis*. Heidelberg, 1993. 106.; VOGEL, H.: *Das „öffentliche Interesse an der Strafverfolgung“ und seine prozessuale Bedeutung*. München, 1966. 99.; WILLMS: i. m. 465.

³¹ ERB: i. m. 24.

terhelt terhére bejelentett fellebbezés értékelése kapcsán számos határeset van.³² Ha pedig csak fokozatbeli különbség van aközött, hogy a legalitás vagy opportunitás elve érvényesül-e, akkor nem is helyes ellentétes elvekről beszélni. Az ugyanis sok esetben a következmény szempontjából nem sokban különbözik egymástól, hogy adott bűncselekmény miatt az ügyészség vádat emel és annak eredményeképpen a terheltet a bíróság próbára bocsátja, vagy maga az ügyészség elhalasztja a vádemelést.

A legalitás és opportunitás fogalmának meghatározásához azt kell vizsgálni, hogy a jogalkalmazó mi módon és milyen terjedelemben van kötve a törvényi előírásokhoz, ha a legalitás és az opportunitás elvének figyelembevételével kell meghoznia a döntést a büntetőeljárás végigviteléről. A legalitás és az opportunitás végső soron tehát nem más, mint a mérlegelési jogkör hiánya vagy megléte. A mérlegelés gyakorlása ugyan a jogalkalmazó egy különös, az átlagos jogalkalmazástól eltérő egyéni eljárási módját foglalja magába, de ettől még a mérlegelést végző hatóság a jog területén marad. Az, hogy a legalitás és opportunitás a határozathozatal módjának különbözőségében jelentkeznek, nem csak az ügyészség nyomozati és vádemelési (vádképviseleti) kötelezettségére vonatkozik (mint szorosabb értelemben vett legalitás elve), hanem a bíróságok munkájára is. Az eljárás esetleges leállításáról (eljárás megszüntetés, végső soron felmentés is) vagy a szankciókról szóló bírósági döntésekben is felmerül az a kérdés, hogy milyen hatáskörök állnak a bíró rendelkezésére, és milyen jogelméleti sajátosságok adódnak a büntetőtörvények pontos alkalmazásával összehasonlítva. A legalitás- és opportunitás elve fogalmainak tágabb felfogása hasznosnak bizonyul a további magyarázat számára abban a tekintetben, hogy az eljárás leállításának törvényi lehetőségei nem kizárólag az ügyészség kezében vannak, hanem eljárási szakasztól függően sokszor a bíróság egyetértését is követelik, vagy éppen fordítva, a bírósági döntéshez az ügyészi „jóváhagyás” szükséges (pl. tárgyalásról lemondásos eljárás csak ügyészi indítványra folytatható le; tágabb értelemben ide tartozik az elsőfokú bírósági döntés ügyészi tudomásul vétele is stb.).

A hatályos büntető eljárásjog alapján a legalitás és opportunitás elvét nem lehet vizsgálni a bírói tevékenység vizsgálatának kihagyásával. Emellett utalni kell arra az alaproblémára is, amely szerint a legalitás elve a döntések kényszerét, a büntetőeljárás következetes véghezvitelét jelenti, míg az opportunitás lényegében nem más, mint a döntések szabadsága.

³² HERKE Cs.: A súlyosítási tilalom empirikus megközelítésben. *Bűnügyi Szemle*, 2009/2. 51–74.

Tehát az az alapkérdés, hogy hogyan érvényesülhet egy bizonyos fokú oppportunitás a jogállami elvvel összeegyeztethető módon. Ehhez kapcsolódik további problémaként az ügyészség és a bíróság közötti feladatmegosztás, valamint az oppportunitási döntések felülvizsgálhatóságának kérdése, ezen belül is a súlyosítási tilalom, mint az ügyészség nyilatkozatától függő, a bíróságra kiható törvényi kötelezettség. Az kimondható, hogy alapvetően egyesíthetők az oppportunitás által befolyásolt szabályozások egy modern jogállami értelmezéssel, ahol a büntetőjog területén fennálló különlegességek ahhoz vezetnek, hogy az oppportunitás elvének a kibővítését kritikusan kell megítélni, az oppportunitás elve legitim használatának merev határait ugyanis nem lehet előre, absztrakt módon meghatározni. A törvényhozó felelőssége egy, a legalitás és oppportunitás közti jogállamilag elfogadott kompromisszum kialakítása.

III. A törvényi kötöttség foka

A legalitás és oppportunitás elvét azon kritérium segítségével igyekszünk megragadni, hogy a bűnüldöző szervek kötelesek-e közbelépni az elkövetett bűncselekményre utaló adatok esetén. Ez azt a kérdést veti fel, hogy ez a kötelezettség mennyiben kényszeríti a hatóságokat, és mennyiben enged szabad döntést. Ha tehát figyelmen kívül hagyjuk a felettes szervek kötelező utasításait, akkor a büntetőügyekben eljáró hatóságokat csak a materiális és formális jog idevágó előírásaihoz való kötöttség kényszeríti arra, hogy egy bizonyos tényállásra utaló adatokra egy meghatározott módon reagáljanak. Ha ugyanis teljesen az ügyész saját belátására bízánk, hogy egy adott bűncselekmény törvényi tényállásának minden elemének megvalósulása esetén megindítja-e a nyomozást, akkor mellőzhetné a megfelelő eljárási cselekményt anélkül, hogy ezzel megsértené a Be.-ből eredő kötelezettségét. Nem fogadható el tehát, hogy az ügyész tetszése szerint interpretálja a bűncselekményre vonatkozó egyszerű gyanú jegyeit. Ugyanakkor ezzel éppen ellentétesen: a bűnüldöző szervek jogi szabadságát garantálja, hogy a figyelembe veendő anyagi jogi és eljárási normák alkalmazása nem vezet egyértelmű cselekvési rendelkezéshez, amennyiben nem áll fenn teljes kötöttség.

Ezért javasolja *Bohnert*, hogy tegyük egyenlővé a legalitást az állami cselekvés törvényhez való kötöttségével, az oppportunitást pedig ennek a

kötöttségnek a hiányával.³³ Ezen megállapítás alapján akkor indulhatnánk ki a legalitás elvének tökéletes megvalósulásából, ha a bűnüldöző szerveknek nem maradna a büntető törvények alkalmazásához mérlegelési hatáskörük. Egy ilyen állapotnak Küper szerint a mechanikus, a törvény merő átültetésében kimerülő jogalkalmazás felel meg, amelyet a felvilágosodás korában fejlesztettek ki és az abszolutista állammelfogás át is vett.³⁴ Ennek legradikálisabb formája a bírót „törvényalkalmazó automatává” degradálta, amit a történelmi jogiskola a kodifikációs gondolat kritikájával összefüggésben elvetett.³⁵ Az ezt követő korban egyre inkább az a felismerés jutott érvényre, hogy még a törvények minden részletre kiterjedő értelmezésének a segítségével sem lehet kizárni a kétséges eseteket, és hogy a sokoldalú életkörülmények miatt a törvénykezésnek minimális rugalmassággal kell társulnia.³⁶ Mindamellet a 19. században Bockelmann szerint a jogalkalmazás a legalitási elve alapján szigorúan a törvényhez volt kötve: a bíró tisztázhatott a döntési jogkörén belül kétes kérdéseket, ha indokolta, de emellett szigorúan racionális értelmezési módszerek alkalmazására kellett szorítkoznia és a törvényben előírt helyes döntést meghoznia, anélkül, hogy rendelkezésére állt volna az önálló ítélkezés mozgástere.³⁷

A teljesen szigorú törvényhez kötöttségen alapuló felfogás ma túlhaldottnak tekinthető. Még ha a törvényhozó egy egzakt szabályozás megalkotásán is fáradozik, a törvényben nem lehet előre meghatározni a minden egyes eset megítéléséhez szükséges összes körülményt.³⁸ A törvény csak absztrakt-általános formában képes tipikus szituációkat leírni, amelyek a gyakorlati esetekkel ugyan több-kevesebb hasonlóságot mutatnak, de nem egyeznek meg. Ezért a törvényi tényállást rugalmassá kell tenni, mielőtt a tulajdonképpeni szubszumció lehetséges lenne. A jogi hermeneutika éppen e szempontból kritizálja az objektivizmust: az objektivizmusban ugyanis a rendszer tökéletesen szabályozza az életviszonyokat, és a bíró nem tesz mást, mint a megállapított tényállást a szubszumcióval

³³ BOHNERT, J.: *Die Abschlußentscheidung des Staatsanwalts*. Berlin, 1992. 80.

³⁴ KÜPER, W.: *Die Richteridee der Strafprozessordnung und ihre geschichtlichen Grundlagen*. Berlin, 1967. 34.

³⁵ SAVIGNY, F. C. von: *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Heidelberg, 1814. 74.

³⁶ KÖSTLIN, Ch. R.: *System des deutschen Strafrechts*. Tübingen, 1855. 582.

³⁷ BOCKELMANN, P.: *Richter und Gesetz*. In: *Rechtsprobleme in Staat und Kirche. Festschrift für Rudolf Smend zum 70. Geburtstag*, Göttingen, 1952. 28.

³⁸ KAUSCH, E.: *Der Staatsanwalt – ein Richter vor dem Richter? Untersuchungen zu § 153 a StPO*. Berlin, 1980. 144.

mint logikai eljárással rendeli a norma alá.³⁹ Kaufmann szerint ilyenkor a bíró szerepe kimerül a törvények pusztá alkalmazásában, az előre meghatározott tételekből való szigorú következtetésben.⁴⁰ Ennek elkerüléséhez el kell választani a lényegest a lényegtelen tényektől, végül pedig a mérlegelésen keresztül olyan formába kell hozni, amely megfelel a tényállásnak.⁴¹ Az így adódó mozgástereket aztán határesetekben nem lehet a jogalkalmazó önálló megítélése nélkül kitölteni.⁴²

Az abszolút törvényi kötöttség ellen szólnak az említett jogelméleti érveken túl a büntetőeljárás realitásai is: a bűnüldöző szervek a hétköznapiakban nem modell tényállásokkal konfrontálódnak, amelyekre közvetlenül alkalmazzák a materiális és formális büntetőjog normáit, és így vagy a legalitási elvet kielégítő szigorú kötöttségben, vagy önálló, törvényileg nem determinált döntési mozgástér igénybevételével járhatnak el az opportunitási elv szerint. Sokkal inkább csak többé-kevésbé figyelhető meg azonosság egy konkrét bűncselekmény és a jogi normák között, a büntetőjogilag releváns összefüggések kutatásakor. Minden gyanú az elejétől kezdve tartalmaz egy jogi értékelést, ami csak akkor enged egy bizonyos esetet büntetőjogilag relevánsnak tekinteni és nyomozati tevékenységet eredményezni, ha állandóan visszahat a tárgyára. Ezáltal állandó változásokhoz vezet a ténykérdésekben, és ezáltal a tényállás jogi minősítésében is (a gyanú erősebb vagy gyengébb lesz, bizonyos szempontok hozzáadódnak vagy kiesnek). Csak a gyanú és nyomozási taktika kölcsönös befolyásolásának folyamata végén áll egy vádemelésre (illetőleg ellenkező esetben a nyomozás megszüntetésére) alkalmas eset.⁴³ Bohnert szerint a döntés a nyomozás során ezáltal nem egyoldalúan hozott jogi értékelésen nyugszik, hanem egy hermeneutikus vádiraton,⁴⁴ a legalitás elvéből eredő kötelelességeket erre az ügyre kell vonatkoztatni, és nem jogi következmények pusztá realizálására.

Ezzel számos megmérhetetlenséget lehetne azzal az elképzeléssel szembeállítani, hogy a legalitás elve a jogi szervek viselkedésének szigorú

³⁹ SÓLYOM P.: A jogi hermeneutika mint jogfilozófia. In: <http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/kiadvanyok/elektronikus/seminarium/XXV-OTDK/SolyomPeter-Hermeneutika.pdf> 104.

⁴⁰ KAUFMANN, A.: Gondolatok a jogi hermeneutika ontológiai megalapozásához (fordította: Szabó B.). *Jog és nyelv*, 2000. 185.

⁴¹ KAUFMANN, A.: *Analogie und „Natur der Sache“*. Heidelberg, 1982. 37.

⁴² ESSER, J.: *Grundsatz und Norm in der richterlichen Fortbildung des Privatrechts*. Tübingen, 1990. 253.

⁴³ BOHNERT: *i. m.* 123.

⁴⁴ *Uo.* 125.

központosításához vezetne a törvényi irányelvek szerint. Ezek a megmérhetetlenségek az ügyészség szolgálati hermeneutikájának ismertető jelei és nemcsak arra a problémára szorítkoznak, hogy a nyomozási taktikát alig lehet absztrakt-általános irányelveken keresztül alkalmazni.

Tovább nehezítve a kérdést a probléma azzal is kiegészül, hogy a bűnüldöző szervek eljárását nem csak a mindenkori eset adottságainak becslésén keresztül határozzuk meg, hanem – már a nyomozási kapacitás szűkösségét tekintetbe véve – az eseten túlnyúló szempontokon keresztül is. Ez ahhoz vezethet, hogy egy adott eset más eljárások fényében nem részesül abban a figyelemben, amit elszigetelt szemlélet esetén megérdemelne. Emiatt hiúsulhat meg a bűncselekmények minden további nélküli, a törvény által kötelező üldözése anélkül, hogy ezt az „*impossibilia nulla obligatio est*” alapelv figyelembevételével az illetékes hatóság jogellenes viselkedésének konzekvenciájaként tekinthetnénk.⁴⁵ Még nagyobb a probléma akkor, ha a bűnüldözés-taktikai döntéseket „extern”, a büntető előírások célkitűzéseitől független, begyakorolt szokásokból, szolgálati szűkösségből és politikai szempontokból eredő hatások határozzák meg.⁴⁶

Összefoglalóan tehát elmondhatjuk, hogy *Bohnert* a legalitás elvét nem olyan ideának tekinti, amely szerint a jogalkalmazó törvényi alapelvekhez való lehető legszorosabb kötöttségben áll, hanem lecsökkenti a legalitási alapelvet arra a „törekvésű kötelességre, hogy megteszi a lehetségest”⁴⁷ és a hivatali tevékenység okos gyakorlására. Ezzel a „legalitás” és „törvényi kötöttség” közötti összefüggés jelentősen relatívvá válik.

IV. Az opportunitás alapelvi jellegével szembeni érvek

Mialatt a legalitási elvvel kapcsolatosan elfogadhatnánk, hogy ez ugyan nem valósítható meg tiszta formában, de mégis egy alapelv, amelynek lehető legmesszebbmenő realizálása jogállamilag kívánatosnak tűnik, komoly jogállami aggályokba ütközik egy annak ellentétéként megfogalmazott opportunitási elv, aminek az lenne a célja, hogy a jogalkalmazót konzekvensen felszabadítsa a törvényi kötelezettségek alól. Ha néhány érv amellettszól is, hogy a bíróságoknak és az ügyészségeknek a legalitás elvéből eredő kötelezéseit bizonyos terjedelemben lazítsuk, *Pott* szerint

⁴⁵ *Uo.* 98.

⁴⁶ *ERB: i. m.* 33.

⁴⁷ *BOHNERT: i. m.* 130.

mindenképpen elvetendő, hogy az oppportunitást alapelvvé emeljük.⁴⁸ Az oppportunitás ugyanis nem más, mint a törvény egyfajta rugalmasításának pusztá kísérő jelensége és nem önálló cél. Ha az lenne, akkor ugyanis megnyitná a bűnüldöző szerveknek azt a lehetőséget, hogy a bűncselekményeket belátásuk szerint üldözzék, vagy szankció nélkül hagyják. *Henkel* éppen ezért az „oppportunitás elve” helyett csak az „oppportunitás gondolatáról” beszél.⁴⁹ Ezzel azt juttatta kifejezésre, hogy bizonyos okok ugyan a törvényi kötöttség enyhítésének szükségességét sugalmazzák, de nem léphetjük túl a feltétlen szükséges kereteket. Ezáltal minden esetben meg lehet őrizni a döntési folyamatok jogi irányításának a minimumát.

Bohnert is észlelte a teljes oppportunitás elleni jogállami fenntartásokat annak a kérdésnek az eldöntésekor, hogy a vádképes bűncselekményeket üldözzék-e vagy ne.⁵⁰ A teljes oppportunitás ugyanis a jogalkalmazó teljes jogi kötetlenségét jelentené. A súlyosítási tilalom szempontjából ez azt jelentené, hogy bármikor mondhatná azt a másodfokú bíróság, hogy célszerűségi okokból álláspontja szerint beállt a súlyosítási tilalom. Noha a legalitás elve nagyon relatív, mivel az ügyész a „szolgálati hermeneutika” által függ a törvényi végrehajtástól, az oppportunitás elvének az alkalmazási területén keletkező kötött struktúrák feltételezése nemcsak azzal a funkcióval összeegyeztethetetlen, hogy a bűnüldöző szerveknek teret nyitunk, hanem ellentétben áll az oppportunitási előírások törvénytechnikai alapkoncepciójával is.

Az oppportunitási előírások többsége ugyanis nem magyarázható dogmatikusan.⁵¹ Azoknak a törekvéseknek, hogy az oppportunitás fogalmát körvonalazzuk, az a körülmény áll az útjában, hogy a törvényekben tartalmazott általános értékeléseknek szükségszerűen ahhoz az eredményhez kellene vezetniük, hogy minden bűncselekményt üldözni kell. Minden bűncselekmény konzekvens üldözésével az oppportunitás elve nyilvánvalóan ellentétben áll, mert az oppportunitás elve alapján bizonyos esetekben nem áll fenn a bűnüldözéshez fűződő közérdek. S noha egyes szerzők szerint az oppportunitási előírások éppen a közérdek egyik különös formáját testesítik meg, ezt *Bohnert* elveti, arra hivatkozással, hogy hiányoznak a meg-

⁴⁸ POTT, Ch.: Die Außerkraftsetzung der Legalität durch das Oppportunitätsdenken in den Vorschriften der §§ 154, 154 a StPO. Zugleich ein Beitrag zu einer kritischen Strafverfahrensrechtstheorie. Frankfurt am Main, 1996. 150.

⁴⁹ HENKEL, H.: *Strafverfahrensrecht*. Ein Lehrbuch. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, 1958. 96.

⁵⁰ BOHNERT: *i. m.* 220.

⁵¹ *Uo.* 152.

kívánt differenciálási kritériumok egy ilyen szabály-kivétel viszonyhoz.⁵² Ehelyett ő csak azt fogadja el, hogy az oppportunitási előírásokat és a bűnüldözést megkövetelő normákat egyenértékűnek kell tekinteni, ami azonban feloldhatatlan ellentmondáshoz vezet, ugyanis ha az oppportunitást is a közérdek egyik (speciális) formájának tekintjük, akkor az ügyész a döntését (üldözzön vagy ne üldözzön egy bűncselekményt) teljesen tetszőlegesen hozhatja meg, anélkül, hogy törvényellenesen cselekedne.⁵³

Ilyen felfogás alapján tehát az oppportunitás mint alapelv – szintén *Bohnert* kifejezésével élve – „önkényelvnek” tekinthető.⁵⁴ Ugyanakkor a törvényhozó nincs abban a helyzetben, hogy a helyes döntésről minden egyedi eset konkrét ismerveinek ismerete nélkül állást foglaljon. Tehát mindegy, hogy a legalitás- vagy az oppportunitás elvéből indulunk-e ki – mindkét esetben a konkrétan jogilag szükséges és a közérdekben rejlő következményt nem lehet mindig logikusan, kényszerítő szükségességgel a törvényszövegből megállapítani. Ezáltal az oppportunitás elveszti az elvileg minden joghoz kötöttség kategorikus kizárásán alapuló karakterét ugyanúgy, ahogy a legalitás esetén sem beszélhetünk a jogalkalmazásnak a törvény általi abszolút determinációjáról.⁵⁵ Így a mérsékelt oppportunitás-elmélet a jogállami követelményekkel könnyebben összeegyeztethető, mint az elméletté emelt önkény.

Ha nem érvényesülhet a tiszta legalitáselmélet a szigorú törvényhez kötöttség értelmében (a szubjektív ércekélezések kizárásával), és az oppportunitás-elmélet alatt sem szükséges intézményesített önkényt érteni, akkor ebből következik, hogy lehetetlen meghatározni tisztán oppportunitáson, illetve tisztán legalitáson alapuló rendszert. Azt mondhatjuk tehát, hogy egy skála két végpontjaként jelenik meg a legalitás és az oppportunitás a törvényi rendelkezések, a döntési szabadság foka alapján.⁵⁶

V. A legalitás és az oppportunitás elve közötti kompromisszum

Ha a nyomozó hatóság és az ügyészség nyomozási és vádemelési kényszerének megleteként vagy meg nem léteként határozzuk meg a legalitás és oppportunitás elvét, akkor ennek alapján az oppportunitási döntés pusztán

⁵² *Uo.* 196.

⁵³ *Uo.* 170.

⁵⁴ *Uo.* 174.

⁵⁵ HÄBERLE, P.: *Das öffentliche Interesse als juristisches Problem*. Bad Homburg, 1970. 344.

⁵⁶ KAPAHNKE, U.: *Oppportunität und Legalität im Strafverfahren*. Tübingen, 1982. 30.

eljárási jelenségnek tekinthető. A legalitás elvének lazításához ebből következően csak az eljárási szabályokból kellene kiindulni, amelyek segítségével az ügyészségnek (vagy a nyomozó hatóságnak is) megengedjük, hogy bizonyos körülmények között egy egyébként létező bűncselekmény üldözésétől eltekintsen. Ezzel szemben azok a szabályozások, amelyek az anyagi jog területének a szintjén is csökkentik a büntetendő cselekmények számát, akkor sem tekinthetők az opportunitás elv megjelenési formájának, ha ezek az egyedi esetekre vonatkoztatott mérlegelésekre nézve jelentős mozgásteret nyitnak meg, mert alkalmazásukkor bűncselekmény sem áll fenn, ezáltal az eljárási mérlegelési gyakorlat alapjai is hiányoznak. Az ügyészségnek a bűnüldözési mérlegelés meglétéhez való hagyományos fogalmi kötöttsége lehet az ok arra, hogy a tömeges bagatell bűnügyek kezeléséhez az anyagi jogi megoldást többnyire nem a legalitás elvének a korlátozásaként tekintik, hanem azon eljárási alapelvet megőrző alternatívaként, amely éppen az opportunitás fogalmát foglalja magában.⁵⁷ Ezért a súlyosítási tilalom sem a legalitás elvének egyfajta korlátja, hanem opportunistá jogintézmény: nem azért nem lehet a terhelt terhére bejelentett fellebbezés hiányában a terhelt számára bizonyos hátrányos rendelkezéseket hozni, mert nem áll fenn a bűnüldözési igény, hanem pusztán célszerűségi okokból. Ez a célszerűségi ok pedig nem más, mint az, hogy a korlátlan másodfokú súlyosítás lehetősége visszatarthatná a védelmet a fellebbezéstől, ami több eljárási alapelvet is sértene (védelem elve, *favor defensionis*, tisztességes eljárás elve stb.).

Ennek a hagyományos szemléletnek az összehasonlításában a legalitás elve, mint a jogalkalmazó mérlegelési mozgásterének a hiánya”, a frontok eltolódásához vezet: mivel a mérlegelést nem a jogkövetkezményre vonatkozó választási szabadságként értelmezzük, hanem a jogalkalmazás egy alakjaként, ahol egy kógens szabályozás hiányában az egyedi eset sajátosságaira való közvetlen visszanyúlás válik lehetővé, nemcsak ott beszélünk mérlegelési gyakorlatról, ahol egy eljárási szabály bizonyos anyagi jogi helyzet megállapítását követően még megengedi a mérlegelést, hanem ott is, ahol a döntéshozatal ezen módja már az anyagi jogi előírások alkalmazásában érvényre jut. Ezért az eljárás megszüntetési lehetőségeknél meglésében a döntési mozgástér az anyagi büntetőjogban sem szünteti meg ennek a mérlegelési jellegét, és azt a körülményt sem kérdőjelezi meg, hogy a legalitás elvének a hatályánál tágabb értelemről nem beszélhetünk. Ha pl. tehát a Btk. 316. §-át kiegészítenénk azzal a bekezdéssel, hogy nem álla-

⁵⁷ BAUMANN: i. m.

pítható meg lopás, ha a terhelt bűnét kismértékűnek kell tekinteni és az üldözéséhez nem fűződik közérdek, akkor ezt a tényállást is mérlegelésessé tennénk, és ezzel éppúgy opportunista jellegű szabályozónak tekinthetnénk, mint ha az eljárási törvényben helyeznénk el egy megszüntetési lehetőséget hasonló feltételekkel (pl. ha a Be. írná elő, hogy bizonyos értekhatarig az első büntényes elkövetővel szemben meg kell szüntetni a nyomozást). Abból tehát nem lehet jogpolitikai következtetést levonni, hogy az eljárási vagy az anyagi jogi szabályokon keresztül igyekszünk kibővíteni az opportunitás elvét.

A legalitás és opportunitás problémakörének fogalmi szétválasztása az anyagi jogi vagy eljárási megoldás kérdésétől nem egy terminológiai fogás a tárgyilagos eltérések elsimítására. Sokkal inkább szükséges lépésnek bizonyul a legalitás elve és az opportunitás közti szerkezeti eltéréseket érintő olyan nézőpontok összekeverésének a veszélye ellen, amelyek csupán egyediesítő szemléleti módok megengedésének törvénytechnikai módozatait érintik. Alapvető eltérés van a jogfogalmak értelmezésekor a döntések központi lazításai és egy olyan szabályozás között, amelynél a súlypont az egyediesített szemléleten alapul. Ugyanis attól függetlenül érvényre jut, hogy az egyedi különlegességekre vonatkozó döntési folyamat kitágítása már az anyagi jogi tényállás megfogalmazásával, vagy csak az eljárási jog egy szabályozásával történik-e meg. Ez utóbbi a jogalkalmazó számára megengedi, hogy éppen ezen mérlegelés alapján a jogkövetkezményben az anyagi jog kógens szabályától eltekintsen. Egy anyagi jogi vagy eljárási megoldás megválasztása azonban nemcsak a jogalkalmazó döntési mozgásterének a kérdését hagyja nyitva, hanem az opportunitás elvének azon problémáinak a kezelésére sem ad útmutatást, amelyek első pillantásra az eljárás specifikus hiányosságainak tűnnek.⁵⁸ A bűnüldöző szervek eljárásának kiszámíthatóságát biztosítani kell, amihez sajátos rendelkezésekre van szükség. Ilyen lehet pl. az ügyészség bűnüldözési mérlegelési jogkörének bírósági felülvizsgálhatósága vagy a súlyosítási tilalom relatívává tétele. Ez azonban nem az anyagi jogi megoldás javára történő döntéstől függ, hiszen a bagatell bűncselekményekkel kapcsolatos kitétel akár az anyagi jogban szerepel mint büntethetőséget kizáró ok, akár az eljárásjogban mint eljárás (nyomozás) megszüntetési ok, egyaránt megfogalmazható bizonytalanul vagy pontosan.

Az ügyész kezében levő hatalom sem nagyobb az eljárási döntésben, mint az anyagi jogi szabály alkalmazásakor, hiszen nem hagyható figyel-

⁵⁸ KRÜMPELMANN, J.: *Die Bagatelldelikte*. Berlin, 1966. 232.

men kívül, hogy egy általános „bagatell záradék” esetén a bűncselekmény kis mértékének, illetőleg a közérdekre való alacsonyabb veszélyességének a megítélése elsődlegesen szintén az ügyész kötelessége lenne. Ennek során pedig, ha az ügyész úgy látja, hogy a bűncselekmény kis mértékben veszélyes, már az is kérdésessé válik, hogy fennáll-e bűncselekmény gyanúja (hiszen az anyagi jogi kizáró rendelkezés miatt ilyenkor nincs is bűncselekmény), azaz már a feljelentést el kellene utasítani illetőleg a nyomozást ezen (eljárási) okból is meg kellene szüntetni. Nem lehet tehát azt mondani, hogy azoknál az anyagi jogi megoldásoknál, amelyeknél az egyedi esetre vonatkoztatott mérlegelési gyakorlat útja nyílik meg, a legalitás elvét korlátozzuk, sőt, az opportunitás fogalmának kizárólag az eljárási megoldásokra való alkalmazásakor a legalitás elvének hallgatólagos kifordításától lehetne tartani: a gyakorlat igénye szerint anyagi jogi megoldások elhelyezése olyan nagy (és jogállamilag kétséges) döntési mozgástereket nyitna meg, mint az igazi opportunisták szabályok.⁵⁹

Ezzel természetesen nem állítjuk, hogy minden anyagi jogi megoldás kezdeményezése a kisebb bűnügyek (bagatell-kriminalitás) legyőzésére csak egy burkolt opportunisták szabályozás lenne, hiszen ez a kritika nem érvényes olyan büntetendő cselekmények számának a csökkentésére, amelyek törvényesen meghatározott, élesen elhatárolt ismérvekhez kötöttek, és ennél fogva a legalitás elvét érintetlenül hagyják. Az opportunitás elvét elsősorban tehát olyan rendelkezésekkel kell kibővíteni, amelyeket a jogalkotó úgy fogalmaz meg, hogy alkalmazásuk ne járjon eggyediesítő szemlélettel. Eppen ezen elv alapján utasítják el sokan a súlyosítási tilalom kapcsán a konkrét individuális szemléletet [ami sokáig a magyar jogban is érvényesült pl. a Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében a felfüggesztett börtönbüntetést enyhébb szankciónak tekintette, mint a (végrehajtandó) javító-nevelő munkát; 36. sz. LBbk. (2) bekezdése ugyanis kimondta, hogy mindig a büntetések együttes hatását kellett vizsgálni⁶⁰]. Ha azonban a dekriminalizálásnak csak kógens ismérvekkel való meghatározását (pl. konkrét értékhatár, ami alatt lemondunk a bűnüldözésről) lehetetlennek vagy nem kielégítőnek tartjuk, és eggyediesítő szemléletet szeretnénk meghon-
sítani, figyelembe kell venni terminológiai szempontból is, hogy a legalitás elvének az eszméje (átfogó, dogmatikusan értelmezhető jogfogalmakkal szabályozott bűnüldözés) teljes terjedelmében nem tartható fenn.

⁵⁹ HIRSCH, H. J.: Zur Behandlung der Bagatellkriminalität in der Bundesrepublik Deutschland. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1980. 236.

⁶⁰ HERKE Cs.: A súlyosítási tilalom fogalma történeti megközelítésben. *Jogtörténeti Szemle*.

Vogler kifogása az eljárásjogi megoldással szemben az, hogy az a kérdés, hogy hogyan lehet a bagatell bűncselekmények aránytalan szankcionálást elkerülni, anyagi jogi természetű, és ennél fogva az eljárásjogban rendszertanilag téves az elhelyezése.⁶¹ A szokásos elméleti megkülönböztetés ugyanis az, hogy annak a feltételeit, hogy milyen magatartás vonjon maga után szankciót, az anyagi büntetőjog határozza meg, az eljárásjog pedig a gyakorlati megvalósításra vonatkozó eljárás módját szabályozza.⁶² Krümpelmann szerint pusztán az a kérdés, hogy az egyediesítő mérlegeléseket tegyük-e lehetővé, avagy egy klasszifikáló tényállásjelleggel lezáró szabályozásra van szükség.⁶³ Már az is kétséget ébreszt, hogy ha az egyediesítő szemlélet anyagi jogi és eljárásjogi szabályokkal is érvényesíthető, akkor a jogintézmény anyagi jogi jellegű-e.⁶⁴

Ezek a kételyek felerősödnek, ha azokra a nehézségekre gondolunk, amelyek az anyagi és alaki jog közti háttérterületbe ágyazott szabályozásoknál merülnek fel: milyen körülmények határozzák meg magát a büntethetőséget, és melyik azok, amelyek „csak” érintik azok eljárászerű érvényesítését, azaz mit értsünk eljárásjogi kérdésektől mentes „tisztá büntethetőségen”.⁶⁵ Kaufmann határozott célkitűzése ellenére nem tudott az anyagi és alaki jog közti ellentét megkülönböztetésének erre az alapkérdésre olyan választ adni, ami a két jogterület közti alapgondolat törvényszövegbe foglalt megkülönböztetésén túlmenne: az általa felvetett kérdés, miszerint egy intézmény anyagi joghoz való tartozását aszerint kell megítélni, hogy a büntetés bekövetkezése vagy nem bekövetkezése függ-e attól, hogy folytatnak-e le és milyen eljárást, Erb szerint tautológiának tekinthető,⁶⁶ hiszen ez lényegében nem más, mint a büntethetőségre vonatkozó jogtétel szükségességének a kinyilvánítása: mivel a (csupán feltételezett) eljáráson kívüli büntetés bekövetkezésének a feltételei sehol sincsenek rögzítve, a felvetett kérdés valójában nem egy körülmény anyagi joghoz való rendeléséről dönt, hanem már feltételezi ezt, mert fogalomszerűen csak a büntethetőséget mint anyagi jogi ismérvet határozza meg. Tehát nyilvánvalóan nem

⁶¹ VOGLER, Th.: Möglichkeiten und Wege einer Entkriminalisierung. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1978. 162.

⁶² SCHMIDHÄUSER, E.: Objektive Strafbarkeitsbedingungen. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1959. 556.

⁶³ KRÜMPELMANN: *i. m.* 233.

⁶⁴ PETERS, K.: Die Parallelität von Prozeß- und Sachentscheidungsvoraussetzungen. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1956. 374.

⁶⁵ KAUFMANN, H.: *Strafanspruch, Strafklagrecht. Die Abgrenzung des materiellen vom formellen Strafrecht*. Göttingen, 1968. 70.

⁶⁶ ERB: *i. m.* 189.

lehetséges egyértelműen meghatározni, hogy a jogintézmény anyagi vagy eljárásjogi jellegű lenne.⁶⁷

Ez a megállapítás azt a kérdést veti fel, hogy a két jogterület nem kapcsolódik-e össze. *Schmidt* szerint feltétlenül szükséges a határterületeken a két jogterület „szabatos szétválasztása”,⁶⁸ azonban *Marxen* ezt kifejezetten támadja: a bűncselekményi rendszer és az eljárás közti viszonyról készített vizsgálatában azt mutatta ki, hogy egy, a büntetőeljárás jogtól független bűncselekményi rendszer elképzelése nemcsak valótlan, hanem jelentős veszélyeket is takar. Egy ilyen koncepció azért valótlan, mert a bűncselekmény ideális képét, a megállapítási és bizonyítási problémáktól mentes anyagi jogilag tiszta alakját egy perújítási eljárásban fellelhető helyzetként írja le (amikor már a teljes tényállás jogerősen megállapításra került), viszont a jogalkalmazó minden egyéb eljárás szakaszban nem egy megállapított tényállással áll szemben (ahogy a cselekmény a valóságban megtörtént), hanem a bűncselekményt csak egy többé-kevésbé hiányos, a mindenkori eljárás adottságai által közvetített tényismeret alapján tudja megközelíteni.⁶⁹ A túlságosan elméleti szemléletmódnak (ami a bűncselekményt kiragadja az eljárás rendből) az a veszélye, hogy bűncselekmény rendszerű megfontolások eljárást érintő kihatásain éppúgy átsiklik, mint az olyan, hatékonyságra törekvő büntetőeljárás jogi nehézségeken, amelyek a jogbiztonság és törvényesség érdekében kifejlesztett bűncselekményi rendszert teljes egészében figyelembe veszik.⁷⁰

Ez a veszély különösen ott szembetűnő, ahol a büntetőjog kriminálpolitikai eszközzé tételéről van szó: a bűncselekmény és az eljárás rendszer közti kölcsönhatás nem megfelelő figyelembevétel nemcsak egy ilyen kezdeményezést kérdőjelez meg, hanem el is torzítja a jogállami pozíciók korlátozására való rálátást.⁷¹ Így az anyagi jognak a szabadságra való támaszkodása csalókévan tűnhet, mivel a jogalkalmazó számos eljárási szakaszban egyáltalán nem rendelkezik megfelelő ténnyelappal, amely az anyagi jogi helyzet áttekintéséhez szükséges lenne, hanem nagy mértékben sejtésekre és feltevésekre van utalva. A büntetőjog fokozott krimi-

⁶⁷ BLOY, R.: *Die dogmatische Behandlung der Strafausschließungs- und Strafaufhebungsgründe*. Berlin, 1976. 30.

⁶⁸ SCHMIDT: *i. m.* 34. pont.

⁶⁹ MARXEN, K.: *Strafstatssystem und Strafprozess*. Berlin, 1984. 157.

⁷⁰ *Uo.* 144.

⁷¹ WOLTER, J.: *Strafwürdigkeit und Strafbedürftigkeit in einem neuen Strafrechtssystem*. In: *140 Jahre Goldammer's Archiv für Strafrecht. Eine Würdigung zum 70. Geburtstag von Paul-Günter Pötz* (szerk.: Wolter, J.). Heidelberg, 1993. 269.

nálpolitikai eszközzé tételének további jogállamilag kétes következményeként kell említeni az anyagi büntető törvényhozás befolyását a bizonyítási jogra (és ezt sem lehet az anyagi és eljárási jogtól elszigetelten szemlélni).⁷²

Ha tehát elfogadjuk, hogy bűncselekmény rendszerű megfontolások keretében mindig a cselekménynek az eljárásba való bevonását, az eljárási fejtegetések keretében pedig az anyagi jogi adottságokat (helyzeteket) vegyük figyelembe, akkor ezzel végleg búcsút vehetünk a két jogterület éles elhatárolhatóságának lehetőségétől.⁷³ Tehát azokon a területeken, amelyek a másik jogterülethez bizonyos közelséget mutatnak, semmiképpen sem indulhatunk ki egyedül az anyagi jogi vagy eljárási jellegű kérdés feltevéséből, hanem a megfelelő tulajdonságokat terjedelmük szerint, vegyes jellegű jogintézményként kell kezelni.⁷⁴

Ettől az állásponttól függetlenül még mindig lehet arról vitázni, hogy pl. a magánindítvány (hiánya) nem mutat-e olyan erős eljárásjogi jelleget, hogy nem a Btk.-ban, hanem inkább a Be.-ben kellene-e az egész jogintézményt szabályozni. A magánindítvány anyagi jogi jellegét támasztja ugyanis alá, hogy a Btk. a büntethetőséget kizáró okok közé sorolja a magánindítvány hiányát. Ezzel szemben az eljárásjogi jelleg mellett szól az a körülmény, hogy az anyagi jogi tankönyvek is kifejezetten a „büntető-eljárást kizáró okok” közé sorolják, maga a Be. pedig (a valódi büntethetőséget kizáró okoktól eltérően) nem a felmentési, hanem az eljárás megszüntetési esetek közé sorolja. A magunk részéről – jogtörténeti mozzanatokra is figyelemmel – a magánindítványt is lényegében vagy elsősorban eljárásjogi intézménynek tartjuk.⁷⁵ Ennek a fajta elhatárolásnak azonban megkérdőjelezhető a valós értéke: ha egy jogintézmény anyagi vagy alaki jogi besorolása nem nyilvánvaló ismérvre támaszkodik, hanem azoknak a szempontoknak a mérlegelését igényli, amelyek az egyik vagy a másik mellett szólnak, akkor a két lehetőség egyikének az elsődlegességét éppúgy meg lehet indokolni, mint a másikat.⁷⁶

⁷² LÜDERSSEN, K.: Die strafrechtsgestaltende Kraft des Beweisrechts. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1973. 288.

⁷³ FREUND, G.: Zur Legitimationsfunktion des Zweckgedankens im gesamten Straftatsystem. In: *Straftat, Strafzumessung und Strafprozeß in einem gesamten Straftatsystem* (szerk.: Wolter, J.–Freund, G.). Heidelberg, 1996. 55.

⁷⁴ VOLK, K.: *Prozeßvoraussetzungen im Strafrecht*. Ebelsbach, 1978. 25.

⁷⁵ FENYVESI–HERKE–TREMME: *i. m.* 174.

⁷⁶ VOLK: *i. m.* 22.

A szigorú legalitás elvével szembeni jogállami megfontolások tekintetében a két lehetőségnél elsősorban azt kell vizsgálni, hogy ezeknek a súlyát az oppportunista gondolat megvalósításának a módja befolyásolja-e. Első pillantásra úgy tűnik, hogy nem: ha a bűnüldözésben egyébként is megvan egy bizonyos mértékű bizonytalanság, akkor nem tűnik lényegesnek, hogy egy bűncselekmény büntetésre való alkalmasságát egyediesített mérlegelés alapján döntsük el, vagy már a törvényi tényállásban rögzítjük. Ez a szemléletmód elkerüli a másodlagos kockázatokat, amelyek a jogalkalmazás alaktalanává válásához kapcsolódnak, és az anyagi jogi és eljárás megoldásokat mindenképpen elhatárolják. Ha az eljárási szabályok helyt adnak a mérlegelési mozgástérnek, akkor kézenfekvő, hogy ennek a mérlegelésnek az alkalmazását kevésbé a tett súlya határozza meg, hanem sokkal inkább a sok esetben „tettidegen” mérlegelési okok és a jogállamilag különösen kritikus eljárás-gazdaságossági szempontok.⁷⁷ Talán éppen ezért táplál nagyobbreszt ellenérzéseket a német szakirodalom az eljárási megoldással szemben⁷⁸ és tűnik alkalmasabbnak az anyagi jogi megoldás, hiszen az nagyobb mértékben megőrzi a legalitás elvét. Az anyagi jogi megoldás kevésbé bizonyul alkalmasnak az oppportunitás elve elleni jogállami kételyek csökkentésére, a legkevésbé azért, hogy a különösen problémás gazdaságossági szempontot az oppportunista döntésből nem tudja kiszorítani: ami egy bizonyos fokig elkerülhetetlennek tűnik, nem lehet azáltal leküzdeni, hogy nem vesszük figyelembe, hanem egy megfelelően kialakított eljárási megoldás keretein belül lehet és kell a problémát megoldani.

Még fontosabbak az Alkotmány 57. §-ának rendelkezéseiből⁷⁹ levonható következtetések. Azokat a határokat ugyanis, amelyeket a legalitás-

⁷⁷ PETERS: *Die Parallelität von Prozeß- und Sachentscheidungs Voraussetzungen*. i. m. 394.

⁷⁸ BAUMANN: i. m. 273.; NAUCKE, W.: *Der Begriff der geringen Schuld* (§ 153 StPO) im Straftatsystem. In: *Festschrift für Reinhart Maurach zum 70. Geburtstag*. (szerk.: Schroeder, E.-C.-Zipf, H.). Karlsruhe, 1972. 202.; RÖSSNER, D.: *Bagatelldiebstahl und Verbrechenkontrolle*. Frankfurt am Main, 1976. 215.; VOGLER: i. m. 162.

⁷⁹ 57. § (1) A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

(2) A Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.

(3) A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.

hoz képest az opportunista rendelkezések meghúznak, attól függetlenül figyelembe kell venni, hogy a mérlegelési mozgásteret anyagi jogi vagy eljárási szabályokkal nyitjuk-e meg. Az az anyagi jogi opportunista előírás, aminek a tárgya a terhelt valós és kizárólagos előnyben részesítése, ugyanannyira kevésbé sérti a nullum crimen sine lege elvét, mint egy hasonló eljárásjogi rendelkezés.⁸⁰ Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy az opportunitás elve nem maradhat negatív befolyás nélkül: sőt, ha a jogalkotó az anyagi jogon belül nem gyakorol feltétlen következetességet, hanem a büntethetőséget a bagatell bűncselekmények tekintetében kizárja, akkor ez azt jelenti, hogy az egyik büntetőjogi szabály olyan magatartásokat tekint bűncselekménynek, amiről egy másik kogensen ki mondja, hogy nem azok. Ezért csak az a büntetőjogi szabályozás megfelelő, amelyik pl. kis értékű lopás bűncselekménnyé minősítését egyediesítő szemlélettől teszi függővé. Ez azonban már ellentmondásba kerül az Alkotmány 57. § (4) bekezdésével.

Ráadásul nagyon nehéz elképzelni, hogy a tényállásoknak egy ilyen közvetlen, anyagi jogi szinten történő „lágyítása” hosszú távon nem lesz negatív hatással. A világos fogalmi rögzítés elkerülhetetlen igénye ugyanis csak akkor kerül előtérbe, ha az általa kiváltott (meghatározott) ítélet legalább anyagi jogilag megállja a helyét, és nem válik kezdettől fogva viszonylagossá az egyediesítő büntethetőségi megfontolások által. Ezek a hátrányok Roxin szerint az eljárási megoldásoknál nem, vagy adott esetben sokkal kisebb mértékben fordulnak elő: az eredményben ugyan a büntetéssel való fenyegetettség törvény által biztosított feltétlensége itt is megkérdőjeleződik, azonban az egyediesítő szemlélet eljárási szintre való áthelyezése gondoskodik arról, hogy ez kellőképpen megindokolhatóvá váljon.⁸¹ Eljárásjogi összefüggésben ugyanis az opportunitás szabályai egy sorba kerülnek további bizonytalansági tényezővel, amelyek miatt egy bűncselekmény megtorlása szintén meghiúsulhat (bizonyítási nehézségek, eljárási akadályok stb.) anélkül, hogy emiatt a mindenkori magatartás bűncse-

(4) Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény.

(5) A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jogot – a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan – a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény korlátozhatja.

⁸⁰ ZOLL, A.: Der Verbrechensbegriff im Lichte des Entwurfs des polnischen Strafgesetzbuchs. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1995. 423.

⁸¹ ROXIN, C.: *Strafrecht Allgemeiner Teil. I. kötet.* München, 1994. 883.

lekménnyé való törvényi minősítését megkérdőjeleznénk. Ezek az érvek tehát a kétszintű szabályozási módszer ellen szólnak, amelynél a mérlegelési döntésnek a tethöz közelebbi szempontjai általában az adott bűncselekmény üldözésének (pl. bagatell jellege miatti) kizárásáról szóló anyagi jogi rendelkezésben található. A célszerűségi megfontolások ugyanis ilyenkor is az eljárásjog feltételei között tudnak érvényesülni. Az anyagi jogi szabályozás még akkor is kétséges (megfontolandó), ha tudjuk, hogy azok eredetileg az anyagi jogban megjelenő problémák leküzdésére szolgálnak. Éppen ezért is egyértelműen csak az eljárásjogok tartalmazzák a súlyosítási tilalom elvét, hiszen az anyagi jogi szabályozás ennél a jogintézménynél teljességgel elképzelhetetlen.

Ezzel nem állítjuk, hogy minden hasonló kérdés csak eljárásjogi megoldással oldható meg. A mérlegelési mozgástér ugyanis egyértelmű alakban rögzíthető a Btk. előírásaiban is, ha úgy van kialakítva, hogy alkalmazásakor nem egy önmagában büntethető cselekedet meglétét kérdőjelezzük meg, hanem – mint az eljárás-megszüntetéskor – a szokásos jogkövetkezményekről való kivételes lemondást tartalmaz. Ez a bíróság mérlegelése szerint a büntetéstől való elállás esetén áll fenn: itt a jogtalan cselekmény törvényesen meghatározott rögzítése és a mérlegelési döntés közt kielégítően világos az elhatárolás. A Btk. számos esetben teszi lehetővé azt, hogy a bíróság a büntetést korlátlanul enyhítse vagy (különös méltánylást érdemlő esetben) mellőzze:⁸²

- A 17. § (2) bekezdése szerint a büntetést korlátlanul enyhíteni vagy mellőzni is lehet, ha a kísérletet alkalmatlan tárgyon vagy alkalmatlan eszközzel követik el.
- A közlekedés biztonsága elleni bűncselekménynél a 184. § (4) bekezdése szerint a büntetés korlátlanul enyhíthető – különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhető – azzal szemben, aki a veszélyt, mielőtt abból káros következmény származott volna, önként megszünteti.
- A vasúti, légi vagy vízi közlekedés veszélyeztetése bűncselekménynél a 185. § (4) bekezdése szerint a büntetés korlátlanul enyhíthető – különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhető – azzal szemben, aki a veszélyt, mielőtt abból káros következmény származott volna, önként megszünteti.

⁸² Az intézkedéseknél is láthatunk ilyen mellőzési lehetőséget. Bár általában az intézkedések egyébként is mérlegelés alapján alkalmazhatók, az egyébként kötelező elközbástól is el lehet tekinteni kivételesen (mérlegelés alapján) a Btk. 77/A. § (1) bekezdése szerint.

- A 236. § (2) bekezdése szerint korlátlanul enyhíthető, különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhető is a hamis vád elkövetőjének a büntetése, ha a vád hamisságát az alapügy befejezése előtt az eljáró hatóságnak feltárja.
- A 241. § (2) bekezdése szerint pedig a büntetés korlátlanul enyhíthető, különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhető is azzal szemben, aki az alapügy jogerős befejezése előtt az eljáró hatóságnak az általa szolgáltatott bizonyítási eszköz hamis voltát bejelenti.

Ilyenkor a büntető eljárásjog által szabályozott oppportunitási esetekkel ellentétben a Be. 330. § (2) bekezdés c) pontja alapján nem megszüntető határozat születik, hanem a büntetés kiszabásának mellőzésére bűnösítő ítéletben kerül sor. Az pedig már a Btk. különös részi tényállásoknál látható törvényi megfogalmazásból („különös méltánylást érdemlő eset”) is következik, hogy a bíróság mérlegelési tevékenységet folytat akkor, amikor nem a szintén megengedett korlátlan enyhítés, hanem a mellőzés eszközához nyúl.

Az ilyen szabályozások koncepciója nem a tettes magatartásának az értékelése, hanem annak az eljáró jogalkalmazó szerv (ebben az esetben a bíróság) általi gyakorlati kezelésének a kérdése. Ezért is volt elfogadható az Osztrák Btk. 42. §-ának az az időközben hatályon kívül helyezett rendelkezése, miszerint egy bűncselekmény a bagatell-záradék alkalmazásával „nem büntethetővé” volt nyilvánítható. Ez a rendelkezés legfeljebb három évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel büntetendő bűncselekményt nem büntethetővé nyilvánított, ha a tettes bűnössége csekély, a bűncselekmény kevés következménnyel járt (és a terhelt azt is megbánta illetőleg jóvátette) és a büntetés nem szükséges a speciál-preventív hatások eléréséhez.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a legalitás elvének elkerülhetetlen korlátozásaira ne anyagi jogi bagatell-záradék által kerüljön sor, mert ez ütközne a *nullum crimen sine lege* elvébe és kriminálpolitikai szempontokból is kérdéses. Ha a büntethetőséget nem lehet olyan ismérvekkel korlátozni, amelyek a feltétlen bűnüldözéshez fűzött elvárásokat kielégítik, sokkal jobbnak tűnik az anyagi jogi büntetéssel való fenyegetést teljes terjedelmében fenntartani, és ezt az eljárás lefolytatására vonatkozó korrekciókkal, esetlegesen a mérlegelési mozgástér biztosításával korlátozni. Ugyanakkor a súlyosítási tilalom vonatkozásában elméletileg nem támasztható alá és ezáltal nem is fogadható el a mérlegelés bevonása az értékelésbe. Azaz a súlyosítási tilalomra vonatkozó szabálynak mindig egy-

értelmű, kógens, a törvényen alapuló rendelkezésnek kell lenni, és nem szabad teret hagyni az egyéb módszereknek (pl. a szankciók összhatásának vizsgálata).

Az eset egyedi körülményeihez kapcsolódó eljárásjogi rendelkezéseknek ugyanakkor a bagatell-bűncselekmények nem üldözésével összefüggésben a jogalkalmazás szerkezete jobban megfelel, mint egy olyan szabályozásnak, amely egy cselekményt megfelelő körülmények között általánosan nem büntethetőnek nyilvánít. Az anyagi jogi büntetéssel fenyegetést éppen az jellemzi, hogy kizárólag olyan ismérvekhez kötődik, amelyek egyrészt a cselekmény megtörténtével közvetlen összefüggésben állnak, másrészt a jogalkalmazó egyedi mérlegelése nélkül is értelmezhetőek. Azonban minél inkább magát a jogalkalmazói tevékenységet helyezzük a megfigyelés középpontjába, annál inkább közelebb állunk egy olyan előírással való szabályozáshoz, amelynek tárgya nem egy tényállás büntethetőként vagy nem büntethetőként való elvonatkoztatott értékelése, hanem közvetlenül a terheltre és annak konkrét cselekményére irányul, és ennek alapján ad utasítást egy más formában való tevékenységre. Azaz az eljárási szabályozás ugyan az anyagi jogot követi, de (mint pl. a büntetés mellőzésénél) egyben az eljáró jogalkalmazó szervnek konkrét cselekvési megbízást ad. Ilyen szempontból a legalitás elvének tágabb értelemben vett eljárásjogi korlátozása nem bizonyul rendszerellenesnek.

* * *

PROHIBITION OF REFORMATIO IN PEIUS IN THE LIGHT OF PRINCIPLES OF LEGALITY AN OPPORTUNITY

by Csongor Herke

The principles of legality and opportunity are subject of the debate concerning legal literature for ages. The promoters of the principle of legality have set as a main aim that when somebody is held criminally responsible the decision thereon should not be influenced by politics. Regarding the prohibition of reformatio in peius the inclusion of consideration into decision making cannot be corroborated and therefore it is unacceptable. That is, the rules governing the prohibition of reformatio in peius must be unambiguous, cogent and bound by the law, and elements of opportunity should not be allowed to take place regarding this matter.

Friedery Réka*

EURÓPAI PARLAMENT ÉS AZ EURÓPAI OMBUDSMAN: SZEREPEK ÉS KAPCSOLÓDÁSI PONTOK

A bírósági jogorvoslati rendszeren kívüli eljárások lehetővé teszik az egyének számára az EU intézményekkel való párbeszédet,¹ hozzájárulva a sokat emlegetett demokratikus deficit enyhítéséhez. A magánjellegű jogérvényesítés lágy eszközeinek² két fóruma, az Európai Parlament Petíciós Bizottsága és az uniós ombudsman hivatala között több elemből felépülő sajátos viszony látható. Amennyiben az előzményeket nézzük, az ombudsmani hivatal felállításával kapcsolatban a Parlament magatartása – amelyet a tisztség felállítására vonatkozó konkrét javaslat előterjesztésével bíztak meg – egyértelműen ellenálló volt, amely több határozatában is nyomon követhető: így felhívta a Petíciós Bizottságot, hogy a petíciós eljárás fejlesztését szem előtt tartva folytassa a tanácskozásait,³ nyomatékosítsa a Parlament és a Közösségek irányába a petíciók fontosságát, mivel az egyének irányába egy kapcsolatot jelentenek, a társadalmi érzékenység és széles körű elvárás egy mutatóját, hozzájárulva a Közösségek demokratikus vezetéséhez.⁴ A petíciós jog előtörténetét vizsgálva láthatjuk, hogy azt csak 1981-ben rögzítették a Parlament Eljárási Szabályzatában és 1987-ben állították fel a petíciók kezeléséért felelős bizottságot. Bár az 1984-es szerződéstervezetben még nem említették az ombudsmant, az 1970-es évektől már szó volt egy ilyen tisztség felállításáról. A maastrichti szerző-

* Tudományos munkatárs, MTA Jogtudományi Intézete, Budapest, 1014 Országház u. 30.

E-mail: friedery@jog.mta.hu

¹ BAVIERA, S.: Parallel Functions and Co-operation: the European Parliament's Committee on Petitions and the European Ombudsman. In: The European Ombudsman et al.: *The European Ombudsman. Origins, Establishment, Evolution*. Office for Official Publication of the European Communities, Luxembourg, 2005. 126.

² VÁRNAY, E.–PAPP, M.–VARJU, M.–BARTHA, I.: *EU-jog a tárgyalóteremben. A tagállamokkal szembeni kötelezettségsegési eljárások*. CompLex, Budapest, 2006. 23.

³ Resolution on the deliberations of the Committee of Petitions during the first six month of 1987, 15 October 1987 (Official Journal 1987 C 305, p. 131).

⁴ Resolution on the deliberation of the Committee on Petitions during the parliamentary year 1989–1990, with indications as regards future procedure for handling petitions, 15 June 1990 (Official Journal 1990 C 175, p. 214).

désben végül rögzítették mind a petíciós jogot, mind a panasz benyújtásának lehetőségét, amelyek így a közösségi jog részévé válhattak.

A petíció és a panasz nem zárja ki kölcsönösen egymást, hiszen a két kvázi jogorvoslati fórum párhuzamosan működik több tagállamban is. A petíció és a panasz közötti határvonal meghúzására a Petíciós Bizottság már az ombudsmani hivatal létrehozatala előtt, az 1993–1994-es parlamenti évben végzett munkájáról szóló jelentésben kísérletet tett. Az akkori megfogalmazás szerint petíciónak minősül minden panasz, véleménykérés, valamilyen cselekedet megtételére vonatkozó igény, parlamenti határozat, illetve más közösségi intézmény, vagy szerv döntésére adott válasz, amit egyén vagy egyesület továbbít.⁵ A petíció-fogalom további pontosításának szükségessége azonban arra készítette a bizottságot, hogy az 1996–97-es parlamenti évben végzett tevékenységéről szóló jelentésében ismét foglalkozzon a kérdéssel. Némileg megváltoztatva a korábbi definíciót, az új megfogalmazás szerint a petíció igény a beavatkozásra, cselekmény megtételére, eljárás mód megváltoztatására vagy véleményre, amelyet az Unió valamely tagállamának állampolgára vagy valamely tagállam állandó lakosa, az Unióban bejelentett székhellyel rendelkező vállalkozás, egyesület vagy egyéb testület a Parlamentnek nyújt be.⁶

A két intézmény kapcsolódási pontjaira, az ombudsmani hivatal működése során megjelenő parlamenti szerepre az EUMSZ, a Parlament Eljárási Szabályzata és az ombudsmani Alapszabály ad útmutatót.

1. Az ombudsman választása

Az Európai Parlament Eljárási Szabályzatában a IX. cím (Az ombudsman) cikkei tartalmazzák az ombudsman választására, az ombudsman tevékenységére és az ombudsman felmentésére vonatkozó előírásokat, valamint a Parlament irányában fennálló kötelezettségeit, sőt a Petíciós Bizottsággal való kapcsolatát is rendezik. Az EUMSZ 228. és az Eljárási Szabályzat 194. cikke értelmében az ombudsmant az Európai Parlament választja. Itt fel kell hívni a figyelmet egy korábbi elnevezésbeli inkonzisztenciára. Az ombudsmani tisztséget választási eljárás keretében töltötték be, de a

⁵ Report on the amendment of Rule 161 of Parliament's Rules of Procedure, 16 December 1997, Committee on the Rules of Procedure, the Verification of Credentials and Immunities. (Rapporteur: Brian Crowley).

⁶ Resolution on the deliberations of the Committee on Petitions for the parliamentary year 1996–1997 (Rapporteur: Roy Perry).

választási eljárás lefolytatását követően a győztes jelöltet a Parlament még ki is nevezte. Tehát volt egy választási és volt egy kinevezési eljárás is. Ezért tapasztalhattuk azt, hogy míg egyes szerzők az európai ombudsmanról mint megválasztott tisztviselőről írtak, mások mint kinevezettről. Ez a meglehetősen következtelen szabályozás a Lisszaboni Szerződéssel megszűnt, mivel a releváns cikk módosult: az ombudsmant a Parlament ezentúl csak választja, a választási eljárást nem követi külön kinevezés. A Lisszaboni Szerződés módosítása nemcsak a két elnevezés közötti ellentmondásosságot szüntette meg, hanem az új szóhasználattal a függetlenség is hangsúlyosabbá vált, erősödött az intézmény legitimitása.

Míg a hivatal felállításáról határozó Maastrichti Szerződés 1993 novemberében lépett hatályba, addig az ombudsman Alapokmányát csak 1994. március 9-én fogadta el a Parlament. A választás menetére vonatkozó előírások is módosításra szorultak, mivel kétszer is sikertelen volt a jelöltválasztás (a Petíciós Bizottság egyszerű többséggel megválasztott jelöltjét kellett volna a Parlament teljes ülése elé terjeszteni), ezért az ombudsman kinevezésével 1995 júniusáig várni kellett. A választási szabályok több változáson mentek keresztül. Az 1994. november 14-ei, az Eljárási Szabályok és Mentelmi Ügyek Bizottságának elnökéhez, Ben Fayot-hoz írt levelében Klaus Hänsch, az Európai Parlament elnöke felvetette az Eljárási Szabályzat ombudsman kinevezésére vonatkozó rendelkezéseinek módosítását. Ennek hatására a bizottság úgy döntött, hogy javasolja a 159. cikk módosítását, és miután elkészült a tervezet, azt november 29-én a Parlament elé terjesztették.⁷ A december 14-ei ülésen a Parlament visszaküldte a jelentést⁸ a bizottságnak, amely ezért egy második terveze-

⁷ A jelentés a következő módosításokat tartalmazta. A 159. cikk módosított (4) bekezdése szerint a felelős bizottság a bizottságtól kapott *szavazatok sorrendje* alapján terjeszti a jelölteket a Parlament elé, míg az eredeti szabályzatban az állt, hogy a bizottság az *általá kiválasztott* jelöltet terjeszti szavazásra a Parlament elé. A módosított (6) bekezdés értelmében a továbbiakban a 14. cikk (1) bekezdés analógiájára kell végrehajtani a megítélés során az ombudsman megválasztását, és törölték, hogy a szavazás a *megszámolt többségi szavazatok* alapján történjen. Törölték a cikk (5) és (8) bekezdését is, amelyek szerint a Parlamentnek a bizottság javaslatát a felterjesztését követően az *ülésszak napirendjére* kell tűznie, illetve, amennyiben a szavazás eredménye negatív lenne, akkor a bizottságnak *új javaslatot* kell tennie, vagy a kinevezésre *további felhívást* kell közzétennie.

⁸ Report on the amendment of Rule 159 of the European Parliament's Rules of Procedure concerning the appointment of the Ombudsman, 29 November 1994, Committee on the Rules of Procedure, the Verification of Credentials and Immunities (A4-0085/94) PE 210.749., 3.

tet készített és terjesztett elő.⁹ A második jelentést¹⁰ 1995. március 14-én ismételten visszaküldték a bizottságnak, amely egy harmadik jelentéstervezetet terjesztett elő, és javasolta a módosítások elfogadásáról szóló határozat meghozatalát.¹¹ A Parlament végül május 16-án – elfogadva a módosításokat – határozatot hozott¹² az Eljárási Szabály módosításáról.¹³ A választási eljárás módosítását követően 1995 júniusában megválasztották, majd 1999-ben újraválasztották Jacob Södermant, az első európai ombudsmant. 2003. április 1-jei nyugdíjba vonulását követően Nikoforos Diamandouros lépett a helyére a parlamenti ciklus hátralevő idejére, és az új parlamenti ciklus kezdetekor, 2005. január 11-én Diamandourost választották meg európai ombudsmannak.

⁹ – a parlamenti ciklusokban az elnöknek nemcsak közvetlenül a megválasztása után, hanem az Eljárási Szabályzat 159. cikkének (10) bekezdése eseteiben is felhívást kell közzétennie az ombudsman tisztségének betöltésére,

- a kinevezésre vonatkozó felhívást a Hivatalos Lapban is közzé kell tenni,
- a jelöléseknek az összes szükséges támogató dokumentumot tartalmazniuk kell,
- a bizottságnak 3–5 jelöltet kell kiválasztania, és ábécésrendben kell előterjeszté-
nie a szavazásra,
- előbbi pont alapján a Parlamentnek az ülésnap napirendi pontjaként a javaslatokat kell szavazásra kitéznie,

- amennyiben az első szavazásnál nem választanak meg senkit, akkor csak a két legtöbb szavazatot kapott jelöltek folytathatja,

- egyenlő számú szavazat esetén az idősebb jelölt élvez elsőbbséget,

- a felhívásban megfogalmazott követelményeknek eleget tevő jelöléseket mindaddig, amíg a jelölt vissza nem lép, automatikusan figyelembe kell venni.

¹⁰ Second report on the amendment of Rule 159 of Parliament's Rules of Procedure concerning the appointment of the Ombudsman, 21 February 1995, Committee on the Rules of Procedure, the Verification of Credentials and Immunities (A4-0024/95) PE 211.013/fin., 4.

¹¹ Third report on the amendment of Rule 159 of Parliament's Rules of Procedures concerning appointment of the Ombudsman, 25 April 1995, Committee on the Rules of Procedure, the Verification of Credentials and Immunities (A4-0094/95).

¹² Decision amending Rule 159 of Parliament's Rules of Procedure concerning appointment of the Ombudsman, 16 May 1995 (Official Journal 1995 C 151, p. 33).

¹³ – a jelölteket legalább 25 tagnak kell támogatnia, a tagok legalább két tagállam állampolgárai, és egy tag csak egy jelöltet támogathat,

- a jelöléseket az érintett bizottságnak kell továbbítani, amely meghallgatja a jelölteket; az ilyen meghallgatások valamennyi tag számára nyilvánosak,
- a bekezdést, amely szerint a javaslat a Parlamentnek történő benyújtást követően azonnal napirendre kerül, törölték,

- kettőre módosítja a fordulók számát, a sikertelen jelöltválasztást követően pedig csak a másodikban legtöbb szavazatot kaptak folytathatják a megmérettetést.

Az ombudsman hivatali ideje a parlamenti ciklus időtartamával egyezik meg, és a parlamenti választásokat követően kerül sor megválasztására,¹⁴ és bár a vonatkozó eljárás egy kicsit komplex, mégis az átláthatóság számos elemét hordozza.¹⁵ Így a jelenlegi szabályozás alapján minden parlamenti ciklus kezdetén a Parlament elnöke közvetlenül a megválasztását követően, illetve az ombudsman elhalálozása vagy felmentése esetén, a tisztségre történő jelölésre felhívást bocsát ki, a benyújtásra határidőt állapít meg és a felhívást a Hivatalos Lapban közzéteszik.¹⁶ Az előírások szerint a jelöltet legalább negyven képviselőnek kell támogatnia, akik legalább két tagállam állampolgárai, és egy képviselő csak egy jelöltet támogathat. A jelöléseknek azokat a dokumentumokat kell tartalmazniuk, amelyekből biztosan megállapítható, hogy a jelölt a feltételeknek megfelel. A jelöléseket az illetékes bizottsághoz továbbítják, amely a jelölteket meghallgathatja. A meghallgatások a képviselők számára nyilvánosak. Ezt követően nyújtják be a szabályszerű jelöléseket betűrendben tartalmazó jegyzéket szavazásra a Parlamentnek.¹⁷ A szavazás titkos, a leadott szavazatok többsége dönt és három fordulóból állhat: amennyiben az első két fordulóban egy jelöltet sem sikerül abszolút többséggel megválasztani, akkor jöhet az utolsó harmadik forduló. A harmadik fordulóban kizárólag a második fordulóban legtöbb szavazatot szerzett két jelöltre lehet szavazni.¹⁸ Ekkor egyszerű többséggel, a jelenlévő képviselők legalább felének szavazatát bíró jelölt nyer. Szavazategyenlőség esetén az idősebb jelölt élvez elsőbbséget. Mielőtt a szavazás megkezdődne, az elnöknek meg kell győződnie arról, hogy a Parlament képviselőinek legalább fele jelen van. Korábbi szabályozás alapján a választási eljárást követően a Parlament minősített többséggel nevezte ki az ombudsmant a parlamenti választások megtartása után. A teljes ülésen történő kine-

¹⁴ Az Európai Parlament határozata az ombudsman feladatainak ellátására vonatkozó szabályokról és általános feltételekről, továbbiakban Alapokmány. Elfogadta 1994. március 9-ei határozatával (HL L 113., 1994.5.4., 15. o.), módosította 2002. március 14-ei (HL L 92., 2002.4.9., 13. o.) és 2008. június 18-ai (HL L 189., 2008.7.17., 25. o.) határozatával. 6. cikk (1) bekezdés.

¹⁵ PIERUCCI, A.: Les recours au médiateur européen. In: EPAMINONDAS, M. A.: *European Citizenship*. European Institute of Public Administration, Maastricht, 1994. 114.

¹⁶ Az Európai Parlament Eljárási Szabályzata 204. cikk.

¹⁷ Report on the amendment of Rule 159 of the European Parliament's Rules of Procedure concerning the appointment of the Ombudsman, 29 November 1994, Committee on the Rules of Procedure, the Verification of Credentials and Immunities (A4-0085/94) PE 210.749., 3.

¹⁸ Eljárási Szabályzat 205. cikk (5) bekezdés.

vezése olyan természetű és terjedelmű előkészítő munkát igényelt, hogy azok nagy részét a Petíciós Bizottságnak kellett lefolytatnia.

Bár az EUMSZ 228. cikke (az EK SZ korábbi 195. cikk) nem ír elő semmilyen specifikus személyi követelményt az ombudsmani tisztséget betöltőre vonatkozóan, egy sor kritérium látható, ami garantálja a pártatlanságot és a tisztség ellátásához szükséges tudást. Európai ombudsman csak uniós állampolgár lehet, aki rendelkezik a polgári és politikai jogok teljes körével, valamint a függetlenség minden biztosítékával. Meg kell felelnie államában a legmagasabb bírói tisztség betöltéséhez előírt feltételeknek, vagy pedig elismerten kell rendelkeznie a megbízatás ellátásához elengedhetetlen szakértelemmel és tapasztalattal.¹⁹ A megfogalmazásból az olvasható ki, hogy elvileg nem jogvégzett személyek előtt is nyitva áll a tisztség betöltésének a lehetősége, ha az illető személy rendelkezik kellő szakértelemmel és tapasztalattal. Viszont ennek a szakértelemnek és tapasztalatnak olyan mélységűnek kell lennie, ami lehetővé teszi az adott személy számára a komplex jogi kérdésekben történő döntést és megbízatása ellátását. A komplex jogi kérdésekben való döntéshez elengedhetetlen tapasztalat és szakértelem követelménye eddig azt jelentette, hogy olyan személyt választottak a hivatal élére, aki korábban nemzeti ombudsmanként kellő tapasztalatot szerzett az intézmény működéséről. Jacob Söderman finn ombudsmanként tevékenykedett kinevezése előtt, míg a jelenleg hivatalban lévő Nikiforos Diamandouros az európai tisztség betöltése előtt az első görög ombudsman volt. Szakmai életútjukat vizsgálva fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy míg Söderman²⁰ széleskörű tapasztalatát a közigazgatás különböző területein betöltött pozíciójának köszönheti, addig Diamandouros²¹ a tudományos életben fu-

¹⁹ Alapokmány 6. cikk (2) bekezdés.

²⁰ Söderman életútját nézve látható, hogy korábban a közigazgatás különböző területein dolgozó ombudsmant sikerült elsőként megválasztani: 1971-ben igazságügyi miniszter, 1972–82 között finn parlamenti képviselő, 1982-ben szociális és egészségügyi miniszter, 1982–89 között Uusimaa finn tartomány kormányzója, 1989–95 között finn parlamenti ombudsman volt. Természetesen még számos pozíciót töltött be – így oktatásit, közéletit –, finn képviselőként dolgozik.

²¹ Diamandouros 1980-tól 1983-ig az Athéni Kollégium fejlesztési igazgatójaként tevékenykedett, 1983–1988 között a New York-i Társadalomtudományi Kutatási Tanács Nyugat-európai, Közel- és Távolskeleti programigazgatója, 1988–1991 között az athéni 1988-tól az Athéni Egyetemen dolgozott. 1995 és 1998 között a görög Nemzeti Társadalomkutatási Központ (EKKE) igazgatói és elnöki tisztségét töltötte be. 1993-tól kezdő-

tott be figyelemre méltó pályát. Egyszóval, míg az első európai ombudsman gyakorlati szakértőként, a második elméleti szakemberként érkezett a tisztségbe.

A pártatlanság követelményének teljesülését biztosítják a tevékenységet korlátozó szabályok. Így az ombudsman hivatali ideje alatt nem viselhet semmilyen politikai vagy közigazgatási tisztséget, és egyéb foglalkozást sem folytathat. Ez vonatkozik a kereső, illetve a jövedelemmel nem járó foglalkozásra is, ezért például oktató tevékenységet sem folytathat. Egyébként kinevezését követően le kell mondania minden, az ombudsmani tisztséggel össze nem egyeztethető tevékenységről. Az ombudsman a Közösségeknek és az Unió állampolgárainak általános érdekeit szem előtt tartva, teljesen függetlenül látja el feladatait. Munkája során egyetlen kormánytól vagy más szervtől sem kérhet, vagy fogadhat el, illetve nem adhat más szerveknek utasításokat. Tartózkodnia kell a feladatai természetével összeegyeztethetetlen cselekedetektől.

Az ombudsman feladatai megszűnhetnek a hivatali idő lejártakor, vagyis az újabb ombudsman hivatalba lépésekor, amennyiben az újabb parlamenti ciklusra nem választják meg. Ezt láthattuk Jacob Söderman esetében, akit egyszer választottak újra, illetve Nikiforos Diamandourosnál, akit 2010-ben választották újra. Az ombudsmant a Bíróság felmentheti, illetve le is mondhat, amely két eset össze is függhet. Egyrészt az EUMSZ 228. cikke (az EK SZ korábbi 195. cikk) (2) bekezdése szerint az ombudsmant a Bíróság az Európai Parlament kérelmére felmentheti, ha már nem felel meg a feladatai ellátásához szükséges feltételeknek, vagy ha súlyos kötelezettségzegést követett el, és önként nem mondott le. A Parlament Eljárási Szabályzatának 206. cikke²² alapján ugyanis a képviselők együttese kérheti a felmentést. A képviselők kérelmét mind az ombudsmannak, mind az illetékes bizottságnak továbbítják, és utóbbi tagjainak többsége határoz arról, hogy a felmentés indoklása megalapozott-e vagy sem. Amennyiben megalapozott, akkor a Parlamentnek benyújtják a jelentést, amelyet szavazásra bocsátanak. Ha az ombudsman kéri, akkor meghallgatják a szavazás előtt, ekkor kifejtheti saját álláspontját. A Parlament a vitát követően szavaz, ami akkor szabályos, ha a parlamenti képviselők legalább

dően az Athéni Egyetem Politikatudományi és Államigazgatási Tanszékén az összehasonlító politikatudomány professzoraként dolgozott. 1999-ben és 2000-ben a görög Nemzeti Emberi Jogi Bizottság, illetve a Nemzeti Államigazgatási Reform Tanácsának tagjává nevezték ki.

²² <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20101110+RULE-206+DOC+XML+V0//EN&language=EN&navigationBar=YES>

fele jelen van, amiről a Parlament elnökének kell előzetesen meggyőződni. Ha az ombudsman felmentéséről határoznak, akkor következő lépésként az ombudsman lemond. Elméletileg ugyanakkor előfordulhat azon eset, hogy az ombudsman a szavazás eredménye ellenére nem mond le önként.²³ Ebben az esetben a Parlament elnöke a szavazást követően a Bírósághoz fordul, és kérelmezi az ombudsman haladéktalan felmentését. Amennyiben eközben az ombudsman mégis lemond, akkor az eljárás megszűnik.

A felmentésnél tehát azt látjuk, hogy egy bizalmi szavazást követően, amikor a többség a felmentés mellett teszi le a voksát, az ombudsmannak lehetősége van az önkéntes távozásra, vagyis a lemondásra. Ha ezt nem teszi meg, akkor a drasztikusabb eszközhöz, a Bírósághoz fordulnak. Amennyiben megbízatása idő előtt szűnik meg, akkor a parlamenti ciklus hátralevő idejére, a poszt megüresedését követő három hónapon belül a Parlament kinevezi az utódot. A felmentés esetét kivéve addig marad hivatalban, amíg az utódját megválasztják.²⁴

2. A panasz és a petíció

A két intézmény közötti kapcsolat megértéséhez szükséges annak bemutatása, hogy milyen típusú beadványok alapján járnak el. A petíció lehet panasz vagy kérelem, ami vonatkozhat közérdekű vagy magánérdekű kérdésekre: egyéni kérést, panaszt vagy az EU-s jogszabályok alkalmazásával kapcsolatos megfigyelést, illetve felkérést tartalmazhat arra vonatkozóan, hogy az Európai Parlament milyen álláspontra helyezkedjen egy bizonyos kérdésben.²⁵ Míg az ombudsman a hivatali visszásságra segít fényt deríteni, addig a petíciók lehetőséget adnak a Parlament számára, hogy felfigyeljen azokra az esetekre, amelyekben egy tagállam, egy helyi hatóság vagy más intézmény az európai polgárok jogait megsértve jár el.

A hivatali visszásságról sem a Szerződés, sem az ombudsman Alapszabálya nem ad bővebb iránymutatást, ezért az ombudsman már az első éves jelentésében foglalkozott vele, ide sorolva a közigazgatási szabálytalanság, a közigazgatási mulasztás, a hatalommal való visszaélés, a hanyagság, a jogellenes eljárás, a tisztességtelen eljárás, a hibás és illetéktelen eljárás, a

²³ Eljárási Szabályzat 206. cikk.

²⁴ Alapokmány 7. cikk (2) bekezdés.

²⁵ <http://www.europarl.europa.eu/parliament/public/staticDisplay.do?language=HU&id=49>

diszkrimináció, az elkerülhető késedelem, az információadás hiánya illetve visszautasítása eseteit. Később tovább pontosította, mely szerint hivatali visszásság akkor történik, amikor egy közjogi szerv elmulasztja a rá vonatkozó szabálynak, vagy elvnek megfelelő intézkedést.²⁶ A fogalmi kör folyamatosan bővült a legkülönbözőbb panaszok benyújtásával, amikor is gondosan mérlegelve kellett eldönteni, hogy a bepanaszolt hivatali eljárás kimerítette-e a hivatali visszásságot. Így bővült a *maladministration* mint gyűjtőfogalom köre a rendelet téves jogértelmezésével is.²⁷

A panasz és petíció közötti különbséget az EUMSZ 228. (az EK Sz korábbi 195. cikk) cikkének (1) bekezdése egyértelművé teszi, amennyiben rögzíti, hogy a panasz az uniós intézmények vagy szervek tevékenysége során felmerülő hivatali visszásságokra vonatkozik, míg a 227. cikk (az EK Sz korábbi 194. cikk) leszűkíti a petícióban bepanaszolható tevékenységet az Unió tevékenységi területére. A két között meghatározó különbség, hogy petícióval lehetőség van tagállami hatóság eljárását érintő ügyben is a Parlamenthez fordulni, a panasz esetében azonban az ilyen beadványok nem befogadhatóak.

A benyújtók körét tekintve az EUMSZ 227. cikke (az EK Sz korábbi 194. cikk) alapján petíciót a következő személyek nyújthatnak be: az Európai Unió polgára, az Európai Unió egyik tagállamában székhellyel vagy lakóhellyel rendelkező természetes vagy jogi személy. Tehát a petíciós joggal élhet az uniós polgár, ha nincs az Unióban van állandó lakhelye, illetve a nem uniós polgár, ha az Unióban van állandó lakhelye, hasonlóan a panasznál, amelyet szintén uniós polgár, vagy tagállamban lakóhellyel, illetve székhellyel rendelkező természetes vagy jogi személy nyújthat be. A petíciók esetében azonban az Eljárási Szabályzat 201. cikk (13) bekezdése szól a Parlamenthez intézett olyan petíciókról is, amelyeket olyan természetes, illetve jogi személyek nyújtanak be, akik nem az Unió polgárai és a tagállamok területén lakóhellyel, illetve létesítő okirat szerinti székhellyel sem rendelkeznek. Vagyis az alanyi kör velük bővül, mivel ezeket a petíciókat az Eljárási Szabályzat szerint nem nyilvánítják befogadhatatlannak, hanem külön nyilvántartásba veszik és irattárba rakják.

Lényeges különbség a benyújtás módja, hiszen az EUMSZ 228. cikke (az EK Sz korábbi 195. cikk) alapján panaszt nemcsak közvetlenül, hanem akár parlamenti képviselőn keresztül is be lehet nyújtani. Ez akkor válik

²⁶ The European Ombudsman: Annual Report for 1997. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1998. 23.

²⁷ A hivatali visszásságról lásd FRIEDERY R.: A hivatali visszásság, a *maladministration* az európai ombudsman nézőpontjából. *Új Magyar Közgazdaság*, 2009/10–11, 20–28.

jelentőssé, amikor a panasz benyújtója az előírásokban rögzített személyi feltételeket nem teljesíti. Ilyenkor ugyanis, mivel panasz esetén nem szükséges a benyújtáshoz egyéni, illetve közvetlen érdekelttség, meggyőzheti akár a képviselőt, akár más, a személyi követelményeknek megfelelő személyt, hogy azt a saját nevében nyújtsa be.²⁸ Bár nincs szükség speciális érdekelttség a panaszok benyújtásához, szükséges, hogy azonosítani lehessen a panasztevőt és a bepanaszoltat. Ezzel szemben a petíciós jognál szükséges a közvetlen érintettség követelményének megfelelni.

A panasszal érintett intézmények körénél ki kell térnünk a Parlamentre. Bár az európai ombudsman alapján véve parlamenti ombudsmannak tekinthető, a hatásköre alól mégsem vették ki a Parlamentet, aminek oka abban rejlik, hogy uniós szinten nem látható a hatalmi ágak egyértelmű megoszlása, így az európai tisztség nem felel meg a törvényhozóhoz rendelt tradicionális ombudsman képének.²⁹ Egyes tagállamoknál láthatjuk, hogy a parlament, a törvényhozó ellenőrzése nem tartozik az ombudsman jogkörébe. Azonban a Parlament ellenőrzését az uniós szinten csak korlátozottan engedték, mivel beépítették azt a „féket”, hogy a Parlament politikai jellegűnek minősülő tevékenységével kapcsolatban nem, csak közigazgatási tevékenységével kapcsolatban ellenőrizhető: például az egészséges környezethez való jog érvényesülését biztosító intézkedések elmulasztása miatt,³⁰ vagy a Parlament gyakornoki programjában alkalmazott korhatárral,³¹ illetve a Parlament mérlegelési jogkörével kapcsolatban.³² Ugyanakkor a Petíciós Bizottság ellenőrzése kizárólag a Parlament jogkörébe tartozik, mivel annak tevékenysége a Parlament politikai tevékenysége körébe tartozik.

²⁸ Az első éves jelentés szerint 1995-ben a 298 regisztrált panaszból 8-at nyújtottak be képviselőn keresztül.

²⁹ MESE, J. M.: *Das Petitionsrecht beim Europäischen Parlament und das Beschwerderecht beim Bürgerbeauftragten der Europäischen Union*. Lang, Frankfurt am Main, 2000. 182.

³⁰ Amikor a Parlament nem tette meg a megfelelő intézkedéseket a dohányzásra vonatkozó szabályok hatékonyabb hivatali betartására, ezzel voltaképpen kitéve dolgozóit a füst miatti veszélyeztetettség káros egészségi hatásainak, akár jogi felelősségre vonás lehetőségét is felvetve. Lásd az Európai Parlament ellen benyújtott 260/2003/OV számú panaszról szóló határozat összefoglalása. In: Az Európai Ombudsman: Éves jelentés 2004. Kiadóhivatal, Luxemburg, 2005. 75.

³¹ Az OI/3/2006/BB hivatalból indított vizsgálatot követő határozat összefoglalása. In: Az Európai Ombudsman: Éves jelentés 2006. Kiadóhivatal, Luxemburg, 2007. 101.

³² Az Európai Parlament ellen benyújtott 1315/2005/BB panaszról szóló határozat összefoglalása. *Uo.* 58.

3. Függetlenség kérdésköre

Bár általánosan elfogadott, hogy a teljes függetlenség és pártatlanság kiemelkedően fontos szempont minden ombudsmannál, a függetlenség különösen hangsúlyosan jelentkezik az európai ombudsman esetében.³³ A teljes függetlenséget beárnyékolja, hogy az ombudsman a jogkörét valamilyen más szervtől kapja. Az európai ombudsman függetlensége egy több elemből álló koherens egészként közelíthető meg, amelynek összetevői a következők: az ombudsman személyében rejlő függetlenség, a hivatal dolgozóinak függetlensége, illetve magának a hivatali szervnek a függetlensége költségvetési szempontból.

Az EUMSZ 228. (az EK SZ korábbi 195. cikk) cikke szerint az ombudsman feladatait teljes függetlenséggel gyakorolja. Az Alapokmány 9. cikke hangsúlyozza, hogy az ombudsmannak teljesen függetlennek kell lennie, amit esküvel erősít meg az EU Bíróság előtt. Ennek értelmében nem fogadhat el, és nem kérhet utasításokat sem személytől, sem szervtől, sem valamilyen kormánytól sem, nem vállalhat politikai vagy közigazgatási tisztséget, vagy más elfoglaltságot, és tartózkodnia kell minden, a feladatainak természetéből eredő összeegyeztethetetlen tevékenységtől. Mivel a Közösség és polgárai általános érdekét szem előtt tartva jár el, függetlensége azért is alapvető fontosságú, mert az ombudsman tisztessége és független eljárása iránti bizalomnak töretlennek kell lennie.

Kérdés, hogy nem sérül-e a függetlensége a Parlament által történő választással, hiszen nem csak újra választhatja, hanem fel is mentheti az ombudsmant. Elméletileg nem kizárt, hogy az ombudsman – újraválasztása érdekében – hivatali tevékenységével igyekszik a Parlamentnek megfelelni. Ugyanakkor ennek a gyakorlatban ellentmond, hogy az első európai ombudsman személyében egy aktív, több témában és tárgykörben is határozott elképzeléseket valló vezető járt el, és utóda is ezt az utat követi. Másrészt, az európai ombudsman hatásköre alá tartozik annak a Parlamentnek az ellenőrzése is, amely őt választja. Harmadrészt, a felmentés csak abban az esetben lehetséges, ha nem felel meg a feladatai ellátásához szükséges feltételeknek, vagy súlyos kötelességszegést követ el.

Az ombudsmani hivatal felállításának kezdetén a hivatali dolgozók függetlensége nem volt kellőképpen garantálva, mivel az Európai Közössé-

³³ GREGORY, R.: The European Union Ombudsman. In: Gregory, R.–Giddings, Ph. (szerk.): *Righting Wrongs: The Ombudsman in Six Continents*. International Institute of Administrative Sciences Monographs. IOS Press, Amsterdam, 2000. 159.

gek 1995-ös pénzügyi évre tervezett költségvetésében az Európai Parlamentiől szóló I. szakasz úgy rendelkezett, hogy az EUMSZ 228. (az EK SZ 195. (korábbi 138e)) cikkének megfelelő esetek kivizsgálását folytató személyzet ideiglenes jelleggel alkalmazzák, míg a személyi állomány többi részét az Európai Parlament főtitkára alá rendelte. Az Európai Parlament már akkor úgy vélte, hogy az ombudsman függetlenségének és tevékenysége hatékonyságának fenntartása érdekében a személyzet egészét a hivatal alá kellene rendelni az ombudsman megbízatásának idejére. Sőt azon az állásponton volt, hogy az Unió három intézménye közös nyilatkozatban rögzítsen irányadó elveket egyrészt az ombudsman által foglalkoztatott személyzet számára, másrészt a vizsgálatokat lefolytató ideiglenes vagy szerződéses személyzet státusára vonatkozóan, oly módon, hogy az ombudsman függetlensége és hatékonysága biztosítva legyen.³⁴

A hatályos szabályozás szerint az ombudsman mind a hivatal belső szervezetét, mind a belső eljárási rendet meghatározhatja, feladatai ellátásában titkárság segíti, amelynek vezetőjét ő nevezi ki, ez pedig tovább erősíti intézményi függetlenségét. Az ombudsman titkárságának tisztviselőire és alkalmazottaira az Európai Közösségek tisztviselőire és más alkalmazottaira érvényes szabályok és előírások vonatkoznak. Létszámukat évente a költségvetési eljárás keretében határozzák meg. Az Európai Közösségeknek és a tagállamoknak az ombudsman titkárságára kinevezett tisztviselőit szolgálati érdekből rendelik ki, és garantálják számukra, hogy származási intézményükbe teljes joggal visszahelyezik őket.³⁵ Az áthelyezett tisztviselők visszavétele az eredeti intézményükbe a származási intézmény kötelezettsége. A közösségi intézmények esetében az áthelyezés kérdése a személyzeti szabályzatban rögzített. A tagállami intézményekből áthelyezett tisztviselők esetében az ombudsman azonban csak pusztán biztosítani tudja, hogy ajánlják fel ezt a garanciális lehetőséget a tisztviselőnek.³⁶

³⁴ European Parliament Resolution on the role of the European Ombudsman appointed by the European Parliament, 14 July 1995. Official Journal 1995 C 249, 226.

³⁵ Alapokmány 11. cikk (3) bekezdés.

³⁶ Egyébként Alessandro Del Bon, az ombudsmani hivatal Igazgatási csoportjának vezetőjétől kapott tájékoztatás szerint az ombudsmani hivatal még nem vette igénybe kihelyezett nemzeti szakértők felvételét. A nemzetközi, nemzeti, regionális és helyi közigazgatás tisztviselőinek az európai ombudsman hivatalához történő kihelyezésére vonatkozó részletes előírásokat lásd *The European Ombudsman: Rules applicable to the secondment of officials and agents from international, national, regional and local public administrations and bodies to the European Ombudsman and to the secondment of the European Ombudsman officials*

A hivatal első éves beszámolójában, az 1995. évi jelentésben még az ombudsman függetlenségének garanciájaként szoltak arról, hogy a hivatal költségvetése a Parlament költségvetéséhez lett csatolva, azt hasonlóan kell kezelni.³⁷ Az Alapokmány tehát úgy rendelkezett, hogy az Európai Unió költségvetésében alfejezetként van a Parlamentéhez csatolva, később azonban a Tanács rábólintott egy javaslatra,³⁸ amely azt célozta, hogy az ombudsman költségvetése legyen független. A határozatot követően 2000. január 1-jétől az ombudsman hivatala már önálló fejezetként van az Európai Unió költségvetésében feltüntetve, jelenleg a 8. fejezet alatt található meg.

4. Az európai ombudsman eljárása

Az ombudsman és a Petíciós Bizottság együttműködésének egyik mozzanata, hogy a polgárok gyakran nem tudják, adott esetben melyik szervezethez fordulhatnak, mi a különbség a két szerv eljárása között. Azokban az esetekben, amikor az ombudsman úgy ítéli meg, hogy a panaszos által benyújtott „beadvány” nem panaszként, hanem petícióként bírálendő el, akkor lehetőség van azt továbbítani a petíciók kezelésére hivatott európai uniós szerv, vagyis az Európai Parlament Petíciós Bizottsága felé.³⁹ *Vice versa*, azokat a petíciókat pedig, amelyek lényegében hivatali visszaéléseket panaszolnak be, automatikusan továbbítják az ombudsmannak.⁴⁰

A Parlament és az ombudsman kapcsolatát árnyalja, hogy ez az eljárás csak lehetőség és nem kötelesség: nem automatikus, az ombudsman csak akkor élhet a továbbítással, ha a panasz benyújtója is hozzájárul az átadáshoz, a Petíciós Bizottság *vice versa* szintén csak a benyújtó hozzájárulásá-

and of temporary agents to international, national, regional and local public administrations and bodies. A dokumentumot az Európai Ombudsman Hivatala bocsátotta rendelkezésemre.

³⁷ The European Ombudsman: Report for the year 1995. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1996. I.2.2.

³⁸ Council Regulation (EC, ECSC, Euratom) No. 2673/1999 of 13 December 1999 amending the Financial Regulation of 21 December 1977 applicable to the general budget of the European Communities, OJ L 326/1.

³⁹ Az európai ombudsman határozata végrehajtási rendelkezések elfogadásáról, továbbiakban Végrehajtási rendelkezések. Elfogadva 2002. július 8-án, és módosítva az ombudsman 2004. április 5-ei és 2008. december 3-ai határozataival. 2. cikk (4) bekezdés.

⁴⁰ Az 1996-os év során 10 petíciót adtak át az ombudsmannak, illetve 5 panaszt továbbítottak a Petíciós Bizottságnak, mindkét esetben a benyújtó hozzájárulásával. Az ombudsman további 42 esetben javasolta, hogy forduljanak petícióval a Parlamenthez.

val teheti meg.⁴¹ Mint ahogy a 441/2002//ME. szám alatt nyilvántartásba vett panasz esetén a panasz benyújtójának azt tanácsolta az ombudsman, hogy panaszát petícióként juttassa el a Parlamentnek, mivel az Európai Unió Tanácsának döntése, amely korlátozta a vitaminokhoz és ásványi anyagokhoz való hozzájutást és használatot, nem hivatali visszásságot, hanem a közösségi jogalkotás érdemét érintette, ezért az ombudsman javasolta petícióként történő beadását.⁴² A 2881/2004/JMA. szám alatt nyilvántartásba vett panasz esetén pedig a panaszosok egy csoportja nyílt levelet intézett hozzá a barcelonai *EL Triangle* újságban, hátrányos megkülönböztetésre hivatkozva, mivel az Európai Alkotmány nem ismerte el a katalánt hivatalos nyelvnek. Panaszuk azonban egy, a Szerződések módosítását célzó javaslattal volt kapcsolatos, így az ombudsman petícióként továbbította.⁴³

Egyébként az ombudsman szerint, amennyiben egy, a hivatalához benyújtott panaszt a Petíciós Bizottság korábban mint petíciót már megvizsgált, akkor rendszerint nem indokolt az ombudsman általi további vizsgálat. Amennyiben időközben új bizonyíték benyújtására került sor, akkor már indokolt lesz.⁴⁴

A Parlament és az ombudsman együttműködésének van egy másik oldala is, amely az ombudsmani vizsgálat során jelenik meg. A Parlament érdekelt az ombudsmant eljárásában segíteni, az intézmények és szervek kötelesek – így a Parlament is – az ombudsmant ellátni az általa kért információval és garantálniuk kell hozzáférését a szükséges dokumentumokhoz. A vizsgálat során előfordulhat, hogy az ombudsmannak szüksége van olyan dokumentumra is, amely segítséget nyújtana a közösségi szervek vagy intézmények tevékenységével összefüggésben felmerülő hivatali visszásságok felderítéséhez, viszont a dokumentum tagállami hatóság birtokában van. A tagállami hivataloknak szintén kötelességük ellátni az ombudsmant – kérésére az Állandó Képviselteken keresztül – minden olyan információval, ami a közösségi intézményt vagy szervet a maga részéről tisztázhatja a hivatali visszásság alól, de csak azután biztosítható a hozzáférés, miután az érintett tagállamot értesítették. Kivételt jelent, amikor a kért információ törvényi előírás vagy titoktartás alá tartozó közigazgatási rendelet tárgya, vagy nyilvánosságra nem hozható előírás alá tartozik. A Parla-

⁴¹ Végrehajtási rendelkezések 2. cikk (3) bekezdés.

⁴² The European Ombudsman: *Annual Report 2002*. Publications Office, Luxembourg, 2003. 18.

⁴³ Az Európai Ombudsman: *Éves jelentés 2004*. Kiadóhivatal, Luxemburg, 2005. 39.

⁴⁴ Az Európai Ombudsman: *Éves jelentés 2006*. Kiadóhivatal, Luxemburg, 2007. 39.

ment akkor lép a képbe, ha a vizsgálata során kért segítséget nem kapja meg, kérését visszautasítják. Ilyenkor értesíti az Európai Parlamentet, amely politikai erejét használja fel a szükséges információk megszerzéséhez. Különösen olyan esetekre igaz ez, amelyeknél az Alapokmány 3. cikkének (4) bekezdése alapján kér segítséget. Az információk megosztása érdekében a Petíciós Bizottság – amennyiben szükséges tartja – meghívja az ombudsmant az üléseire az általános és speciális természetű, közös érdekeltséget jelentő ügyek megvitatása céljából.

Az együttműködés egy újabb területe az európai ombudsman Parlament felé fennálló jelentéstételi kötelezettségéhez fűződik. Mivel döntései nem bírnak kötelező erővel, az európai ombudsman kompetenciája meglehetősen korlátozott, a hatékonysága főleg meggyőző erejétől és az érintett intézmény együttműködésétől függ. Eljárásának végső megoldása, miután a rendelkezésére álló eszközöket kimerítette, egy másik intézmény politikai erejében rejlik. Ezt a politikai „segítséget” akkor veszi igénybe, amikor különjelentést nyújt be a Parlamentnek. Erre abban az esetben kerülhet sor, amikor a vizsgálat eredményeképpen hivatali visszásságot állapít meg, amely azonban az érintett intézmény által még orvosolható, illetve általános jellegű vagy súlyosabb a visszásság. Az ombudsman ekkor tájékoztatja a jelentés és ajánlástervezet megküldésével az érintett szervet és a panaszost, ezzel párhuzamosan pedig nyilvánosságra hozza kapcsolódó javaslattervezetét. Az intézmény számára három hónap áll rendelkezésre, hogy egy részletes véleményben kifejtse álláspontját. Ez tartalmazhatja az ombudsman határozatának elfogadását, illetve leírhatja azokat az intézkedéseket, amelyeket az ajánlástervezet végrehajtása érdekében hozott. Amennyiben a tervezetet nem fogadják el három hónapon belül, visszautasítják, vagy az érintett szerv nem talál más elfogadható megoldást, illetve az ombudsman nem találja a részletes véleményt kielégítőnek, akkor az ombudsmannak felhatalmazása van különjelentés készítésére.⁴⁵ A jelentést ilyenkor az érintetteknek és az Európai Parlamentnek adja be, amelyben megállapítja a hivatali visszásság elkövetését, és ajánlásokat is megfogalmazhat. A különjelentéssel abban bízunk, hogy a helyzet rendezéséhez a Parlament felhasználja politikai erejét,⁴⁶ vagyis a Parlament határozatában elfogadhatja az ombudsman ajánlását, és felszólíthatja az

⁴⁵ A különjelentéseket lásd <http://ombudsman.europa.eu/special/en/default.htm>

⁴⁶ Lásd DIDIER, B. et al.: Les institutions européennes en action. In: *Institutions Européennes* (szerk.: Didier, B.–Boissard, B.). Miskolc University Press, Miskolc, 2008; illetve a parlamenti szerepről FEKETE B.: Az Európai Unió működése, különös tekintettel a tudománypolitikára. In: *Az EU-elnökség* (szerk.: Vörös I.). CompLex, Budapest, 2010. 30.

érintett intézményt vagy szervet az ügy rendezésére.⁴⁷ A különjelentés tehát az ombudsman utolsó lépésének tekinthető az ügyben, amikor az érintett intézmény politikai megítélése forog „kockán”. Ebben a különjelentésben az ajánlást – a kritikai észrevételtől eltérően – már formális kezdeményezésként is előadhatja. A legelső ilyen jelentést⁴⁸ az ombudsman 1997-ben nyújtotta be a Parlamentnek, amely a dokumentumokhoz való nyilvános hozzáféréssel volt kapcsolatos. A beszámoló tekintetében 15 közösségi intézmény és testület volt érintett – a Tanács és a Bizottság kivételével –, és azóta valamennyi szerv meghozta a szükséges előírásokat, tehát az ügy sikeresen zárult. A benyújtott jelentés ajánlásokat is tartalmazhat, az ombudsman egy-egy példányt az érintett intézménynek és a panaszosnak is elküld.⁴⁹ Ugyanakkor le kell szögezni a *Srinivasan v Ombudsman ügy* alapján, hogy az ombudsman különjelentése nem jár joghatással harmadik fél irányába az EUMSZ 263. cikke (az EK SZ korábbi 230. cikk) alapján,⁵⁰ így nem köti a Parlamentet sem. A Parlament szabadon dönt arról, hogy milyen további lépéseket tesz a különjelentés alapján, és ahogy az *Associazione delle Cantine Sociali Venete v European Ombudsman and European Parliament* ügyben a Bíróság rámutatott, ez nem csak a különjelentések, hanem az éves jelentések benyújtásakor is irányadó.⁵¹ A Parlamentet érintő másik jelentéstételi kötelezettségét az éves beszámoló benyújtása jelenti az EUMSZ 228. cikke (az EK SZ korábbi 195. cikk) és az Európai Ombudsman Alapokmányának 3. cikke (8) bekezdésének megfelelően. Az éves beszámoló elkészítésének kötelezettsége azonban azt a lehetőséget is magában hordozza, hogy az intézmények vagy szervezetek magatartásával kapcsolatban általánosabb megállapításokat tegyen.⁵²

* * *

⁴⁷ Például a 713/98/IJH ügyben benyújtott különjelentést követően a Parlament határozatában felszólította a Bizottságot, hogy a panaszos által korábban kért adatokat nyújtsa át.

⁴⁸ Special Report by the European Ombudsman to the European Parliament following the own initiative inquiry into public access to documents (616/PUBAC/F/IJH).

⁴⁹ Végrehajtási rendelkezések 8. cikk (4) bekezdés.

⁵⁰ Lásd a T-196/08. számú (C-580/08.P.) *Srinivasan v Ombudsman* ügy 2008. november 3-án hozott ítélet 11. pontját.

⁵¹ A T-103/99. számú *Associazione delle Cantine Sociali Venete v European Ombudsman and European Parliament* ügyben 2000. május 22-én hozott ítélet 50. pontja.

⁵² Az éves jelentéseket lásd <http://ombudsman.europa.eu/report/en/default.htm>

THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE EUROPEAN OMBUDSMAN: ROLES AND CONNECTING POINTS

by Réka Friedery

The study aims to analyze the type of relation between an EU institution with decades-long history and an EU office with a history not much more than a decade and a half. The specific relationship between the European Ombudsman and the Parliament has more levels and these levels with connecting and complementing each other create its special nature and can be approached or characterized from more sideways. The study reflects the complex nature of the relation: the Parliament is present almost in every momentum of the Office's life. The Office can be regarded as the extended arm of the Parliament, as a complementary of its control mechanism. As the analyzed aspects clearly underline, the complementary function does not mean dependent role but a co-ordinate relation, which is among others mostly strengthened by the fact that the Parliament was put under the Ombudsman's mandate, contrary to several examples in Member States.

Bakos Kitti* – Nótári Tamás**

AZ ÉPÍTÉSZETI MŰVEK FELHASZNÁLÁSÁNAK SZERZŐI JOGI ASPEKTUSAI

1. A jogvédelem tárgya

a) A szerzői műről általában

Az Szjt.¹ 1. § (2) bekezdése értelmében szerzői jogi védelem alá tartozik az irodalom, a tudomány és a művészet valamennyi alkotása függetlenül attól, hogy az a törvény példálódzó felsorolásában nevesítésre kerül-e vagy sem. A jogvédelem tárgya tehát a mű, amely egyéni alkotó tevékenység eredményeként jön létre az irodalom, a művészet vagy a tudomány területén. A szerzői jogi védelem az alábbi feltételek megléte esetén állapítható meg.

Első megkülönböztető ismérve a megalkotott mű egyéni-eredeti jellege, amely önálló gondolatiságban, kreatív és individuális kifejezésmódban ölt testet. Nem beszélhetünk tehát önálló, individuális jegyek meglétéről abban az esetben, ha a mű csak egyszerű utánzasként, szolgálai másolásként vagy reprodukcióként valósul meg, hiszen a szerzői jog az egyéni és eredeti módon kialakított és kifejtett gondolatszövedéket védi.² A szabályozás az irodalom, a tudomány és a művészet területén (területi követelmény) létrejövő valamennyi alkotás részére biztosítja a védelmet függetlenül annak esztétikai megítélésétől, a társadalom értékítéletétől vagy

* PhD-hallgató, SZTE ÁJK, Szeged, 6722 Rákóczi tér 1.

E-mail: bakoskitti@juris.u-szeged.hu

** Egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 1042 Viola u. 2–4.

E-mail: tamasnotari@yahoo.de

¹ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról.

² Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat az 1. §-hoz; LONTAI E.–FALUDI G.–GYERTYÁNFY P.–VÉKÁS G.: *Magyar polgári jog – a szellemi alkotások joga*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008. 39.; CSÉCSY Gy.: *Magyar polgári jog – A szellemi alkotások joga*. Novotni Kiadó, Miskolc, 2007. 29.; Complex (Szjt.) 30.; CSILLAG Gy.: *Az építészeti alkotások szerzői jogi oltalma*. Építésügyi Tájékoztató Központ, Budapest, 1987. 18.; SZJSZT 38/2001.

mennyiségi, minőségi jellemzőitől.³ A szerzői jogi jogvitákban tehát elsődlegesen arról kell állást foglalni, hogy az alapul szolgáló alkotás szerzői jogi értelemben védett műnek minősül-e, rendelkezik-e annak törvényi feltételeivel, az egyéni-eredeti jelleggel. Ennek eldöntése olyan szakkérdés, melynek megítélése a Szerzői Jogi Szakértő Testület hatáskörébe tartozik.⁴

A mű nem feltétlen, de szokásos fogalmi eleme a rögzítés, a gondolat megformálása, mások számára történő érzékelhetővé tétele. Amennyiben tehát a szerzői jogi alkotás nem kerül rögzítésre, úgy a szellemi alkotófolyamat eredménye, a gondolati tartalom megformálása, az azonosítható és egyediesíthető gondolatsor a külvilágban mint szerzői mű nem jön létre. Néhány kivételtől eltekintve csak a megformált gondolati tartalom adhat alapot az egyéni-eredeti jelleg megítéléséhez, nem magát a szellemi tevékenységet, hanem annak az eredményét védi a törvény.⁵

b) Az építészeti alkotások szerzői jogi oltalma

Az Szjt 1. § (2) bekezdésében a törvény a teljesség igénye nélkül sorolja fel azokat a leggyakrabban előforduló műfajtaikat, amelyek tipikusan a szerzői jogi védelem hatálya alá esnek. E példálódzó felsorolásban az építészeti alkotások, valamint annak tervei, a műszaki létesítmények tervei, továbbá az épületegyüttesek, illetve a városépítészeti tervek is említésre kerülnek.⁶ Az építészet területére tartozó alkotások azonban ennél tágabb kört ölelnek fel, ahol a szerzői jogi védelem indokoltsága szintén felvetődhet. A belsőépítészet, a kertépítészet, a településrendezés, valamint az épített környezet kialakítása is hordozhat magán olyan individuális jegyeket, amelyek a törvényi feltételeknek megfelelően szerzői jogi oltalmat keletkeztethetnek.⁷

Az építészeti alkotások, valamint annak tervei csak abban az esetben élveznek tehát szerzői jogi oltalmat, ha az egyéni-eredeti jelleg, a térala-

³ Szjt. 1. § (3) bek.; TATTAY L.: *A szellemi alkotások joga*. Szent István Társulat, Budapest, 2007. 90.; Complex (Szjt.) 30.

⁴ Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat az 1. §-hoz; Complex (Szjt.) 31.

⁵ *Kézikönyv* 81.; LONTAI: *i. m.* 42.; CSÉCSY: *i. m.* 29–30.; Complex (Szjt.) 28.

⁶ Szjt. 1. § (2) bek. k–l) pont; FAZEKAS J.–SZABÓ Zs.: *Az építési beruházás folyamata – A tervező kiválasztása*. Építésügyi Kiskönyvtár 2. Complex, Budapest, 2010. 59.

⁷ BARTA J.: *Az építészeti alkotások és tervek jogi védelmének fejlődése egy színház történetén keresztül*. Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXIII/2. 2005. 413–414., 416–417.; Complex (Szjt.) 355.

kításban rejlő kreatív gondolatiság bennük fellelhető, még akkor is, ha más képzőművészeti ágakhoz képest a tervezőnek a fizika törvényei és a kötelező jogszabályi műszaki előírások csak jóval szűkebb mozgásteret hagynak.⁸ Az építészeti művek megalkotása és kivitelezése azonban bonyolult folyamat, amely több munkamozzanatból épül fel. Ebből fakadóan tehát a védelem tárgyában is az építészeti mű kettős jellege mutatkozik meg: a terv és a kivitelezett épület sajátos kapcsolata e műfajta jellegzetes tulajdonsága, a terv és az az alapján felépített épület ugyanannak az építészeti alkotásnak a kétféle anyagi megjelenési formája.⁹ Az építészet területére eső alkotások esetében elsőként tehát az Szjt. 1. §-ában foglalt törvényi követelmények megvalósulását kell vizsgálnunk. Amennyiben egy építészeti alkotás vagy annak terve nem rendelkezik egyéni-eredeti jelleggel, mert például a tervező elsődlegesen műszaki megoldások vagy tartószerkezetek megvalósítására koncentrált, akkor ebben az esetben szerzői jogi védelemtől nem beszélhetünk. Az építészeti művek tehát elsődlegesen művészi vagy tudományos mivoltuknál fogva részesülnek szerzői jogi oltalomban,¹⁰ ha egy épület vonatkozásában mégis a műszaki jelleg a domináns, akkor az iparjogvédelem jogintézményei biztosíthatnak számára oltalmat vagy nevesíthetetlen szellemi alkotásoknak tekinthetőek a Ptk. 86. § (3) bekezdése alapján a hézagmentes oltalom elvének megfelelően.¹¹

Nem állnak fenn az alkotásá minősítés feltételei abban az esetben sem, ha a kiválasztott megoldás az egyetlen kivitelezési és műszaki lehetőség az épület megvalósítására, valamint a felhasznált műszaki elemek összeállításából más építményi struktúra nem következhet (például panelházak esetében).¹² Ebben az esetben az objektív tényezőkön alapuló meghatározottság egyáltalán nem hagy teret az individuális alkotásnak, így nem beszélhetünk szerzői jogi értelemben vett műről a títustervek szerint megvalósuló lakótelepek, mezőgazdasági és ipari épületek vagy a

⁸ SZJSZT 38/2001.; PETKÓ M.: A szellemi alkotások hasznosításának jogi lehetőségei a magyar jogban. PhD értekezés, Miskolc, 2007. (<http://kvt99.lib.uni-miskolc.hu:8080/ servlet/eleMEK.server.fs.DocReader?id=266&file=PHDertekezes.pdf>)

117.; FAZEKAS-SZABÓ: *i. m.* 60.

⁹ SZJSZT 27/2002.; EBH 2000. 382.; Magyar Építész Kamara Etikai-Fegyelmi Szabályzata (MÉK EFSZ) 7.6. pont.

¹⁰ *Complex (Szjt.)* 355.

¹¹ LONTAI: *i. m.* 35.; TATTAY: *i. m.* 38.

¹² CSILLAG: *i. m.* 36., 45., 57.

típusiskolák esetében.¹³ Ez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy az első terv vagy egy lakótelep komplex épületegyüttesként, még akkor is, ha annak egyes alkotóelemei önmagukban nem rendelkeznek egyéni-eredeti jelleggel, annak elhelyezésére, környezetbe való egyedi beillesztésükre tekintettel a téralakításban individuális jelleggel rendelkezzen, és szerzői műnek minősülhessen (például békásmegyeri lakótelep).¹⁴

A terv esetében általánosságban megállapíthatjuk, hogy bármilyen, tehát valamennyi tervfajta szerzői jogi oltalomban részesülhet, ha annak törvényi feltételei fennállnak.¹⁵ Ide sorolhatóak a vázlattervek, a műszaki rajzok, a tanulmánytervek, a különféle tervdokumentációk, az építési engedélyezési tervek, valamint akár a kivitelezési tervek is.¹⁶ A Szerzői Jogi Szakértő Testület gyakorlata szerint már a műszaki részmegoldásokat tartalmazó építészeti vázlatok és látványtervek is részesülhetnek szerzői jogi védelemben. Abban az esetben azonban, ha azok nem érik el azt a szintet, amely alapján az épület megvalósítható és kivitelezhető lehetne, vagy nem tartalmazzák azokat az építészeti determinációkat, műszaki és esztétikai elemeket, amelyek egyértelműen meghatároznák az építési folyamat legfőbb irányait, nem az építészeti alkotás terveként, hanem grafikai műként élvezhetik az oltalmat.¹⁷ Egy megvalósulási tervdokumentáció sem élvezhet szerzői jogi oltalmat, hiszen funkcióját tekintve az csak a kivitelezés során történő módosítások feltüntetését szolgálja. Ez nem jelent önálló tervező-alkotó tevékenységet, így új szerzői alkotás sem jön létre.¹⁸ Az engedélyezési tervek vonatkozásában azt kell megemlítenünk, hogy annak funkcióját tekintve, miszerint hatósági eljárás keretében használják fel őket, ügyiratként, de csak az eljáráshoz szükséges többszörözés és átdolgozás aspektusában, elveszíthetik a szerzői jogi védelmet.¹⁹ Nem részesülhetnek szerzői jogi oltalomban azok a kiviteli tervek sem, amelyek az engedélyezési tervekhez képest semmiben nem térnek el és nem mutatnak fel individuális jegyeket a tervező-alkotó munka során.²⁰ Az Étv. is

¹³ KULCSÁR A.: *Az építészeti alkotások szerzői joga – És kinek mi köze hozzá?* <http://www.szab-mek.hu/?p=38>; <http://epiteszforum.hu/node/11581>; A Polgári Törvénykönyv magyarázat, II. (Complex, Budapest, 2007.) 1607.

¹⁴ CSILLAG: *i. m.* 82.

¹⁵ SZJSZT 09/08/1.

¹⁶ 1997. évi LXXVIII. törvény 10. §, 12. §; SZJSZT 39/2001.; SZJSZT 11/2003.; MÉK EFSZ 2.10. pont.

¹⁷ SZJSZT 26/2004.; SZJSZT 24/09/1.; SZJSZT 28/2001/1-2.

¹⁸ SZJSZT 14/2006.

¹⁹ Szt. 1. § (4) bek.; SZJSZT 15/10.

²⁰ SZJSZT 15/10.

számos tervfajtát szabályoz (településszerkezeti és szabályozási tervek), azonban a szerzői jogi védelem csak abban az esetben valósulhat meg, ha annak Szjt-ben foglalt törvényi kritériumai fennállnak, tehát művészi értéket kifejező egyéni-eredeti gondolatiságot is tartalmaznak.²¹ A településszerkezeti tervek esetében az Étv. által adott fogalomból kiindulva ilyen egyedi jelleget jelenthet az egyes területrészek felhasználási módja, térbeli kialakítása és elrendezése, míg a szabályozási tervek vonatkozásában az újonnan beépítésre vagy átépítésre kerülő területek, illetve a védett övezetekre vonatkozó elképzelések hordozhatnak magukon ilyen individuális jegyeket.²²

Az előbbieket mellett külön foglalkozunk a tanulmánytervek szerzői jogi oltalmával, melynek megítélésénél a Szerzői Jogi Szakértő Testület SZJSZT 06/07/01. számú szakvéleményében foglalt elvi jelentőségű megállapításokat hívhatjuk segítségül. Az irányadó tényállás szerint a tervező még 1992-ben kapott felkérést arra vonatkozóan, hogy készítsen egy beépítési tanulmánytervet egy egyetem klotildligeti campusára és piliscsabai épületeire vonatkozóan. Az építész ehhez kapcsolódóan többek között azt sérelmezte, hogy az egyetem mint megrendelő a későbbiekben a campus közepén egy olyan könyvtárépületet kívánt terveztetni, amely megbontja az egyetem megépítése során kialakult, az egységes elvek alapján megtervezett építészeti képet. A tervező a tervek megalkotása során különös gondot fordított ugyanis arra, hogy az általa megjelenített építészeti stílus összhangja az épületek és a közösségi terek között is megjelenjen és harmóniában álljon.

Az előbbieken ismertetett tényálláshoz kapcsolódóan a testület vizsgálta egyrészt a tanulmánytervek szerzői jogi oltalmának a kérdését, valamint az épületegyüttes kialakításában rejlő gondolatiságot is. A tanulmánytervek vonatkozásában abból indult ki, hogy a tervműveknek több egymásra épülő és különböző részletezettséggel, valamint kidolgozottsággal rendelkező foka van. Ezek közül egy a tervező által készített és hivatkozott beépítési terv, amely az alkotás olyan szakasza, ahol a tanulmánytervben szereplő és feltüntetett épületek tervei még nincsenek teljes körűen és pontosan kialakítva, mintegy vázlatként funkcionálva mutatják be azok elhelyezkedését, valamint főbb vonalait és kontúráit. Erre tekintettel tehát minden esetben külön kell vizsgálni, hogy maga a tanulmányterv a vázlatos kidolgozás és a korai stádium ellenére is hordoz-e már

²¹ BARTA: *i. m.* 412.

²² Étv. 10. § (1) bek., 12. § (1)–(2) bek.

magán olyan egyéni és alkotói jellegű tevékenységet, amelyet a törvény az oltalom előfeltételeiként megkövetel. Az épületegyüttes látképének a megítélésénél pedig a Szerzői Jogi Szakértő Testület arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tervező által hivatkozott azon ok, amely szerint az új könyvtárépület esetlegesen megbonthatja a kialakult építészeti látképet és harmóniát, fokozhatja egy jövőbeni eredményes fellépés és igényérvényesítés lehetőségeit. Ennek keretében az új könyvtárépület egy már meglévő és stílusában harmonizáló egységes kialakítású épületegyüttes és egy olyan építészeti kép részévé válna, ahol az alkalmazott stílusjegyek elég hangsúlyosak és sajátosak ahhoz, hogy önálló szellemi alkotásnak és szerzői műnek tekinthessük őket.²³

A tervezési folyamat jellegzetessége azonban, hogy a tervek nagy valószínűséggel több fázison, különböző változatokon keresztül jutnak el a végső megoldásig, valamint azok nem csupán az épület megépítésére, hanem átalakítására, sőt akár a lebontására is vonatkozhatnak. Ez utóbbi esetben, az épület lebontását rögzítő tervekben azonban nem érhető tetten a kreatív alkotói munka, így szerzői jogi oltalom sem állhat fenn.²⁴ Bármely fázis is legyen egyébként a terv, valamennyi tervfázis vagy akár a befejezetlen terv is szerzői jogi védelemben részesülhet akkor, ha az ötlet szintjét meghaladva egyéni-eredeti jelleggel bír és maga is rendelkezik a védelem előfeltételeivel.²⁵ Nem minősülnek tehát szerzői műnek a terv előkészítése során jelentkező olyan műszaki gondolatok és elképzelések, amelyek csupán az ötlet szintjén egészítenek ki, így szerzői jogi jogsérelem sem valósul meg abban az esetben, ha egy kutatási-fejlesztési központ megtervezésénél a korábbi tervező helyett az új tervező például csak az alapterület beosztására vagy a helyiségek rendeltetésére vonatkozóan az alapgondolatot mint ötletet veszi át, és ennek alapján más építészeti, kivitelezési megoldást választ.²⁶

A terveken túlmenően az építész nem csupán papír alapon, hanem más formában, például makett alakjában is rögzítheti elképzeléseit. A makett abban az esetben részesül szerzői jogi védelemben, ha az szintén egyéni-eredeti jelleggel bír. A makett védelme azonban kettős jellegű lehet: amennyiben az építész nem tervben, hanem háromdimenziós alakban ábrázolja a megépítendő épület formáját, akkor eredeti szerzői műként élvezhet ol-

²³ SZJSZT 06/07/01.

²⁴ BARTA: *i. m.* 412.

²⁵ CSILLAG: *i. m.* 41–43., 91.; VAJAI T.: *A szerzői jog és az építészet* (<http://epiteszforum.hu/node/2823>, <http://archivum.epiteszforum.hu/mitholmikor/vajai.pdf> passim; BODÓ: *i. m.*

²⁶ Bírósági Döntések Tára (BDT) 2006. 1499.; SZJSZT 04/10.

talmat, amennyiben pedig már egy meglévő másik építészeti művet dolgoz fel egyéni-kreatív stílusban, például gyufaszálakból készült makett (a Parlament vagy a szegedi Dóm) esetében, akkor a későbbiekben tárgyalandó származékos művek közé sorolható.²⁷ Azok a makettek pedig, amelyek csupán valamely épület kicsinyített másaiként vagy reprodukciójaként jelennek meg, és sem látószögükben, sem pedig anyaghasználatukban nem tartalmaznak egyéni, kreatív gondolatíságot, nem élvezhetnek szerzői jogi védelmet, mert annak törvényi feltételei, az individuális–eredeti jelleg nem állnak fenn. Ilyen például a Vasúttörténeti Parkban kiállított Nyugati-pályaudvar makettje, amely pusztán arányosan és hűen kicsinyített mása az eredeti állomásépületnek anélkül azonban, hogy szerzői jogi megközelítésből újszerű meglátásokkal vagy anyaghasználattal rendelkezne.

Végül, de nem utolsó sorban az építési folyamat fázisainak a végén megvalósuló és kivitelezett épülettől szintén nem tagadható meg a szerzői jogi oltalom, hiszen ez a terv kész épületben történő realizációjának tekinthető az építészeti alkotások sajátos kettős jellege miatt. Az épületeken túlmenően bár nem tartozik szorosán az építészeti alkotások fogalmi körébe, az Szjt. a műszaki létesítmények (például a hidak, termelőüzemek, üzemcsarnokok) oltalmát is kifejezetten deklarálja, ha az törvényi feltételek megvalósulását magán hordozza.²⁸ Nem részesíthető azonban műszaki létesítmény címén szerzői jogi védelemben például egy hulladékelhelyező létesítmény megvalósításának az algoritmus; az oltalomra ebben az esetben az iparjogvédelem egyes védelmi lehetőségei jelenthetnek garanciát és biztosítékot.²⁹ Szintén nem tekinthető műszaki létesítmény terveként szerzői műnek az az Olimpiai Központ megépítésére vonatkozó tanulmánytervezet, amely csak a megvalósításnál eshetőlegesen felhasználható ötletek és módszerek egybefoglaláson alapuló leírását testesíti meg. Ez a megállapítás azonban nem jelenti azt, hogy a kulturális szórakoztatóközpont létrehozását és kivitelezését elősegítő, a különféle mérlegelendő szempontok feltárását bemutató tanulmánytervezet írásműként egyébként ne részesülhessen szerzői jogi oltalomban.³⁰

²⁷ Nemrégiben készült el a szegedi Dóm makettje 50 000 gyufaszál felhasználásával mintegy háromévi munka eredményeként. Alkotó: Tritz Gábor; <http://www.hirado.hu/KepGaleria.aspx?id=74B59674-7BB1-4839-BAF9-7CDAB9A797D9>; http://www.hirado.hu/Hirek/2011/03/10/08/Elkeszult_a_szegedi_Gyufa_Dom_kepekkel.aspx

²⁸ Szegedi Ítéltábla Pf. II. 20.595/2008.; CSECSY: i. m. 32.; Complex (Szjt.) 355.

²⁹ SZJSZT 25/2003/1–2.

³⁰ SZJSZT 18/05.

c) *Az építészeti alkotásokon alapuló származékos művek*

Mint ahogy azt már a makettek esetében említettük, nem csupán az építészeti alkotások és annak tervei részesülhetnek szerzői jogi védelemben, hanem mindazok a művek, amelyek az építészeti alkotások mint szerzői művek felhasználásával, annak alapul vételével jöttek létre, és a védelem törvényi feltételeit kimerítik (származékos művek).³¹ Ide tartozhat egyrészt az az esetkör, amikor az egyes tervfázisok szerzői nem azonos személyek, és a következő tervfázis elkészítője a korábbi tervező munkájára építve fejleszti tovább és tervezi át a művet. Emellett új szerzői mű létrejötte állapítható meg abban az esetben is, amennyiben a később elkészült tervdokumentáció a már meglévő tartószerkezetek által behatárolt épületi struktúrát (épülettömböket, pilléereket, lépcsőházakat) figyelembe véve, azokat jórészt adottságokként kezelve, részben pedig új tartalmat és megjelenést hordozva kerül megalkotásra. Ennek keretében tehát, ha egy adott terv vonatkozásában a már korábban megépített tartószerkezeti elemek alkalmazásával az épület szintjeinek a kialakítása, az emeletráépítések vagy akár a felvonórendszer és a különböző nyílásszerkezetek kiépítése is eltérő a korábbi tervektől, akkor egy új, önálló védelemre alkalmas szerzői alkotásról, az átdolgozás vonatkozásában pedig csak közvetett kapcsolatról beszélhetünk.³²

Az építészeti művekhez kapcsolódóan a származékos művek másik leggyakrabban előforduló tipikus példája az épületekről készült fotóművészeti alkotások.³³ Ennek keretében a szerző a valóság, jelen esetben az épület egészét vagy valamely részletét olyan egyéni nézőpontból vagy látószögéből rögzíti fényképezés útján, ahogy azt csak ő látja.³⁴ A fotóművészeti alkotások individuális jellege megmutatkozik tehát a témaválasztás gondolatiságában és kiválasztásában (például az épület egy jellegzetes részének a lefényképezésével), a megörökített pillanat sajátosságában (naplementekor vagy télen a havas táj részeként bemutatott épület esetében), a speciális beállítások alkalmazásában, a sajátos látószögben és nézőpontban (például alulról nézve vagy a fák koronájából szemlélve), a nem hagyományos technikai megoldások alkalmazásában, a színegyensúly és a kontrasztok kialakításában. Amennyiben tehát a képfelvétel megalkotója valamely más, egyben szerzői jogi védelem alá is eső műalkotást, jelen

³¹ Sztj. 4. § (2) bek.; LONTAI: *i. m.* 43.; TATTAY: *i. m.* 93.; *Complex (Sztj.)* 42–43.

³² SZJSZT 29/2001.; SZJSZT 11/2006.; SZJSZT 24/2006.

³³ SZJSZT 10/2004.

³⁴ SZJSZT 24/2004.

esetben egy épületet ezen egyedi, sajátos beállításban mutat be, akkor az eredeti mű szerzőjének a jogainak a sérelme nélkül maga is szerzői jogi védelemben részesülhet.³⁵ A származékos művekhez sorolhatóak még azon ismeretterjesztő könyvek is, amelyek célja valamely város látnivalóinak, építészeti jellegzetességeinek a bemutatása, hiszen ezek is az építészeti alkotásokra, valamint az arról készült fotóművészeti alkotásokra épülnek. Ehhez kapcsolódóan nem minősülnek azonban szerzői műnek azok az építészeti szakkönyvek illusztrálására készített alaprajzok és metszetek, amelyek az építészet világtörténetének a bemutatása érdekében a valaha élt kiemelkedő tervezők munkáinak az elveszett és rekonstruált újrarájzolását képezik le, hiszen ebben az esetben nem beszélhetünk olyan egyéni és eredeti jellegű alkotói tevékenységről, amely a védelem előfeltételeit kimerítené.³⁶

2. A védelem alanya

Az Szjt. 4. § (1) bekezdése alapján a szerzői jogi védelem azt illeti meg, aki a művet megalkotta (szerző). A mű és a szerző, alkotó között fennálló kreatív, intellektuális kapcsolatot jogunk csak a természetes személyek esetében ismeri el,³⁷ és még a szerzői vagyoni jogok kivételes átruházhatósága vagy átszállása sem jelenti azt, hogy a vagyoni jogok megszerzője a művet alkotó természetes személy helyébe léphetne.³⁸ Ebből fakadóan nem tekinthetők szerzőnek azok a nagyvállalatok, gazdasági társaságok vagy tervezőirodák, akik a tervek elkészítésével megbízzák, illetve munkaviszony vagy más tagsági jogviszony keretében alkalmazzák a tervezőt vagy az építészt, még akkor sem, ha a munkaviszonyban alkotott művek felhasználására vonatkozóan a törvény *ex lege* külön rendelkezést tartalmaz ezen szervezetek és munkáltatók javára.

Az építészeti, műszaki alkotások szerzője mindig a tervező,³⁹ rögzítse elképzeléseit akár papír, akár makett formájában. Az építészet tágabb fo-

³⁵ SZJSZT 10/07/1.; *Complex (Szjt.)* 353.

³⁶ SZJSZT 33/2006.

³⁷ *Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat* a 4. §-hoz; *UIA Recommended Guidelines* 79.

³⁸ *Complex (Szjt.)* 41.

³⁹ EBH 2000. 382.; Bár e jogalkalmazói döntés még a régi Szjt. talaján született, ahol a törvény kifejezett rendelkezése alapján az építészeti alkotás szerzőjének a tervezőt kellett tekinteni, ezt a megállapítást azonban ma is irányadónak tartjuk.

galmi körét tekintve ide tartozhatnak a szakági tervezők,⁴⁰ a táj- és kerttervezők, a belső építészek és a technológiai tervezők is, ha azok olyan egyéni alkotó tevékenységet végeznek, amelyet a törvény a védelem előfeltételül előír. A típustervek alapján történő kivitelezés esetében, ha egyébként a védelem kritériumai fennállnak, csak az eredeti tervezőt tekinthetjük szerzőnek, hiszen minden további megvalósítás csak adaptációként kerül kivitelezésre. A megrendelő csak abban az esetben minősülhet szerzőnek, ha elképzeléseivel a tervezési folyamatot olyan mélységben befolyásolta és determinálta, amely önálló, individuális alkotó jelleggel bír.⁴¹ Amennyiben pedig olyan segítők, munkások is közreműködtek a mű megvalósításában, akiknek a tevékenysége nem saját mű létrehozására, hanem a mű műszaki kivitelezésére irányult, akkor közreműködésük szerzőtársi jogviszonyt nem hoz létre, így szerzői jogi védelemre sem tarthatnak igényt.⁴² Szintén nem tekinthető szerzőnek a felelős műszaki vezető, valamint a műszaki ellenőr sem, hiszen feladatkörük az építési munka megfelelő megvalósításának és szakszerűségének, a szakmai, biztonsági szabályok és szabványok megtartásának az ellenőrzésére terjed ki, és önálló alkotó tevékenységet nem végeznek.⁴³

Probléma abban az esetben jelentkezik, ha a tervezési folyamat többlépcsős jellegéből fakadóan az egyes tervfázisok szerzője nem ugyanaz a személy, hanem a legtöbb esetben a terv az alkotás és a kivitelezés későbbi fázisaiban módosításra, de akár átdolgozásra is kerülhet. Azok a művek, amelyek megalkotásában többen is részt vettek, igen sokféleképpen minősíthetők.⁴⁴

Ha a terv vagy az épület több szerző műszaki tervezésének az eredményeként állt elő, és a mű ténylegesen az egyes fázisok eredményeinek az egyfajta összegződése, egyesülése, akkor többszerzős műről,⁴⁵ annak típusai közül is együttes műről beszélhetünk. Az egyes tervezők alkotó folyamathoz való hozzájárulásai ebben az esetben tehát nem határolhatóak el egymástól, és e kollektív munka, valamint az egyes munkafolyamatok eredményeként a terv egységes egészzé kovácsolódik össze a tervezési folyamat

⁴⁰ CSILLAG: *i. m.* 56.

⁴¹ *Complex (Szjt.)* 360.; *Kézikönyv* 87.; PETKO M.: *A szellemi alkotások hasznosításának jogi lehetőségei a magyar jogban*. PhD értekezés, Miskolc, 2007. 80.

⁴² VAJAI: *i. m.*

⁴³ MÉK EFSZ 2.2. és 2.3. pont; vö. PETKO: *i. m.* 119.

⁴⁴ *Complex (Szjt.)* 46.; FAZEKAS–SZABO: *i. m.* 61.

⁴⁵ CSILLAG: *i. m.* 55., 60.

sajátosságai miatt.⁴⁶ Emellett az együttesen létrehozott művé minősítésnek nem feltétele a felek közös akarat-elhatározása,⁴⁷ amely az építészeti területén inkább jellemző a tervek több tervező általi megalkotására. Ebben az esetben a szerzői jogi védelemből fakadó vagyoni jogok, beleértve a felhasználás engedélyezésének a jogát is, a szerzők jogutódjaként azt a megrendelőt illeti meg, aki a terv létrehozását kezdeményezte, irányításával a munkafolyamatokat befolyásolta, valamint a tervet saját nevében nyilvánosságra hozta.⁴⁸ Nem kizárt azonban, hogy a felek, például tervezőirodák alkalmazottai akarategységben dolgozzanak együtt, ebben az esetben közös mű valósul meg. Ha annak részei nem választhatóak el egymástól, akkor a szerzők (a tervezők) a szerzői jogokat is közösen gyakorolhatják, ha pedig többen készítik el a művet, azonban az egyes munkafázisok egymástól jól elkülöníthetőek, akkor az előbbiekkal ellentétben a védelemből eredő jogosítványok és a felhasználás engedélyezésének a joga csak saját tevékenységük vonatkozásában illeti meg az egyes szerzőket.⁴⁹

Az építészeti alkotások és a tervek megvalósítása során a kivitelezés az építészeti mű létrehozása egy adott technológiai folyamat és műszaki adottságok szerint, amit maga a terv rögzít.⁵⁰ Tekintettel tehát arra, hogy az épület megépítése az engedélyezett terveknek megfelelően kell, hogy történjen, így a kivitelező vállalkozás nem tekinthető szerzőnek, hiszen szerzői jogi szempontból új, egyéni-eredeti jellemzőkkel bíró alkotó tevékenységet nem fejt ki. Amennyiben azonban az épület nem maradéktalanul a tervnek megfelelően épül meg (ez lesz a gyakoribb eset), a szükséges módosítások bevezetése érdekében, ha azt nem az eredeti szerző végzi, és nem tartozik szerződéses kötelezettségei körébe sem azok elvégzése, akkor szerzőtárs lehet a változtatásokat lekoordináló tervező, művezető vagy építésvezető is.⁵¹

A törvény védelemben részesíti a származékos művek szerzőit is,⁵² akik csak az eredeti műre tekintettel élvezhetnek szerzői jogi védelmet. Az olyan művek esetében tehát, amelynek megalkotásában, megtervezé-

⁴⁶ Szjt. 6. § (2) bek.; *Complex (Szjt.)* 53., 55.

⁴⁷ *Complex (Szjt.)* 54.

⁴⁸ Szjt. 6. § (1) bek.; *Complex (Szjt.)* 55.

⁴⁹ Szjt. 5. §; *Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat az 5. §-hoz*; vö. LONTAI: *i. m.* 53–56.; *Complex (Szjt.)* 48–51.; MÉK EFSZ 7.3-7.4. pont, 7.6. a) pont

⁵⁰ KULCSÁR: *i. m.*

⁵¹ SZJSZT 25/07/2.

⁵² Szjt. 4. § (2) bek.

sében többen is részt vettek, például az egyes tervfázis további felhasználása, átdolgozása esetén, a fentiekben ismertetettek túlmenően származékos mű is keletkezhet.⁵³ Az építészeti alkotások alapulvételével létrejövő, más tipikusan előforduló, a jogvédelem tárgya keretében elemzett szerzői művek esetében szintén nem csupán az építészeti alkotás szerzője, annak tervezője élvezhet oltalmat, hanem az épületről készült makett (ha az származékos műnek, és nem eredeti alkotásnak minősül), a fotóművészeti alkotás szerzője, valamint az ismeretterjesztő könyv írója vagy szerkesztője is.

3. Az építészeti művek felhasználása

a) A felhasználás jogi keretei

A felhasználás engedélyezése az egyedüli jogcím arra, hogy a szerzőn kívül más harmadik személy a művet bármilyen célra, bármilyen módon és mértékben felhasználhassa. Azt, hogy a felhasználó a felhasználási szerződés alapján mire szerez jogosultságot, a szerződés tartalmából, pontos megállapodás hiányában pedig az eset összes körülményeiből állapítható meg. A célhoz kötöttség elvének megfelelően a felhasználó csak olyan felhasználásra jogosult, amellyel a szerzővel megállapodott.⁵⁴ Ha a szerződés nem határozza meg a felhasználási módok körét, vagy nem tartalmaz kizárólagosságra vonatkozó kifejezett rendelkezést, akkor az engedélyezett felhasználási módok csak a szerződés célját szem előtt tartva és a megvalósításhoz szükséges elengedhetetlen mértékben tekinthetők átengedettnek.⁵⁵ Az építészeti alkotások esetében a megállapodás célját szem előtt tartva a tervek hatósági eljárás során történő felhasználása és az épület kivitelezése tekinthető ilyen tipikus felhasználási módnak, amely nem foglalja már magában például az épület reklám célú kiadványokban való szerepeltetését vagy későbbi átépítését.⁵⁶

A felhasználás igen tág fogalom, és számos formában valósulhat meg. Az építészeti tervek felhasználását jelenti egyrészt a tervek és egyes tervrészletek továbbterveztetése, versenytárgyalásokon való felhasználása, igaz-

⁵³ *Complex* (Szt.) 47.

⁵⁴ Például a tervezési szerződés esetében Ptk. 409. § (3) bek.

⁵⁵ Szt. 43. § (1) és (4) bek.; CSILLAG: *i. m.* 120., 122–124.; FALUDI G.: A felhasználási szerződés és a Ptk. viszonyának egyes kérdései. *Gazdaság és Jog*, 2001/szeptember 3–10.) 8.

⁵⁶ SZJSZT 10/2004.

gatási eljárás során történő engedélyeztetése és az épület kivitelezése, utánépítése, szeletterként, szerkezeti rendszerként történő hasznosítása, az átdolgozás (átépítés, korszerűsítés, akadálymentesítés, funkcióváltás, ráépítés tetőtér kialakításával), valamint egyéb célú hasznosítása, például bérbeadása, kiadványokban történő szerepeltetése.⁵⁷ Amennyiben tehát a tervekre vagy az épületekre vonatkozó felhasználási szerződés nem tartalmaz kizárólagos jogot a felhasználás engedélyezésére vonatkozóan, a tervező mint szerző egyszerre több megállapodást is köthet például az épület kivitelezésére, átdolgozására vagy akár kereskedelmi célú használatára vonatkozóan.⁵⁸

Annak a kérdése, hogy adott esetben a megrendelő szerez-e, és ha igen, akkor milyen terjedelmű jogosultságot a szellemi alkotás felhasználására vonatkozóan, csak a vonatkozó szerződéses elemek eseti vizsgálatából állapítható meg. Ennek megfelelően célszerű mindig a felhasználási szerződésben előre tisztázni, hogy a tervek például egy közbeszerzési eljárás során vagy azt követően mennyiben használhatóak fel a szerződés céljának megvalósításához szükséges egyéb eljárások (például egy másik közbeszerzési eljárás vagy egy későbbi hatósági engedélyeztetési eljárás) keretében.⁵⁹ A felek megállapodhatnak egyrészt abban, hogy a szerződés tárgyát képező tervdokumentáció vonatkozásában a megrendelőt csak egyszeri felhasználási jog illeti meg, ilyen lehet például a tervdokumentáció versenytárgyaláson való felhasználása.⁶⁰ Amennyiben tehát a megrendelő a tervek a szerződés szerint csak a beruházásról szóló döntés meghozatalához használhatja fel, azonban ezeket a szerző hozzájárulása nélkül a közbeszerzési eljárás nyertesének a kivitelezés érdekében átadja, és a nyertes ajánlattevő azok felhasználásával készíti el a megvalósításhoz szükséges engedélyezési és kivitelezési dokumentációkat, akkor jogosulatlan felhasználásról beszélhetünk.⁶¹ Ebben az esetben a megrendelő nem szerez automatikus jogosultságot a terv továbbtervezésére, az engedélyezési eljárás során történő felhasználásra vagy a kivitelezésre, hanem a tervdokumentáció ismételt felhasználásához, másnak történő átadásához,

⁵⁷ KULCSÁR: *i. m.*

⁵⁸ *Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat* a 43. §-hoz; *Complex (Szjt.)* 239.

⁵⁹ SZJSZT 25/2003/1–2.; SZJSZT 30/2006.; SZJSZT 15/10.

⁶⁰ SZJSZT 04/10.; SZJSZT 15/10.; MÉK EFSZ 2.11. pont: az építészeti-műszaki tervpályázat célja, hogy a tervezési feladatok előkészítése során az építészeti-tervezési pályamű alapján a megfelelő tervezőt kiválassza.

⁶¹ SZJSZT 30/2006.; SZJSZT 15/10.

illetve átengedéséhez a tervező külön írásbeli engedélye vagy a szerződő felek írásbeli megállapodása szükséges. A felek ugyanakkor olyan szerződést is köthetnek, amely alapján a megrendelőt az elkészített tervek vonatkozásában teljes rendelkezési jog illeti meg, ebben az esetben a megrendelő a tervek teljes körű, korlátozásmentes felhasználásra szerez jogosultságot.⁶²

A felhasználási szerződéssel a megrendelő csupán jogot szerez a felhasználásra, de ez nem jár hasznosítási kötelezettséggel, mint az iparjogvédelmi alkotások esetében. Ebből fakadóan a már említett piliscsabai és klotildligeti épületegyütteshez kapcsolódóan a megrendelő nem köteles a korábban elkészített tanulmányterveket a tervezés és a megvalósítás későbbi fázisaiban, például az engedélyeztetési és a kivitelezési eljárás során felhasználni. E jogosultságai körében a be nem épített ingatlanrészek vonatkozásában új beépítési tervek elkészítését is megrendelheti, valamint a kapcsolódó tervezési munkákat bárkivel elvégeztetheti. Amennyiben azonban az új tanulmányterv elkészítője a tervezési folyamat során felhasználja a korábbi tanulmánytervek egyes elemeit, a jogszerű felhasználás érdekében ehhez már szükséges a korábbi tervező hozzájárulásának a beszerzése is.⁶³

A felhasználó a felhasználás jogát csak abban az esetben ruházhatja át harmadik személyre vagy engedélyezheti a mű további, mások által történő felhasználását, ha azt a szerző kifejezetten megengedte (például a szerződésben a tervező hozzájárul ahhoz, hogy a megrendelő a felhasználás jogát – az épület tulajdonjogával együtt – harmadik személyre szabadon átruházhassa).⁶⁴ Kétség merül fel azonban, hogy ez az engedélyezési jog az átdolgozásra is kiterjed-e a jogátruházó szerződés külön kikötése hiányában vagy sem. Faludi Gábor véleménye szerint ezekben a jogátruházási szerződésekben az átdolgozás engedélyezéséről is kifejezetten kell rendelkezni, hiszen az a mű megváltoztatását is maga után vonhatja.⁶⁵ Figyelemmel a tervezési-építési folyamat sajátosságaira és közös tervek esetében a szerzői és tervezői láncolatokra, a megrendelő gazdasági társaság első lépcsőben csak abban az esetben adhat engedélyt a tervek harmadik személy általi felhasználására, ha a felhasználáson túlmenően az

⁶² BODO: *i. m.*; SZJSZT 04/10.

⁶³ SZJSZT 06/07/01.

⁶⁴ Szt. 46. § (1) bek.; Complex (Szt.) 255.; BODO: *i. m.*

⁶⁵ FALUDI G.: *A felhasználási szerződés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1999., 21.; SZALAY T.: *Szerzői jogi kérdések – MÉK állásfoglalás*. <http://epiteszforum.hu/node/2269>; MÉK EFSZ 7.6. b) pont.

engedélyezés jogát is megszerezte az eredeti tervezőtől, amelyet utóbb a tényleges felhasználónak, például egy újabb tervezőnek átengedhet.⁶⁶ Az építészeti alkotások tervei esetében a tervek továbbtervezésére vonatkozóan az átdolgozáshoz kapcsolódóan is szükséges a szerző kifejezett engedélye, ha azt nem maga a felhasználásra jogosult, például a megrendelő végzi, hanem ezzel a feladattal más építész bíz meg.⁶⁷ Ennek kapcsán szerződéses rendelkezés alapján megillesheti a megrendelőt az a jog, hogy a terveket maga áttervezze, továbbtervezze vagy harmadik személyekkel át-, illetve továbbterveztesse.⁶⁸ A védelmi idő leteltét követően azonban az átdolgozás a szerző hozzájárulása nélkül is jogszerű lehet, hiszen a szerzői jogok érvényesülése időben korlátozott: a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben (szerzőtársak – több tervező – esetében a törvény speciális rendelkezéseket tartalmaz a védelmi idő számítására vonatkozóan).⁶⁹ A védelmi idő leteltétől kezdve a mű közkinccsé válik, és azt bárki bármilyen formában felhasználhatja.⁷⁰

Az építészeti alkotások felhasználásához a jogvédelem tárgyi hatálynak kettős jellegét is figyelembe véve többféle jogi keret is kapcsolódhat: az Sztj.-ben fogalt felhasználási szerződés, a Ptk.-ban szabályozott tervezési szerződés, valamint a munkaviszonyban alkotott művek esetében a munkaszerződés.

A felhasználási szerződés olyan megállapodás, mely alapján a szerző vagy jogutódja a védett szerzői mű felhasználására, érzékelhetővé tételére enged jogi felhatalmazást. A felhasználó díj fizetésére köteles, és a szerződés alapján jogosult a védett szerzői mű felhasználására.⁷¹ A felhasználási szerződés olyan önálló szerződéstípus, melynek sajátos tárgya a szerzői jogi törvény alapján értelmezhető felhasználási módokra vonatkozó jogok átengedése, nem pedig a mű átadása, tulajdonjogának átruházása vagy meghatározott tevékenység kifejtése.⁷²

⁶⁶ FALUDI: *A felhasználási szerződés*. i. m. 70.; *Complex (Sztj.)* 232.; BODO: i. m.

⁶⁷ *Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat* a 46. §-hoz.

⁶⁸ BODÓ: i. m.

⁶⁹ Sztj. 31. § (1) bek.

⁷⁰ *Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat* a 47. §-hoz; LONTAI: i. m. 155.; *Complex (Sztj.)* 186.

⁷¹ Sztj. 42. § (1) bek.; LONTAI: i. m. 146.; TATTAY: i. m. 157.

⁷² FALUDI: i. m. 4.; CSILLAG: i. m. 208.

A felhasználási szerződés nem csupán már meglévő tervekre, hanem még nem létező, a jövőben megalkotandó művekre is vonatkozhat, ahol már a *facere*-jellegű szolgáltatásra tekintettel a vállalkozási jelleg is megjelenik, így a vállalkozási szerződés vonatkozó szabályai is alkalmazásra kell, hogy kerüljenek.⁷³ Ez az építészeti alkotások és a tervek vonatkozásában ez a tervezési szerződésben ölthet testet, amelyet a Ptk. a vállalkozási szerződés speciális alfajaként nevesít és szabályoz. A Ptk. 408. §-a értelmében a tervezési szerződés alapján a vállalkozó műszaki-gazdasági tervező munka elvégzésére, a megrendelő pedig annak átvételére és díj fizetésére köteles. A kontraktus tárgya az építési tervdokumentáció szolgáltatásában ölthet testet, megfelelve a korszerűségi követelményeknek és a hatósági engedély megadási feltételeinek is.⁷⁴ A műszaki-gazdasági tervezési munka az épületek és más épített műtárgyak építéséhez, felújításához, helyreállításához, átalakításához, korszerűsítéséhez, bővítéséhez, elbontásához szükséges tervezőmunkákat ölelheti fel, de átfoghatja a tereprendezéshez és parkosításhoz kapcsolódó tervdokumentációk elkészítését, a beépítési tervek kialakítását, az előtervezési műveletek elvégzését, valamint a tervek felülvizsgálatának és átdolgozásának a cselekményeit is.⁷⁵

Amennyiben a fentiekben ismertetett műszaki-gazdasági tervező munka eredményeként szerzői jogi oltalom alá eső alkotás, például egy terv jön létre, akkor felmerül a kérdés, hogy a tervezési szerződés felfogható-e az így készített tervek esetében felhasználási szerződésnek vagy sem. A jövőben megalkotandó műveken túlmenően egy épület megtervezésére irányuló szerződésben felfedezhetőek olyan elemek is, amelyek megbízási jogviszony elemeit hordozzák magukon (műszaki ellenőrzés, tervezési felügyelet), valamint amelyek a vállalkozási jogviszony keretein belül realizálódhatnak, hiszen a tervezés érdemi része és a terv megalkotása csak eredménykötelezettség mellett végezhető. Mindemellett, ha a tervezési munka eredményeként önálló szerzői mű születik meg, akkor a tervek felhasználására vonatkozó polgári jogi (a kutatási szerződés megfelelő ele-

⁷³ FALUDI: *i. m.* 3.; LONTAI: *i. m.* 145.; CSILLAG: *i. m.* 202–203.; SZJSZT 15/10.

⁷⁴ Ptk. 408. §; BH. 1997. 88.; NOCHTA T.–KOVACS B.–NEMESSANYI Z.: *Magyar polgári jog. Kötelmi jog. Különös rész* (Dialog, Budapest-Pécs, 2008.) 50.; FAZEKAS–SZABÓ: *i. m.* 53., 71.

⁷⁵ Complex DVD Jogtár – a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 408. §-ához fűzött magyarázat; A tervező feladataira és a tervezés szakaszaira, fázisaira vonatkozóan ld. részletesen FAZEKAS–SZABÓ: *i. m.* 72–77.

mei),⁷⁶ valamint szerzői jogi rendelkezések is érvénybe lépnek. Ha a tervezési szerződés egyben a mű a felhasználására vonatkozó elemeket is tartalmaz, amely a terv megrendelőjét ruházhatja fel az építészeti tervek és az építészeti művek hasznosítására, akkor az ilyen megállapodás vegyes szerződésnek minősíthető, amely vállalkozási, megbízási és felhasználási elemeket is magán hordozhat.⁷⁷ Amennyiben azonban a tervező munka eredményeképp nem jön létre individuális jegyekkel rendelkező szellemi alkotás, akkor csak a tervezési szerződés Ptk-ban foglalt szabályai lépnek életbe.

A vállalkozási szerződés további speciális alfajai inkább az épületek kivitelezésénél, mintsem a szerzői jogi oltalom alatt álló építészeti művek megalkotásánál jelentkezhetnek, nem kizárt azonban, hogy kivételesen, igen ritka esetben ezek a tevékenységek is hordozzanak magukon bizonyos egyéni és eredeti sajátosságokat. Az építési szerződés tárgya valamely építési-szerelési munka elvégzése lehet, amely magában foglalhatja az új építmény létrehozását, meglévő építmény újjáépítését, bővítését, átalakítását, karbantartását, javítását, valamint lebontását is,⁷⁸ amelyek azonban egyéb jellemzők hiányában nem tekinthetők önálló alkotó jellegű szerzői jogi oltalom alá eső tevékenységeknek, hiszen az építési szerződés keretei között a vállalkozó egy már előre megtervezett építmény kivitelezését vállalja, melynek műszaki tartalmát a rendelkezésére bocsátott tervdokumentáció határozza meg.⁷⁹ Az építési szerződés esetében a kiviteli tervek beszerzése a megrendelő feladata;⁸⁰ a különböző nagyberuházások esetében azonban nem minden esetben áll feltétlenül rendelkezésre minden terv a kivitelezés megkezdésekor a pályázati rendszerek sajátosságai vagy a megrendelő igényeinek a változása miatt. Ennek következtében a felek a tervek későbbi szolgáltatásában, továbbá a szolgálta-

⁷⁶ A tervezési szerződéssel kapcsolatban rendelkezésre bocsátott jogi oltalomban részesíthető szellemi alkotások tekintetében a Ptk. 410. § (5) bekezdése a kutatási szerződés vonatkozó szabályait rendeli alkalmazni: amennyiben a megrendelő a rendelkezés jogát kiköti, akkor a tervező a szellemi alkotást csak saját belső tevékenysége körében használhatja fel, és az azzal való rendelkezési jog a megrendelőt illeti meg. Ellenkező esetben pedig, amennyiben tehát ilyen kikötést a szerződésben a felek nem tesznek, a tervvel a tervező maga jogosult rendelkezni, a megrendelő pedig csak saját üzemi tevékenysége keretében alkalmazhatja a szerzői művet (Ptk. 413. § (2) bek.).

⁷⁷ SZJSZT 25/2003/1-2.; LONTAI: *i. m.* 145.

⁷⁸ Ptk. 402. § (1) bek.; NOCHTA: *i. m.* 47.; *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*, II. 1583.

⁷⁹ BDT 2007. 1619.

⁸⁰ BDT 2008. 1888.

tás oszthatóságában és a beiktatott átadás-átvételi eljárásokban is megállapodhatnak.⁸¹ A vállalkozási szerződés további alfajai közül álláspontunk szerint az épületek kivitelezése során a szerelési szerződés keretében történő technológia-szerelési munkák elvégzése szintén nem valósít meg egyedi és individuális sajátosságokkal rendelkező önálló művészi teljesítményt. Ezen szerződéscsoportnak további speciális megjelenési alakzata a fővállalkozói szerződés is, melynek keretében a fővállalkozó egy adott beruházás teljes megszervezését, tervezését, kivitelezését, hatósági engedélyek beszerzését, a létesítmény vagy az épület átadás-átvételét vállalja magára.⁸² E komplex tevékenységek között nem csupán a kivitelezés, de a tervezés mozzanata is megjelenik. A kontraktus tartalmi elemeit vizsgálva önmagában egy-egy épület kivitelezésére kötött vállalkozási szerződés egyéb jellemzők hiányában nem minősíthető fővállalkozói szerződésnek, így a minősítéshez további feltételként megvalósulva az is szükséges, hogy a létesítmény összetett gazdasági vagy műszaki egységként funkcionáljon, például egy gyár megépítése, kivitelezése esetében. Mindemellett azonban egy családi ház megépítése is realizálódhat fővállalkozói szerződés keretei között, ha az önálló és különleges szervezési, tervezési feladatok ellátását is igényli.⁸³

A munkaviszonyban létrehozott művek, tervek esetében az Szjt. 30. § (1) bekezdése alapján eltérő megállapodás hiányában a terv átadásával a vagyoni jogokat a munkáltató szerzi meg, ha a mű létrehozatala a tervező munkaviszonyból folyó kötelezettségeihez kapcsolódik. Azt, hogy mi tartozik a tervező munkaviszonyból fakadó kötelezettségeihez, a munkaszerződésből, a munkaköri leírásokból vagy a kollektív szerződések rendelkezéseiből tudhatjuk meg.⁸⁴ A szerzői művek létrehozására irányuló munkaszerződés egy sajátos vegyes szerződésnek tekinthető, amely a munkaviszonyban létrehozott mű felhasználására vonatkozó elemeket is tartalmaz.⁸⁵

A törvény rendelkezése alapján tehát a felhasználás joga már a tervek átadásánál automatikusan átszáll a munkáltatóra, kivéve, ha a felek eltérően állapodnak meg, és úgy döntenek, hogy egyes szerzői jogból fakadó jogosítványok gyakorlására nem a munkáltató, hanem mégis a szerző a

⁸¹ Ptk. 403. § (1) bek.; BH 1984. 281.; *A Polgári Törvénykönyv magyarázata, IV. Kötelmi jog, Különös rész* (Szerk.: Török G.). Magyar Közlönykiadó, Budapest, 2007.) 184–185.; *A Polgári Törvénykönyv magyarázata, II.* 1586., 1606.

⁸² *A Polgári Törvénykönyv magyarázata, II.* 1579.

⁸³ *A Polgári Törvénykönyv magyarázata, II.* 1580.

⁸⁴ CSILLAG: *i. m.* 152.; PETKÓ: *i. m.* 78., 82.

⁸⁵ CSILLAG: *i. m.* 185.

jogosult. Az átszállástól kezdve a tervező a terven fennálló vagyoni jogait már nem gyakorolhatja, szerzői művét csak azokban az esetekben használhatja fel, amely a törvény más rendelkezései alapján a szabad felhasználás esetköreibe tartozik.⁸⁶

A terv átadását követően a munkáltató, a tervezőiroda válik jogosulttá a mű felhasználásra, annak engedélyezésére, amely jogát ma már nem csak a működési köréhez, valamint az általa végzett tevékenységhez kapcsolódóan gyakorolhatja, hanem bármilyen célú felhasználásra kiterjedhet.⁸⁷ Az építészeti művek esetében így a munkáltató nem csak a mű, tehát a terv továbbtervezésére és kivitelezésére szerez jogot, de jogosult például minden további kikötés nélkül a tervek többszörözésére, megváltoztatására, felhasználás céljából történő értékesítésére, az épület reklám-célú használatára, az épületről készült fényképek kiadványokban történő megjelentetésére is.⁸⁸

A munkáltató a művet vagy saját maga használhatja fel, vagy engedélyt adhat másnak, harmadik személynek a terv felhasználására, például továbbtervezésére vagy kivitelezésére, de dönthet úgy is, hogy átruházza a műhöz kapcsolódó vagyoni jogokat. Ez utóbbi esetekben azonban a szerzőt megfelelő díjazás illeti meg.⁸⁹ A munkáltatót megilleti az a jog is, hogy befektetői érdekeire tekintettel a terveken bizonyos változtatásokat, módosításokat hajtson végre, de az nem járhat az eredeti térforma, valamint a külső, belső megjelenés műre sérelmes megváltoztatásával.⁹⁰ A munkáltatónak ebben az esetben nem kell felajánlania az eredeti tervezőnek a javítások megtervezését, hanem azt szabadon mással is elvégeztetheti.

Az Szjt. 9. § (6) bekezdése értelmében a szerzői jogok közül a vagyoni jogok a törvényben meghatározott esetekben átruházhatóak, amely lehetővé teszi a vagyoni jogosultságok élők közötti elidegenítését.⁹¹ Mindemellett a szerzőt megillető vagyoni jogok öröklés tárgyai is lehetnek, ha a szerző élete során az adott szerzői alkotás felhasználására vonatkozóan nem kötött jogátruházó szerződést, azaz nem csupán az alkotás felhasználásáról.

⁸⁶ Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat a 30. §-hoz; SZJSZT 35/2002.; PETKÓ: *i. m.* 82.

⁸⁷ SZJSZT 35/2002.; CSILLAG: *i. m.* 152.; PETKÓ: *i. m.* 82.

⁸⁸ BH 1997. 19.; *Complex (Szjt.)* 180.; *Kézikönyv* 323.

⁸⁹ Szjt. 30. § (3)–(4) bek.; TATTAY: *i. m.* 104–105.; *Complex (Szjt.)* 181.; CSILLAG: *i. m.* 160–162.

⁹⁰ Szjt. 30. § (5) bek.; LONTAI: *i. m.* 107.; *Complex (Szjt.)* 183.

⁹¹ *Complex (Szjt.)* 66.

nálásához járult hozzá, hanem a felhasználás engedélyezésének a jogát is átruházta.⁹² Amennyiben azonban a szerző életében a jogátruházás nem történt meg, hanem az örökösök életében a művet egyáltalán nem hasznosította, vagy csak felhasználási szerződés keretében adott engedélyt a felhasználásra, akkor a műre vonatkozó vagyoni jogok is a hagyatékhöz fognak tartozni.⁹³ Az örökösnek alapvetően több lehetősége állhat fenn a hasznosításra: vagy nem hasznosítja, vagy maga használja fel a művet, vagy erre másnak engedélyt ad, vagy pedig jogátruházó szerződés keretében nem csupán a felhasználás jogát, hanem a felhasználás engedélyezésének a jogát is átengedi.

b) A felhasználás egyes esetei

Az Szjt. 16. § (1) bekezdése értelmében a szerző, jelen esetben a tervező kizárólagos joga, hogy a mű egészének vagy annak egy részének anyagi vagy nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására engedélyt adjon. Ugyanarra a szerzői műre vonatkozóan mind az anyagi, mind pedig a nem anyagi formában történő felhasználás megvalósulhat: az építészeti művek esetében anyagi formában történő felhasználásként értékelhető a tervek másolása vagy a kivitelezett alkotás, az épület hasznosítása, míg nem anyagi formában jelentkezik az épület bemutatása például sugárzás, televíziós műsorszolgáltatás vagy közvetítés útján.⁹⁴

Az egyes felhasználási módokra vonatkozóan a törvény 17. §-a tartalmaz példálódzó felsorolást.

A többszörözés a mű bármely formában való rögzítését, másolat készítését, valamint mások számára közvetlenül vagy közvetve történő érzékelhetővé tételét jelenti.⁹⁵ Az építészeti alkotások esetében a törvény *expressis verbis* kimondja, hogy az épület kivitelezése és utánépítése a tervek többszörözésének minősül.⁹⁶ Többszörözésnek minősül ezen túlmenően a tervek reprográfiai úton történő másolása,⁹⁷ valamint az építészeti alkotásról készült fénykép is, amely azon túlmenően, hogy származékos műnek és átdolgozásnak is tekinthető, az építészeti mű többszörözésének vagy má-

⁹² PETRIK: *i. m.* 72.; *Complex (Szjt.)* 288.

⁹³ *Complex (Szjt.)* 70.

⁹⁴ *Complex (Szjt.)* 101.; TATTAY: *i. m.* 126.; TATTAY L.: A szerzők vagyoni jogai. *Közjegyzők Közlönye*, 2001/3., 4–5., 7–12.

⁹⁵ Szjt. 18. §; LONTAI: *i. m.* 68.; CSECSY: *i. m.* 36.; *Complex (Szjt.)* 113.

⁹⁶ Szjt. 18. § (2) bek.; TATTAY: *i. m.* 127.; TATTAY: *A szerzők vagyoni jogai. i. m.* 5.

⁹⁷ SZJSZT 27/2002.

solatkészítésnek is minősíthető. Ez a fajta felhasználási mód digitális fényképezőgéppel készített fotó esetén nem csupán elektronikus adathordozón jelenhet meg, hanem nyomtatott formában is hasznosítható. Az építészeti alkotás látképének a felhasználása az Szjt. 68. §-ában foglalt speciális rendelkezés alapján a szabad felhasználás körébe tartozik, határai azonban csak a személyes felhasználásig, például az otthoni fényképalbumban történő elhelyezésig terjednek, ezen túlmenően azonban az építészeti alkotás látképének védelmi időn belül történő kereskedelmi célú többszörözése és terjesztése (például hűtőmágnesek forgalmazása) már engedélyköteles tevékenységet fog megvalósítani.

A terjesztési jog a műpéldányok nyilvánosság számára történő hozzáférhető tételét, forgalomba hozatalra való felkínálását és forgalomba hozatalát jelenti. A terjesztés joga a gyakorlatban igen szorosan összefonódik a többszörözés jogával, így a törvény vélelmet állít fel amellett, hogy a többszörözést engedő felhasználási szerződés hatálya egyben a terjesztés jogára is kiterjed.⁹⁸ A terjesztési jog pontos terjedelme az építészeti alkotások esetében csak a szabad felhasználásra vonatkozó speciális rendelkezésekkel, a 68. § előírásaival együtt értelmezhető,⁹⁹ a fenti vélelem azonban nem alkalmazható a szabad felhasználás során keletkezett példányokra, így a fentiekben már említett látképek felhasználása csak a személyes szükségletek kielégítését szolgálhatja, de nem irányulhat sem kereskedelmi célú, sem pedig jövedelemszerző tevékenység végzésére.

A terjesztés joga magában foglalhatja a műpéldány tulajdonjogának az átruházását is. A mű példány tulajdonjogának átruházása és megszerzése ugyanakkor nem jelenti egyúttal a szerzői jogok átruházását is.¹⁰⁰ A felhasználási szerződés alapján átadott dolog ellenkező kikötés hiányában a szerző tulajdona marad, valamint ez a megállapítás fordítva is igaz, ha a szerző művét más tulajdonába adja, a szerzői jog és a felhasználás joga külön kikötés hiányában nem tekinthető átengedettnek. Minden esetben az eset összes körülményeit és a felek megállapodását kell vizsgálat alá vonni ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy a szerző a tulajdonjog átruházásán túlmenően egyes szerzői jogosítványokat is átruházott-e vagy sem, és ennek függvényében dönthetünk arról, hogy az épület felhasználását a tervező (tervezők), a megrendelő, a munkáltató vagy az épület tulajdonosa jogosult-e engedélyezni. A terjesztés joga nem csupán tulajdonjog-

⁹⁸ LONTAI: *i. m.* 68.; CSECSY: *i. m.* 37.; Complex (Szjt.) 136–137.

⁹⁹ Szjt. 40. §; Complex (Szjt.) 137–138.

¹⁰⁰ FALUDI: *A felhasználási szerződés. i. m.* 85.; LONTAI: *i. m.* 69.; CSILLAG: *i. m.* 119.; Complex (Szjt.) 100.

átruházással, hanem bérbeadással és haszonkölcsönbe adással is megvalósulhat,¹⁰¹ amelyet a törvény 23. § (4) bekezdése alapján az építészeti alkotások esetében azzal a megkötéssel alkalmazhatunk, hogy a tervező a bérbeadás jogával a megvalósult épület vonatkozásában nem élhet, hanem ezen joga csak a tervek bérbeadására korlátozódhat.

Az Szjt. 24. § (1) bekezdése értelmében a szerző kizárólagos joga, hogy művét nyilvánosan előadja, azaz a jelenlévők számára érzékelhetővé tegye, reprodukálja vagy erre egyébként másnak engedélyt adjon. Az építészeti alkotások esetében az Szjt. 24. § (2) bekezdésének b) pontja alapján nyilvános előadás keretében az épületekről készült fényképek kivetítővel történő szemléltetése, értékesítés céljából történő ábrázolása vagy a tervek elemzésére épülő szintén kivetítéssel járó bemutató minősülhet ilyen felhasználási módnak. Az építészeti művek esetében azonban a 24. § rendelkezéseit szintén a 68. §-ban foglalt korlátokkal együtt kell értelmezni. Ebből fakadóan vizsgálni kell tehát, hogy az előadás milyen célból került megtartásra: ha az iskolai oktatás, tudományos vagy ismeretterjesztő célt szolgál, akkor a tervező engedélyének a beszerzésére nincsen szükség.

Nyilvánossághoz való közvetítés szintén a szerző engedélyéhez kötött felhasználási mód, amely megvalósulhat egyrészt sugárzással, amely távollévők számára a vezeték nélkül történő átvitelt és hozzáférhetővé tételt jelent képek vagy hangok formájában (például földi vagy műholdas sugárzás). Másrészt ide sorolható a kábel, vezeték útján történő továbbítás is, hiszen a törvény rendelkezése alapján ezekre a technikai átviteli módokra is a sugárzás szabályait alkalmazzuk.¹⁰² A nyilvánossághoz való közvetítés megítélése már összetettebb elemzést takarhat, hiszen több felhasználási cselekmény egymásra épülését foglalhatja magában. Ilyen többszörös folyamatnak tekinthető az épületről készült ismeretterjesztő televízióműsorok felhasználása: a felvétel a mű rögzítését, az épület többszörözését foglalja magában, a vetítés pedig a nyilvánossághoz való közvetítés és a továbbközvetítés engedélyezését veti fel (itt azonban már nem csupán az építészeti alkotás szerzőjének szerzői jogosítványai, hanem a felvétel készítőjének a szerzői jogai is előtérbe kerülhetnek).¹⁰³ A szerzőnek ebben az esetben minden egyes önálló felhasználási folyamat vonatkozásában kizárólagos engedélyezési joga van.

¹⁰¹ A használati kötelemekre vonatkozóan ld. az épített műtárgyak mint szellemi tulajdonhoz kapcsolódó felhasználásának jogi vetületeit jelen munkánk IV. fejezetében.

¹⁰² Szjt. 26 § (1) bek.; LONTAI: *i. m.* 70–71.; Complex (Szjt.) 156–160.

¹⁰³ Szjt. 28. § (1)–(2) bek.; Complex (Szjt.) 101., 167.

c) Az építészeti mű megváltoztatása

A beruházási-tervezési-kivitelezési folyamat komplex egymásra épülése, valamint az idő múlása okozta állagromlás miatt az építészeti alkotások tervezőinek gyakran kell szembe nézniük a tervek és az épület megváltoztatásának a problematikájával.¹⁰⁴ A mű változtatás-torzítás elleni védelmét a különféle jogrendszerek lényegében hasonlóan, de a szabályozásmód tekintetében eléggé változatosan oldják meg. Az egyik megoldás a szerző művének minden megváltoztatását a szerző engedélyéhez kívánja kötni, a másik viszont csak a szerzőre kifejezetten sérelmes (a művet torzító, a szerző hírnevét sértő) változtatást tiltja. A hazai törvény nem ad aprólékos felsorolást arról, hogy milyen magatartás tekintendő jogosulatlan felhasználásnak és megváltoztatásnak, hanem ennek keretében olyan szerkesztési elvet követ, amely csak a jogosult felhasználások és változtatások eseteit határozza meg, és ezen a körön kívül minden felhasználást és változtatást jogosulatlannak tekint meghatározott feltételek bekövetkezése esetén.¹⁰⁵

Az építészeti mű megváltoztatásának a kérdéskörénél több jogszabályhely alkalmazásából kell kiindulnunk.

Az Szjt. 67. § (1) bekezdése értelmében az építészeti alkotás vagy műszaki létesítmény tervének a jogosulatlan megváltoztatásáról beszélhetünk abban az esetben, ha azokon a szerző hozzájárulása nélkül olyan módosításokat hajtanak végre, amely a külső megjelenést vagy a rendeltetésszerű használatot befolyásolja. Ezt a rendelkezést általános szinten az Szjt. 13. §-a fejezi ki, amely a mű egységének és integritásának a védelme érdekében tiltja a szerzői mű mindenfajta eltorzítását, megcsonkítását vagy más olyan módon történő megváltoztatását, amely a szerző hírnevére vagy becsületére sérelmes lehet.¹⁰⁶ E két törvényhely mellett azonban az Szjt. 29. §-át is elemeznünk kell, amely a mű felhasználásához kapcsolódóan rögzíti a szerző átdolgozáshoz, illetve erre vonatkozóan az engedélyezéshez való jogát, amely szintén az épület vagy a tervek megváltoztatásával járhat együtt.¹⁰⁷ Itt is fontosnak tartjuk kiemelni, hogy az átdolgozás szabályait csak abban az esetben alkalmazhatjuk, ha annak eredményeképpen új szerzői mű jött létre. Az átdolgozás esetében vizsgálunk kell még azt is, hogy a beavatkozás eléri-e azt a mértéket, amelyhez

¹⁰⁴ BODO: *i. m.*

¹⁰⁵ NÓTÁRI T.: *A magyar szerzői jog fejlődése*. Lectum, Szeged, 2010. 109–110.

¹⁰⁶ *Complex (Szjt.)* 358.; FAZEKAS-SZABÓ: *i. m.* 63.

¹⁰⁷ BODÓ: *i. m.*

már a szerző kifejezett hozzájárulása szükséges vagy sem.¹⁰⁸ A negyedik jogszabályi rendelkezés, amely a szerzői művek megváltoztatásához kapcsolódik, az Szjt. 50. §-a: a szerző a felhasználáshoz elengedhetetlen és nyilvánvalóan szükséges, a mű lényegét nem érintő kisebb módosításokat köteles végrehajtani.

A fenti rendelkezések elemzéséből kiindulva a megváltoztatás és az átdolgozás jogszerűségének a kulcspontja egyrészt a tervező erre irányuló engedélye és hozzájárulása,¹⁰⁹ másrészt pedig az építészeti alkotásokra vonatkozó speciális rendelkezésként az, hogy a megváltoztatás és a módosítás vajon eléri-e azt a mértéket, amely az épület külső megjelenését vagy rendeltetésszerű használatát befolyásolja.

a) A Szerzői Jogi Szakértő Testület vonatkozó szakvéleményeit elemezve a külső kialakítás lényeges megváltoztatásával jár például, ha az épület homlokzatán az ablakok befalazásra kerülnek, a meglévő ablakok helyett kevesebb ablakot helyeznek el,¹¹⁰ vagy a pince és az emeletek belmagassága olyan mértékben változik meg, amely kihatással van a nyílás-falfelület arányra.¹¹¹

b) Az épület rendeltetésszerű használatához kapcsolódóan nem érinti az építészeti alkotás rendeltetésszerű funkcióját az az esetkör, és a beavatkozás nem eredményez az épületegyüttes külső megjelenésében megnyilvánuló módosulásokat, ha az épület áttervezésére kizárólag a korszerűségi követelmények változása miatt került sor.¹¹²

A tervezési folyamat során az egyes tervfázisokban történő, egyébként szerzőtársi jogviszonyt eredményező tervezői közreműködés, újratervezés is átdolgozásnak minősülhet a változtatás mértékét is figyelembe véve. A tervfázisok során történő felhasználás az így keletkező szerzőtársi jogviszony ellenére is kimerítheti a jogosulatlan megváltoztatás törvényi tényállását abban az esetben, ha az eredeti tervező hozzájárulása nélkül a tervezési munkát időközben egy másik tervező veszi át.¹¹³ A közbeszerzési eljárásban felhasznált tenderterv mellett például még akkor is el kell készíteni az engedélyeztetési és kiviteli terveket, ha a tenderterv kellő részletességgel tartalmazza az említett tervdokumentációk követelményeinek megfelelő és kellő színvonalú alaprajzokat, metszeteket és más iratokat. A

¹⁰⁸ SZJSZT 2/2001.; Szegedi Ítéletábra Pf. II. 20.595/2008.

¹⁰⁹ FAZEKAS-SZABÓ: *i. m.* 64.

¹¹⁰ SZJSZT 38/2001.

¹¹¹ SZJSZT 11/2003.

¹¹² SZJSZT 35/2002.

¹¹³ MÉK EFSZ 7.6. b) pont; FAZEKAS-SZABÓ: *i. m.* 64.

hasznosítási cselekményhez, valamint az esetleges módosítások esetén a jogosulatlan megváltoztatás és átdolgozás elkerülése érdekében ebben az esetben is szükség van az eredeti tervező engedélyére és hozzájárulására.¹¹⁴ A kiviteli tervek elkészítésénél szintén feltétel az engedélyezési tervek elkészítőjének a hozzájárulása, hiszen tekintettel arra, hogy a kiviteli tervek az engedélyezési tervek alapul vételével kerülnek megalkotásra, az Sztj. értelmében többszörözésnek, engedélyköteles felhasználásnak minősülnek.¹¹⁵ Az építészeti tervek átdolgozására vonatkozóan tehát mindig a szerzővel kötött felhasználási szerződésben kell megállapodni, és e körben a szerző előzetes engedélyét beszerezni a terv szükség szerinti továbbtervezésére vagy az épület átépítésére vonatkozóan.¹¹⁶

A tervezési és a kivitelezési folyamat előrehaladásával szinte természetes, hogy a terveken bizonyos módosításokat kell eszközölni, amennyiben azonban e beavatkozások annak mértékét vizsgálva a tervek, valamint az annak alapján megvalósuló épület érdemi részét nem érintik, akkor e jelentéktelen változtatásokat a szerző vagy maga köteles végrehajtani, vagy ennek hiányában azokat a tervező hozzájárulása nélkül is el lehet végezni.¹¹⁷

A tervezési és építési folyamatokban nem csupán a tervek módosítása, újratervezése, hanem a tervektől eltérő kivitelezés is jogosulatlan megváltoztatásnak minősülhet a tervező erre vonatkozó engedélyének a hiányában.¹¹⁸ A kivitelezés során a célszerűbb műszaki megoldások gyakran gazdaságossági döntéseként jelennek meg (például a burkolati anyagok megválasztása), amely csak akkor lehet jogellenes és minősíthető jogosulatlan megváltoztatásnak, ha a szerző hozzájárulása nélkül történik és egyben a burkolat jellegét, valamint a téralakítást is lényegesen befolyásolja.¹¹⁹

Az épület utóéletét tekintve az építészeti alkotás utólagos, későbbi, akár több év vagy évtized elteltével történő átalakítása is hordozhat magán olyan veszélyeket, amelyek egyúttal a tervező szerzői jogainak a megsértését eredményezhetik. Az épület átépítését célzó tervek esetében is köteles a megrendelő az eredeti tervező előzetes, írásbeli hozzájárulását beszerezni, valamint egyeztetéseket folytatni abban a kérdésben, hogy elsődlegesen az eredeti szerző, tervező kaphasson lehetőséget az áttervezés

¹¹⁴ SZJSZT 04/10.

¹¹⁵ SZJSZT 2/2001.; SZJSZT 15/10.

¹¹⁶ SZJSZT 1/2006.; SZJSZT 09/08/1.; MÉK állásfoglalás; MÉK EFSZ 7.6. b) pont

¹¹⁷ Sztj. 50. §; CSECSY: *i. m.* 35.

¹¹⁸ CSILLAG: *i. m.* 101.

¹¹⁹ CSILLAG: *i. m.* 95–97.; SZJSZT 14/2006.

megvalósítására.¹²⁰ Ezen szabályok megszegése miatt jogellenesnek, jogosulatlan felhasználásnak és megváltoztatásnak minősítette az eljáró bíróság azt, amikor az alperes a tetőtér, a szélfogó és a porta kialakítását a felperes, az épület korábbi tervezőjének a hozzájárulása nélkül végeztette el.¹²¹

Az épület tulajdonosának tulajdonjogból fakadó jogosítványai, valamint az időmúlás következtében bekövetkezett állagromlás a fenti esetekben azonban már szükségképpen gyengíti a tervező integritáshoz való jogát.¹²² A szerzői jog és a tulajdonjog összeütközése esetén az a kérdés merül fel, hogy az épület átalakításakor, megváltoztatásakor, lebontásakor a tervezőnek az alkotáshoz fűződő szerzői jogai vagy a tulajdonos dologi jogból fakadó jogosítványai az erősebbek-e. A tulajdonos tevéleges kötelezettségét írja elő az Étv. 54. § (2) bekezdése, amely az épület tulajdonosának a kötelezettségévé teszi az építmény állapotának a fenntartását, és szükség esetén az állagmegóvó munkálatok elvégzését is. Ezek a karbantartó munkálatok azonban nem feltétlenül járnak együtt az átdolgozással, de nem is zárják ki annak lehetőségét a jó műszaki állapot megőrzése érdekében.

A jogalkalmazói döntés ezekben az esetekben a személyes és a társadalmi érdekek összemérését végzi,¹²³ amelyet több bírói döntés, így az egri Gárdonyi Géza Színház átépítésével kapcsolatos határozat is jól mutat. A jogvita alapjául szolgáló tényállás szerint a színházat a II. világháború utáni államosítások következtében az 1960-as években az akkori építészeti stílusnak megfelelően átépítették. A Heves Megyei Önkormányzat mint az épület tulajdonosa, a '90-es években elhatározta a színház átépítését, amelyet egyrészt funkcionális okok és a kedvezőbb belső térkihasználás indokoltak, másrészt pedig szerették volna visszaállítani az épület eredeti megjelenési formáját visszaüllesztve azt a történelmi városképbe. A tervek elkészítésére az önkormányzat először azt a tervezőt kérte fel, aki az 1960-as években az átépítés terveit készítette, azonban vázlatterveivel nem voltak megelégedve. Végül egy miskolci építész bízta meg az átépítés terveinek a kidolgozásával, amelyhez az eredeti

¹²⁰ BDT 2008. 1756.; MÉK állásfoglalás; VAJAI: *i. m.*; GYENGE A.: Alkotmányossági kérdések a szerzői jogban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2003/november, <http://www.mszh.hu/kiadv/ipsz/200310/01-gyenge.html>, elektronikus publikáció); MÉK EFSZ 7.6. c) pont

¹²¹ BDT 2008. 1756.

¹²² SZJSZT 1/2006.; LONTAI: *i. m.* 64.

¹²³ *Complex (Szt.)* 358.; SZJSZT 1/2006.; SZJSZT 15/10.; Szegedi Ítéltábla Pf. II. 20.595/2008.

szerző ekkor még hozzájárulását adta. Később azonban meggondolta magát, és pert indított az önkormányzat ellen az általa alkotott építési tervek jogosulatlan felhasználása és megváltoztatása miatt.¹²⁴

A tulajdonosi és a szerzői jogok kollíziója és összemérése esetén egyik oldalról mindenképpen megállapítható, hogy az épület tulajdonosa, kezelője, használója a polgári jog szabályai alapján jogosult a tulajdonában lévő dolgot birtokolni, használni, valamint azzal rendelkezni. A tulajdonos használati jogának a rendeltetésszerű gyakorlásához kötődik az átépítés lehetősége is, az ebben megvalósuló felhasználási magatartás azonban nem eredményezheti a tervező szerzői jogainak a sérelmét. Ehhez kapcsolódóan a másik oldalról a szerző érdekeit, a mű egységéhez és integritásához való jogát is mérlegelnünk kell. Ezen két igénypáron és érdekkörön túlmenően harmadik befolyásoló tényezőként azt a társadalmi igényt is figyelembe kell vennünk, amely felveti az épület átalakításának a szükségességét. Jelen esetben funkcionális szempontból például az öltözők és a korszerűbb színpad kialakítása, valamint a történelmi belváros építészeti stílusába való visszaillesztés indukálhatja és alapozhatja meg az épület átépítésére irányuló jogos beavatkozást, de ilyen lehet például egy klinikai tömb esetében az állami felsőoktatási és egészségügyi szolgáltatások ellátásához fűződő közérdek is.¹²⁵

Az épület tulajdonosa tulajdonosi jogainak a gyakorlása során, valamint a tervező is az átalakításra vonatkozó engedély megadása során a polgári jog szabályai szerint, az Szjt. 3. §-ára tekintettel a rendeltetésszerű joggyakorlás és a joggal való visszaélés elvének megfelelően kötelesek eljárni.¹²⁶ Ennek keretében tehát az épület tulajdonosát megilleti az a jog, hogy a tulajdonában álló épületet, ha annak reális igénye felmerül, átalakítsa, bővítse, funkcióját megváltoztassa vagy annak műszaki adottságait egy új épülettel kibővítve felhasználja. Ezt a jogát azonban csak abban az esetben gyakorolhatja, ha az átalakítás indoka valóban olyan társadalmi-megrendelői szükségszerűségből fakad, amely előtt a tervező szerzői jogainak meg kell hajolnia. Emellett az eredeti tervező sem zárkozhat el indokolatlanul a terv megváltoztatása elől, ha valóban fennáll az a társadalmi igény, amelyre tekintettel szerzői jogaira hivatkozva nem utasíthatja el a beavatkozás engedélyezését, kivéve, ha az épület más jogi

¹²⁴ BARTA: *i. m.* 406.; GYENGE: *i. m.*

¹²⁵ BH 2005. 427.; Szegedi Ítéletábla Pf. II. 20.595/2008.; SZJSZT 1/2006.; Ld. SE Korányi-projekt a II. sz. Nőgyógyászati Klinika épületének rekonstrukciójára és bővítésére: SZJSZT 15/10.

¹²⁶ *Complex (Szjt.)* 358.; SZJSZT 15/10.

oltalom, például műemlékvédelem alatt is áll. Amennyiben az építész indokolatlanul elzárkózik a közreműködéstől és a hozzájárulás megadásától, a Magyar Építész Kamara Etikai-Fegyelmi Szabályzata szerint etikai vétséget követ el.¹²⁷

Összegzőképpen tehát megállapítható, hogy a szerzői jogi védelem a bírói gyakorlatban megvalósuló tendenciákat elemezve önmagában nem elégséges arra, hogy érdemben korlátozza az épület tulajdonosának tulajdonjogból folyó jogosítványainak az érvényre juttatását,¹²⁸ hiszen a tervező alapvetően túrni köteles az építészeti mű tulajdonos általi megvaltoztatását.¹²⁹

d) Az építészeti alkotások szabad felhasználása

A szerzői jog kizárólagos, de nem korlátlan jog. A szerzői jog csak jogszabályban rögzített korlátok között gyakorolható, mely korlátok a szerzői jog társadalmi rendeltetésének határait jelölik. Mindezt megalapozza a szerzői művek társadalmi feltételezettsége. Ahhoz, hogy értékes szellemi alkotás, szerzői mű létrejöjjön, elsősorban az alkotó ember egyéni képességeire, művészi, irodalmi, tudományos vénájára, az átlagból kiemelkedő teljesítményére van szükség, az alkotás létrejöttében azonban a társadalom környezet közrehatása nem lebecsülhető. Elegendő az oktatásra, a megfelelő műveltségi szint elérésére kifejtett erőfeszítésekre, a művek felhasználását elősegítő-biztosító intézményhálózat létrehozására és működtetésére, a szerzők érdekeit szolgáló jogi-szervezeti-pénzügyi feltételek megteremtésére, az alkotó munkát ösztönző társadalmi légkör kialakítására, a kulturális örökség megbecsülésére gondolni. A jogi szabályozásnak tehát nem csupán a szerző személyiségi és vagyoni érdekeinek garantálására kell törekednie, hanem arra is, hogy az érdekes művek minél szélesebb körű zavartalan társadalmi felhasználásához is megteremtse a lehetőségeket. A szerző szerzői jogkörével szemben társadalmi kulturális érdekek állnak. A szerző érdeke, hogy művéről mindenkit kizáró joguralommal rendelkezék és a közzététel gazdasági feltételeit is egyedül szabja meg, az egyén illetőleg a társadalom érdeke azonban a szellemi javak minél gyorsabb és könnyebb elterjedését kívánja. E két ellentétes érdek

¹²⁷ EBH 2005. 1201.; BH 2005. 427.; SZJSZT 1/2006.; SZJSZT 15/10.; Szegedi Ítéltábla Pf. II. 20.595/2008.; MÉK állásfoglalás; MÉK EFSZ 7.5. pont; *Kézikönyv* 322.; BARTA: *i. m.* 407., 410.; GYENGE: *i. m.*

¹²⁸ VAJAI: *i. m.*

¹²⁹ EBH 2005. 1201.; SZJSZT 1/2006.

közt a szerző jogának törvényes védelme abból a megfontolásból fakad, hogy a köz igényének megfelelő élénk szellemi produkció csak akkor nyer megfelelő biztosítékot, ha a szerzők is kellő garanciákkal rendelkeznek a munkájuk után várható vagyoni hasznok és személyes előnyök megléte felől. E két érdek igazságos és megfelelő arányba hozatala az egyik legfontosabb feladata a tudománynak és a törvényhozásnak ebből fakadóan a törvényben eldöntendő legfőbb gyakorlati kérdés a következő: milyen tekintetben és mennyiben vethető korlátozás alá közérdekből a szerzőnek e kizárólagos joguralma.¹³⁰

A szerzői jogi oltalom alatt álló mű bármely felhasználásához a szerző hozzájárulása szükséges, kivéve a szabad felhasználás törvényben meghatározott eseteit. Egy szerzői mű, köztük az építészeti alkotások, valamint azok terveinek a szabad felhasználása alatt azokat a felhasználási módokat értjük, amelyeknél nincsen szükség a szerző hozzájárulására, valamint a jog a szerző díjigénye elé is akadályt gördít ezekben az esetekben.¹³¹ Az Szjt. az építészeti alkotások szabad felhasználásra vonatkozóan speciális szabályokat is tartalmaz, ezen túlmenően azonban a szabad felhasználásra vonatkozó általános rendelkezések is érvényesülnek abban az esetben, ha a speciális szabályok nem rendelkeznek valamely jogintézménnyel vagy fogalmilag nem összeegyeztethetetlenek ezen műalkotásfajták sajátosságaival.¹³² A szabad felhasználás általános rendelkezési közül az építészeti alkotások esetében az épületek vonatkozásában az idézés szabályai egyáltalán nem alkalmazhatóak, nem kizárt azonban, hogy a műszaki tervek egyes részleteit tudományos vagy műszaki könyvekben a grafikai szemléltetés végett idézzék vagy átvegyék.¹³³

Az Szjt. 68. §-a az építészeti alkotások szabad felhasználására vonatkozóan speciális rendelkezésként rögzíti, hogy a szabadban, nyilvános helyen, állandó jelleggel kiállított építészeti alkotás látképe a szerző hozzájárulása és díjazása nélkül elkészíthető és felhasználható, amely kivételt enged a többszörözés engedélyköteles volta alól.¹³⁴ A törvényi feltételek elemzéséből kiindulva azonban nem beszélhetünk szabad felhasználásról azon épületek esetében, amelyek nem nyilvános helyen, hanem például magánterületen, egy magánház elkerített kertjében kerültek megépítésre.

¹³⁰ NÓTÁRI: *i. m.* 16–17.

¹³¹ Szjt. 33. § (1) bek.; LONTAI: *i. m.* 89.; TATTAY: II. 3.

¹³² PETRIK: *i. m.* 234.

¹³³ Szjt. 34. § (2) bek.; vö. Szjt. 67. § (5) bek.; *Complex (Szjt.)* 200.; PETRIK: *i. m.* 234.; *Kézikönyv.* 144.

¹³⁴ *Complex (Szjt.)* 113.; FAZEKAS-SZABÓ: *i. m.* 64.

Ezt támasztja alá a BH 2005. 143. számú eseti döntés is: egy lakóházzal készült fényképek reklám célú kiadványokban történő szerepeltetéséhez minden esetben szükséges a tulajdonos engedélye is. Szintén a törvényi feltételek hiánya miatt nem vonhatóak a szabad felhasználás körébe az ideiglenesen, tehát nem állandó jelleggel, hanem alkalmasszerűen megépített pavilonok, bódék sem.¹³⁵

A fentiekben bemutatottakon túlmenően az építészeti alkotás képe tudományos, ismeretterjesztő előadás vagy iskolai oktatás céljából is szabadon felhasználható.¹³⁶ A tudományos célból vagy ismeretterjesztés céljából történő felhasználás keretében a szabad felhasználás csak az előadásokra, valamint az azokon történő kivetítésre terjedhet ki, nem foglalhatja azonban magában például az építészeti alkotásokat bemutató ismeretterjesztő útikönyvek kiadását. A szabad felhasználás másik esetkörénél, a törvény az iskolai oktatás fogalmát a 33. § (4) bekezdésében definiálja. Bár a 33. § (4) bekezdése a fogalom hatályát csak a törvény IV. fejezetére, a szabad felhasználásra vonatkozó szabályokra szűkíti, irányadónak tartjuk azonban az építészeti művek szabad felhasználásával kapcsolatos speciális rendelkezések értelmezésére is. A mű többszörözését és előadását is magában foglaló felhasználás csak a felsorolásban szereplő intézménytípusokban (például általános iskolában, középiskolákban) és csak a tantervnek megfelelően történhet meg.¹³⁷ Az építészeti alkotások esetében ilyen például a rajzórán művészettörténeti oktatás keretében bemutatott látképek és fotóművészeti alkotások kivetítése. Az iskolai oktatás esetében egyébként a tudományos, ismeretterjesztő előadásokhoz hasonló megszorítást nem találunk, hiszen iskolai oktatás céljából – kapcsolódva az Szjt. 33–34. §§-aihoz – az építőművészeti alkotásokról készült képek tankönyvírás és -kiadás céljából is felhasználhatóak, így nem csak a tanóra keretében az épület látképének a kivetítése, hanem álláspontunk szerint annak tankönyvekben való szerepeltetése is megengedett.¹³⁸

¹³⁵ Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXXVI. törvényhez fűzött magyarázat a 68. §-hoz; Complex (Szjt.) 362.

¹³⁶ Szjt. 68. § (2) bek.; TATTAY: II. 6.

¹³⁷ Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXXVI. törvényhez fűzött magyarázat a 33. §-hoz

¹³⁸ Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXXVI. törvényhez fűzött magyarázat a 34. §-hoz; LONTAI: *i. m.* 94.; TATTAY: *i. m.* 144.; TATTAY: II. 4.; PETRIK: *i. m.* 235.; Ezzel ellentétes álláspontot tartalmaz a Szerzői Jogi Szakértő Testület SZJSZT 13/2004. sz. szakvéleménye, amely kizárja az építészeti alkotások látképének tankönyvekben történő szabad felhasználását, és feltüntetésüket minden esetben engedélyköteles tevékenységnek minősíti. Megjegyezzük azonban, hogy a vonatkozó törvényi rendelkezé-

A törvény 36. § (3) bekezdése és 37. §-a szerint televíziós műsorszolgáltatásban bármely építészeti alkotás képe díszletként, valamint a napi eseményekről való tudósítás céljára illusztrációként szabadon felhasználható.¹³⁹ A szabad felhasználás ezen esetköre valósul meg akkor, ha egy reklámfilm elkészítése vagy filmforgatás keretében utcai helyszínen filmezve, illetve a híradóban a napi eseményekről való tájékoztatás során a környező házak, épületek is mintegy kellékként, villanásszerűen válnak a felvétel részévé, és a közvetítésnek egyébként nem célja az építészeti alkotás bemutatása, ismertetése.¹⁴⁰ Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a felhasználás célja elhatároló tényezőként és megkülönböztető ismérvként jelenik meg a szabad felhasználás ezen esetkörének a vizsgálatánál és minősítésénél.¹⁴¹

e) *Az építészeti alkotásokon nyugvó származékos művek felhasználása*

A származékos művek felhasználásának a kérdése szorosan kapcsolódik a védelem alanyaihoz, az átdolgozás kérdésköréhez, valamint a szabad felhasználás eseteihez. Egy idegen mű alapvetően inspirálhat más alkotások megvalósítására, új önálló mű megalkotásához felhasználható. A származékos művek szerzői, amennyiben például az építészeti alkotásokról készült fotóművészeti alkotások, makettek, ismeretterjesztő könyvek is rendelkeznek a védelem előfeltételeivel, az egyéni-eredeti jelleggel, maguk is élvezhetik a szerzői jog által nyújtott védelmi lehetőséget. Emellett azonban tekintettel arra, hogy a szerző egyúttal egy már meglévő művet vett alapul az újabb szerzői mű kidolgozásához, az átdolgozás mint felhasználási mód törvényi tényállását is megvalósította, amely főszabály szerint már engedélyköteles tevékenységnek minősül. A származékos mű szerzője szerzői jogait az alábbiak szerint gyakorolhatja.

Amennyiben az alapul szolgáló építészeti alkotás még szerzői jogi oltalom alatt áll, tehát a védelmi idő még nem telt le, akkor a származékos

sekben, az Sztj. 33. § (4) bekezdésében 2009. február 1-jétől olyan változások álltak be, melynek következtében ma már szabad felhasználásnak minősül az építészeti alkotások látképének iskolai oktatás célját szolgáló, tankönyvekben történő felhasználása.

¹³⁹ CSÉCSY: *i. m.* 42.; TATTAY: II. 6.

¹⁴⁰ Complex DVD Jogtár – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez fűzött magyarázat a 36. §-hoz; *Kézikönyv* 153.

¹⁴¹ A reklámművek megítéléséhez és felhasználásához kapcsolódóan lásd részletesen jelen munkánkban az építészeti alkotások másodlagos felhasználására és a merchandising jogi jelenségre vonatkozóan tett észrevételeinket és elemzésünket.

mű felhasználáshoz a törvény mindaddig, amíg a védelmi idő fennáll, az eredeti mű szerzőjének az engedélyét is megköveteli, és a származékos mű szerzője csak az eredeti alkotás szerzői jogainak a sérelme nélkül gyakorolhatja szerzői jogait.¹⁴² Az épületről készült fotóművészeti alkotás esetében ez azt jelenti, hogy a fényképész mellett a tervező vagy az épület felhasználásra jogosult személy hozzájárulását is ki kell kérni az épületről készült fényképek kiállításához, kereskedelmi célú használatához, kiadványokban történő szerepeltetéséhez.¹⁴³ Amennyiben azonban az alapul szolgáló építészeti mű már nem áll szerzői jogi védelem alatt, mert a védelmi idő már letelt, vagy a védelmi időn belül történő felhasználás a szabad felhasználás nevesített esetköreihez tartozik, akkor az eredeti szerző vagy jogutódjainak a hozzájárulása már nem szükséges, a szerzői jogok kizárólag származékos mű szerzőjét illetik meg, és a felhasználás jogszerűségét kizárólag az ő hozzájárulása legitimálhatja.¹⁴⁴

4. Következtetések

Az építészeti alkotások felhasználásának gyakorlati lehetőségei a beruházási–tervezési–kivitelezési folyamat sokrétűségére tekintettel rendkívül széles kört ölelnek fel, több felhasználási cselekményből épülnek egymásra és igen szerteágazóak – a tervek versenytárgyalásokon való felhasználásától és áttervezésétől kezdve a megépült épület hasznosításán, bérbeadásán át akár az építészeti alkotás megváltoztatását is magukban foglalhatják. Az építészeti alkotások felhasználásra vonatkozóan szerzői jogi törvényünk csak kevés speciális szabályt említ szűk teret engedve az egyedi, jogtárgyspecifikus szabályozásnak. Ezen speciális rendelkezések hiányában csak annyit tehetünk, hogy a szerzői jogi törvényben foglalt általános szabályokat hívhatjuk segítségül az építészeti művekkel és azok szerzői jogi kérdéseivel kapcsolatos jogviták eldöntésénél, valamint elsődlegesen meghatározók és minden körülmények között vizsgálандók a tervezési–építési folyamat szereplői közötti szerződéses viszonyrendszer, a tervek, valamint az épületek felhasználására vonatkozó megállapodások szerződéses kikötései.

A tervek és az épületek különböző felhasználási módjai szinte felleltározhatatlanok számos kérdést hagyva megválaszolatlanul: a képfelvételen

¹⁴² TATTAY: *i. m.* 93.; *Kézikönyv.* 88.

¹⁴³ SZJSZT 24/2004.

¹⁴⁴ *Kézikönyv* 89.; PETRIK: *i. m.* 27.; vö. SZJSZT 06/10.

történő többszörözés, a képeslapok kereskedelmi célú forgalmazása (amennyiben épületek látképeit jelenítik meg), az Szjt. 33. §-ában foglalt megszorító rendelkezés értelmezése, a bérleti jogokról szóló irányelv átültetése az Szjt. 23. § (4) bekezdéséhez kapcsolódóan, a digitális világ térnyerése következtében az épületek fényképeinek elektronikus adathordozón történő rögzítése, az épület tulajdonosának érdekei a védelmi idő megszüntével, az ismeretterjesztő televíziós műsorok engedélyezési kérdései, a felhasználásra jogosult megrendelő vagy a munkáltató jogutód nélküli megszűnése mind olyan szeletei az építészeti alkotások felhasználásának, amelyekre biztos megoldás speciális rendelkezések és irányadó bírói gyakorlat hiányában nem adható.

Ha áttekintjük azokat a jogi kereteket, amelyek az építészeti művek jogszerű felhasználásának alapot adhatnak, akkor azt kell megállapítanunk, hogy minden esetben a felek között létrejött szerződés tartalmát kell gondosan szemügyre vennünk. A felhasználásra vonatkozó megállapodás tartalma irányadó elsődlegesen abban a tekintetben, hogy a felhasználó a tervek vagy az épületek felhasználására milyen mértékű és terjedelmű jogot szerzett (kizárólagos vagy csak egyes felhasználási módokra vonatkozó jogosultság), valamint hogy ki jogosult ennek az engedélyezésére. A felhasználás engedélyezésére a szerződés tartalmától függően jogosult lehet maga a szerző, a tervező, harmadik személy (felhasználó), a megrendelő, a munkáltató, az épület tulajdonosa vagy akár az örökös és az előbbieket jogutódjai, származékos művek esetében pedig külön figyelmet kell szentelnünk a származékos mű szerzőjének a jogosítványaira is. Nem szükséges a szerző hozzájárulása a szabad felhasználás törvényi tényállásaiba illeszkedő magatartásoknál, valamint a védelmi idő leteltét követő hasznosítási cselekményeknél sem.

Mindezekon túlmenően azonban a beruházási-tervezési-kivitelezési folyamatok komplexitása és többszereplős volta ma már sok szempontból veti fel a szerzők és a felhasználók érdekeinek újragondolt értékelését, megfelelő mérlegelését és új egyensúlyba hozatalát.¹⁴⁵ A szerzői jogi szabályozás egyik alapvető célja a szellemi alkotás ösztönzése, ennek jegyében ismer el személyhez fűződő és vagyoni jogokat a szerző javára, és ezáltal járul hozzá a nemzeti, az európai és az egyetemes kultúra értékeinek megbecsüléséhez, megóvásához. A szerzői jogi szabályozásnak ugyanakkor a magán- és a közérdek kényes egyensúlyát is meg kell teremtenie, illetve fenn kell tartania. Egyensúlyra van szükség a szerzők és más jogosultak,

¹⁴⁵ GYENGE: *i. m.*

valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között. A szerzői jogi törvényhozásnak ki kell elégítenie az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás jogos igényeit is. A jogi szabályozásnak lépést kell tartania a technikai fejlődéssel és gondoskodnia kell a jogosultságok széles körű, hatékony érvényesítésének intézményi és eljárási feltételeiről is.¹⁴⁶

A jogalkotói döntés alapját elsősorban az adott társadalmi viszonytal összefüggő érdekek vizsgálata, értékelése, illetőleg az érdekek összhangjának biztosítására törekvés képezi.

Alapvető fontosságú egyrészt az alkotó ember (a tervező) érdeke, a tehetsége kibontakoztatásához szükséges feltételrendszer megteremtése, alkotásához kapcsolódóan személyi és vagyoni érdekeinek az elismerése. A megrendelő erőfölényes helyzetéből fakadóan a felhasználási jogok és az átdolgozás tekintetében a tervezőnek sokszor nincsen szabad mozgástere, az eredeti tervekre a kivitelezés befejezésének időpontjában már szinte alig lehet ráismerni.¹⁴⁷ Az építészeti alkotások esetében a szerzői jogi védelem a gyakorlatban alig hatályosul, a jogviták és a problémák sok esetben nem jutnak el a bíróságokhoz.¹⁴⁸ Mindezek mellett nyilvánvaló azonban, hogy a felhasználó érdekeit sem hagyhatjuk teljesen figyelem nélkül, aki az alkotásba vagy az alkotás létrehozási folyamatába (tervezés, az épület megépítése) anyagi eszközöket fektetett be, legyen az akár egy megrendelő, akár egy munkáltató. Harmadikként jelenhetnek meg az épület tulajdonosának az érdekei, tulajdonosi jogainak az érvényre juttatását (például az épület használatának, hasznok szedésének a joga) is biztosítani kell. Nem hagyható figyelmen kívül a származékos művek köre sem, hiszen egy meglévő alkotás más személyeket is inspirálhat és ösztönözhet egyéni–eredeti jellegű alkotói tevékenység kifejtésére. Az érdekpárok jelentkezése esetén a szakmával való konzultáció után az egyes érdekek mérlegelése és a kollízió feloldása során jogalkotói választás és beavatkozás függvénye az, hogy a többi elé helyezve éppen melyik érdek kaphat prioritást, elsőbbséget.¹⁴⁹

* * *

¹⁴⁶ NÓTÁRI: *i. m.* 9.

¹⁴⁷ KULCSÁR: *i. m.*

¹⁴⁸ BODÓ: *i. m.*

¹⁴⁹ LONTAI: *i. m.* 28–29.

COPYRIGHT ASPECTS OF USE OF ARCHITECTURAL WORKS

by Kitti Bakos – Tamás Nótári

Regarding the connection between architecture and the law of intellectual works we should set out from the fact that the issue of exploitation of intellectual products has increased significance in Hungarian economy having turned to market economy. Our paper discusses a special segment of the field of intellectual works that might affect aspects of both copyright and industrial right protection, owing to special forms of realisation and complexity of the object of protection. The external artistic-aesthetic development, intended purpose and function of the building and the characteristic features of the technical means available for realisation of space and materials used might raise questions in both fields of the law of intellectual works. Consequently, the art and technology of construction alike can contain both aesthetic and practical realisation aspects; however, their proportion can vary from work to work from completely decorative buildings to strictly functional structures. In our present study we focus on presenting possible forms of use of architectural works and relevant legal frameworks; our aim is surveying.

JOGIRODALOM

Kelemen László: **Miként vélekedünk a jogról?** Szociálpszichológiai kutatás. Line Design Kiadó, Budapest, 2010. 215 p.

A Dr. Kelemen László tollából megjelent – újabb, érdekes szociálpszichológiai kutatáson alapuló –, és igen tetszetős kiadásban a közelmúltban a könyvesboltok polcaira került kötet már témaválasztásában is rendkívül figyelemre méltó. Magam is nagy várakozással vettem kézbe e munkát, sőt, annak ellenére, hogy nem vagyok szociológus, még ahhoz is vettem a bátorságot, hogy megosszam Önökkel, a kötetrel kapcsolatos szubjektív gondolataimat, érzéseimet. Mindézt annak érdekében teszem, hogy szíves figyelmükbe ajánljam az említett szerző művét, mert meggyőződésem, hogy az olvasó minden bizonnyal nagy érdeklődéssel fogja forgatni a kötet lapjait.

A könyv címe találó és figyelemfelkeltő, ám megfogalmazása nézetem szerint egy sokkal általánosabb jogelméleti megközelítést sugall a potenciális olvasónak, mint ami a szerző valódi célkitűzése és a mű tényleges tartalma. A szerző által tárgyalt kérdéskör ugyanis nem általában a jog, hanem főként a büntető igazságszolgáltatás, a bűnügyi tudományok (a büntetőjog tudomány, a pönológia, a kriminológia, a viktimológia) területére esik. Ezt a szerző azzal indokolja, hogy „a jog társadalmi percepciója szinte még mindig a büntetőjogra korlátozódik.” (11. o.). A büntetőjog társadalmi hatása valóban igen nagy és ez nem véletlen. A büntetőjogi tilalmak egyes elemei történetileg az erkölcsi szabályok, a vallás intelmei így pl. többek között a tízparancsolat¹ révén is mélyen gyökereznek, beivódtak a társadalom szövetébe. E szabályok kijelölik az emberi viselkedés társadalmi, erkölcsi kereteit, egyfajta erkölcsi minimumként. A tilalom ereje, a

¹ A tízparancsolatot az Egyház a természetes erkölcsi törvény kinyilatkoztatott formájának tekinti, s a katekézisben is az alapismeretek között tanítja.

tilalmazott cselekmény következményei, szankciói, a társadalom tagjainak túlnyomó többségét visszatartják a bűnelkövetéstől. A társadalom fejlődésével, a modernizációval párhuzamosan azonban a helyzet bonyolódik, a problémák sokasodnak. Nézetem szerint, a mai, modern társadalmakban a büntetőjogot – talán éppen korábban megszerzett tekintélye folytán – sokszor valamiféle hamis mítosz is körüllegi; az a tévhit, hogy a büntetőjogi tilalomnak a pusztá kimondása, a cselekmény büntetőjogi szankcionálása önmagában megoldja a bonyolult helyzetet, társadalmi problémát, társadalmi konfliktust. Azt hiszem nyilvánvaló, hogy a társadalmi problémák valódi megoldása időnként ennél sokkal bonyolultabb és összetettebb.

A rendkívül érdekes és aktuális témát feldolgozó könyv szerzője kiváló munkát végzett. A kutatási folyamat végén, bámulatos gyorsasággal és remek érzékkel választotta ki a rendelkezésre álló adatok gazdag tárházából a *legidősebb kérdéseket*. Ennek köszönhetően, a kutatási anyag főbb eredményei *a lehető legrövidebb időn belül* a nagyközönség elé kerülhettek. A gyorsaság legfőbb erénye általában a legfontosabb kérdésekre fókuszálás, míg hátránya a mélyebb elemzés elmaradása. A szerzőnek azonban sikerült az utóbb említett csapdát elkerülnie és *megfelelő egyensúlyt kialakítania* a gyorsaság és az elmélyültség követelményei között, azzal, hogy nem ambicionálja az összes adat azonnali értékelését, amit azonban kiválaszt, azt maradéktalanul és lényegre törően elemzi. A szerző maga is utal arra a tényre, hogy e műben² az „adattenger” feldolgozásának csábító lehetőségei közül a legaktuálisabb kérdések kifejtésére helyezi a hangsúlyt, az adatok minél szélesebb keretek között zajló elemzésének igényével (9. o.). Reményeim szerint a szerző a későbbiek során még foglalkozik az anyag további elemzésével, illetve a gazdag tapasztalatok felhasználásával. Kétségtelen azonban, hogy az adatok értékelése esetenként sejtetni enged az olvasóval, hogy a szerző következtetései háttérében több adat és összefüggés együtthatása munkál, mint amit ebben az írásműben ténylegesen megoszt velünk. A magam részéről bízom abban, hogy a kötetben értékelésre került adatokon és az azokból levont következtetéseken túl, hamarosan sor kerül a rendelkezésre álló adatsorok további elemzésére és bővebb kifejtésére.

A téma *megközelítése interdiszciplináris*, hiszen, amint azt a szerző maga a kötet bevezetésében megfogalmazza, a könyv „két tudományág, a jog és a pszichológia határán mozog.” Az interdiszciplináris szemléletmód igen dicséretes, ám sosem egyszerű vállalkozás. A siker záloga, hogy

² A szerző szóhasználata szerint.

amennyiben sikerül elkerülni, hogy a túlzott általánosítások szintjén zátonyra fusson az elemzés, akkor az interdiszciplináris megközelítés minden bizonnyal innovatív és kreatív lesz. Erényei közé fog tartozni a tárgyalt tudományterületek határterületeinek a kimunkálása, a problémák újszerű megközelítése. A szerző végül ebben a törekvésben alapvetően sikeres volt.

A kutatás elméleti háttere a szociális reprezentációk jelentését és funkcióit, az erre vonatkozó kutatásokat, az igazságos világba vetett hit és a rendszerigazolás elmélete kérdéskörén túl, a bűnelkövetés okait és a büntetés céljait, az erre vonatkozó elméleteket foglalja össze. Ezután a sértett – áldozat fogalmát, szerepét elemzi, a sértetté válásra és a bűnözéstől való félelemre vonatkozó főbb kutatásokat összegzi. A szerző ezt követően a halálbüntetés indokoltsága kérdéseit veti fel. A módszertani fejezet a kutatás kérdőívét és a mintát ismerteti, majd a kutatási adatokat tárja elének és elemzi, végül pedig összefoglalja a főbb kutatási eredményeket. A kötet további oldalai bőséges és jól szerkesztett mellékleteket tartalmaznak.

A kötet ismerteti a *kutatás célját* és áttekinti a kutatás *elméleti hátterét*. Utóbbi körben a szociális reprezentációk jelentése, funkciói és az erre vonatkozó főbb kutatások témakörét emelném ki. Majd az igazságosság, az igazságos világba vetett hit, illetve a rendszerigazolás és rendszerkritika fogalmait járja körül és gazdagítja az empirikus kutatások eredményeivel. Az általános kérdéseket követően, a szerző a bűnügyi tudományok területére viszi át az olvasót, s a bűnözés okai, a büntetés céljai, a főbb büntetési elméletek áttekintését adja. Kitér a sértett-áldozat fogalmára, szerepére, a bűnözéstől való félelemre, az áldozattá válásra, a kriminálstatisztika adataira és az ezzel kapcsolatos empirikus kutatások eredményeire. Röviden és rendkívül korrekten utal saját kutatásain túl, más szerzőknek, a témával kapcsolatos *kutatási anyagaira* és eredményeire. A kötet anyaga hivatkozik a szerzőnek egy korábbi (2007. évi), jelentős, a mostanit megalapozó kutatására is, amely *tartalmi és módszertani szempontból* egyaránt fontos előrelépést jelentett. A kötet alapjául szolgáló, 2010. évben lezajlott kutatás *mintavétele gazdagabb*, a szerző korábbi kutatásánál szélesebb merítést alkalmazott. Az 1100 főre kiterjedő kutatásban két minta: egy ezer főből álló, országos, *reprezentatív minta* és egy 100 fős, *jogi végzettségű személyekből álló minta* is szerepelt. A két minta összehasonlító jellemzését a kutatás *szocio-demográfiai*, a társadalom aktuális problémái iránti *érdeklődés*, illetve *pártpreferencia* alapján is elvégezte. A szerző a függő változók *alapelosztá-*

sait és különbségeit, valamint a függő változók *többdimenziós összefüggéseit* is elemezte mindkét mintában.

A kutatás annak feltárását célozta, hogy a *mai magyar társadalom hogyan vélekedik bizonyos kérdésekről. A kérdőív jogi és pszichológiai kérdésköröket tartalmazott. Az izgalmas kutatás választ ad néhány nagyon aktuális kérdésre, mint pl. a szankciórendszer szigorítása és a bűnözés csökkenése közötti viszony; az ún. megélhetési bűnözés csökkenésének kérdése a munkanélküliség csökkentése, illetve a szociális juttatások emelése révén, stb. Nézetem szerint, e jogpolitikai kérdések a világgazdasági válság által kiélezett helyzetben, a társadalmi érzékenység fokozódása és a tűrőképesség csökkenésének fényében, ma rendkívül vitatott és fontos témakörök, megoldandó problémák. Éppen ezért tartom kitűnő döntésnek, hogy Dr. Kelemen László e rendkívül fontos kérdések közül, többet is felvett szociálpszichológiai kutatásának tárgykörébe.*

A jogi kérdések sorában szerepelnek a jogalkotás és jogalkalmazás egyes kiemelt kérdései, illetve az igazságszolgáltatás alapvető elveinek érvényesülése. A kutatás emellett foglalkozik a bűnöző magatartás okai-
val és megelőzésével is. A kérdőív beható ismerete nélkül, kizárólag a könyv tartalomjegyzékének tanulmányozása alapján, még bónusz kérdéskörnek tűnik a hazai szankciórendszerben jelenleg már nem szereplő halálbüntetés indokoltságának a vizsgálata. A munka tanulmányozása során azonban be kellett látnom, hogy a kérdőív logikájába valóban beleilleszkedik.

A kérdőívben szereplő, jogalkotással és jogalkalmazással kapcsolatos állításokat bevallom, logikailag én kissé másként csoportosítanám. Azokat a kérdéseket, amelyek a bűnözés csökkentésére vonatkoznak egymást követően sorolnám fel (1, 5, 4). Ezután tenném fel a 3. kérdést a halálbüntetésről. A szankcionálandó vagy éppen ellenkezőleg, a legalizálandó cselekmények kérdését szintén külön csoportosítanám (2, 6). Ennek az oka az, hogy a kérdőív első kérdése (a börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést) nyilván azt jelenti, hogy a bűncselekménynek börtönbüntetés szankcióval való fenyegetése, önmagában nem tart vissza a bűnelkövetéstől, nem csökkenti a bűnözést. Ezt azonban csak azt követően tudja meg a kérdőívet kitöltő személy, ha már az 5. kérdéshez ért. Az 5. kérdés ugyanis azt tartalmazza, hogy a súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának. Mit is jelent azonban a súlyosabb ítélet? A ténylegesen kiszabott súlyosabb börtönbüntetést? Esetleg az ennél is súlyosabb szankció, a halálbüntetés visszaállítását? Ezt a kérdést a szerző maga is felteszi a kérdőívre adott válaszok értékelése során: „Joggal

merülhet fel az a kérdés, hogy ez a súlyosbítás egészen az élet elvételéig, a halálbüntetés újbóli bevezetéséig terjedhet-e.” (90. o.).

Dicséretesnek tartom, hogy a kutatás nemek szerinti bontásban is tartalmaz adatokat.³ Nem találom indokát azonban, hogy az abortusz tiltásával kapcsolatos kérdéseknél miért nincs ilyen bontás,⁴ míg pl. a kábítószerek közül az enyhe drogok legalizálására vonatkozó kérdéskörnél miért igen.⁵ Ez azért furcsa, mert evidens, hogy az abortusz kérdése nyilvánvalóan sokkal inkább érinti a nőket, mint a férfiakat. Az abortusz tilalmának lehetőségével a válaszadók többsége nem ért egyet. Az életkori megoszlásnál látható, hogy az abortusz tilalma lehetőségének a felvetésével a válaszadók legfiatalabb⁶ korcsoportja 94%-ban, míg a legidősebb⁷ korcsoportban 57%-ban nem ért egyet. Az iskolázottsági szint szerinti bontásban, a magasabb iskolai végzettségűek jóval nagyobb arányban ellenzik az abortuszt, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűek (86–53%-os a két szélsőérték).

A szankciórendszer szigorítása irányába mutató válaszok lényegében már valamennyire megelőlegezik a halálbüntetés teoretikus visszaállítással kapcsolatos attitűdöt is. Ennek ellenére, az mégis nagyon meglepő, hogy mindkét mintában (a budapesti, illetve a diplomás minta kivételével) a halálbüntetés visszaállítását preferáló nézet abszolút többsége mutatható ki. A kutatás ezzel kapcsolatos adatait bővebben nem ismertetném, csupán az olvasó érdeklődését szerettem volna felkelteni e téma iránt. A szerző ugyanis a kutatási eredmények ismertetése előtt a halálbüntetés indokoltságával illetve annak hiányával kapcsolatos érveket, az emberi jogi vonatkozásokat, a bírói tévedés lehetőségével és más kérdésekkel kapcsolatos nézeteket is lényegre törően elemzi, összegzi.

³ A nők aránya a reprezentatív mintában 53, míg a jogász mintában 59% volt (*i. m.* 72.). Az egyes kérdések taglalásánál több helyen is szerepel a nemek közötti megoszlás. Így pl. a szociális támogatások növelése és a bűnözés mértéke csökkentésének kapcsolattáról (a szociális támogatások növelése a mintában szereplő nők 39%-a, míg a mintában szereplő férfiak 31%-a szerint csökkentené a bűnözést) lásd *i. m.* 108–109.

⁴ A szerző által közreadott ábrák alapján, *életkorral és iskolai végzettséggel* kapcsolatos bontásban ismerjük meg az arányokat (lásd 116. o., 39–40. ábra).

⁵ A kutatás adatai szerint a férfiak és nők döntő többsége ellenzi a legalizálást. A kutatásban részt vevő férfiak 31%-a, míg a nők mindössze 24%-a foglalt állást a legalizálás mellett. A mintában szereplő férfiak tehát úgy tűnik, megengedőbbek e kérdésben (lásd 117. o., 41. ábra).

⁶ 18–19 évesek.

⁷ 70–79 évesek.

A szerző kutatásai az adatok értékes tárházát rejtik magukban. Ezek értékesek és innovatívak, s esetleges jövőbeli, bővebb feldolgozásuk további jelentős eredményeket ígér. Az adatok legérdekesebb és legaktuálisabb vonulatainak feltárásán alapuló kötetet, amely a (büntető)jogról való vélekedésünk lényegét, tartalmi jellemzőit igyekezett feltárni, jó szívvel ajánlom az olvasó kitüntető figyelmébe.

Fehér Lenke

Leszkoven László: A kezességi szerződés. HATRA MAG Kft., Miskolc, 2009. 143 o.

2009 végén jelent meg *Leszkoven Lászlónak*, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszéke egyetemi docensének a kezességi szerződéssel foglalkozó monográfiája.¹ A szerzőnek nem ez az első átfogó jellegű munkája, hiszen 1999-es kiadású a váltóról szóló,² 2001-es pedig a zálogjogi rendelkezéseket bemutató kötete.³ Az elmúlt években a polgári jogi kezesség témájához kapcsolódóan jelent meg a szerzőnek számos publikációja.⁴

Leszkoven László új könyve átfogóan mutatja be a kezességi szerződést és a polgári jogi kezességi jogviszonyt. Egy könyvismertetés természetesen csak arra vállalkozhat, hogy néhány főbb kérdést kiemelve próbálja meg felkelteni az olvasói érdeklődést a bemutatandó munka iránt. Ennek megfelelően ebben a rövid ismertetőben azokra a problémákra fókuszálunk, amelyek a mai magyar jogirodalomban talán kissé elsikkadnak, a szerző azonban nagy hangsúlyt fektetett az alaposabb elemzésükre.

I. A biztosított követelés érvénytelenségének problémája

A kezesség járulékos jellegéből következik, hogy a kezességvállalás érvényes főkötelezettséget feltételez. A biztosított követelés érvénytelensége kihat a kezességre is, vagyis az érvénytelenség a követelést biztosító kezességre is kiterjed.⁵ Ennek alaposabb vizsgálata során a szerző különbséget tesz a semmis és a megtámadható szerződés kezességgel történő biztosítása között. Érvelése szerint a semmis alapügylet esetén egyszerűbb a helyzet,

¹ LESZKOVEN L.: *A kezességi szerződés.* HATRA MAG Kft., Miskolc, 2009. 143.

² LESZKOVEN L.: *A váltó, mint kötelelem.* Novotni Kiadó, Miskolc, 1999. 293.

³ LESZKOVEN L.: *A zálogjog új szabályai.* Novotni Alapítvány, Miskolc, 2001. 134.

⁴ LESZKOVEN L.: A hitelező és a kezes közötti jogviszony egyes kérdéseiről. In: *Publ. Univ. Miskolc, Sect. jur et pol. Tomus XXIV. 2006.*; LESZKOVEN L.: A „keretbiztosítéki” készfizető kezességről. *Közjegyzők Közlönye*, 2009. 1. sz. 3–9.; LESZKOVEN L.: A kezési kötelezettség átszállásáról. A „kezesség öröklése”. *Közjegyzők Közlönye*. 2009. 4. sz. 20–25. Legújabb, már a monográfia után megjelent tanulmánya: LESZKOVEN L.: A készfizető kezesség jogi jellegéről – egy jogegységi határozat kapcsán. *Gazdaság és Jog*, 2010. 11. sz. 14–19.

⁵ LESZKOVEN: *A kezességi szerződés.* i. m. 21.

hiszen a feltétlen érvénytelenség joghatása a kezességvállalást is érvénytelenné teszi.⁶

Több problémát vet fel azonban a megtámadható alapügylet kezességgel való biztosítása. Kérdés ugyanis, hogy a kezes gyakorolhatja-e a főkötelezettet megillető megtámadási jogot? A jogirodalom álláspontja nem egységes. A szerző ezzel kapcsolatban annak a határozott véleményének ad hangot, miszerint nehezen tartható az a merev megközelítés, hogy a megtámadási jog a szerződő fél olyan személyes joga, melynek gyakorlására a kezes nem jogosult. Ennek alátámasztására a Ptk. 235. § (2) bekezdésének értelmezéséből indul ki és azt hangsúlyozza, hogy a jogszabály nem tekinti a megtámadási jogot szigorúan csak a szerződő felek által gyakorolható alakító jognak, a szerződés érvénytelenné válásához fűződő jogi érdek kívülálló harmadik személyek megtámadási jogát is megalapozza. Nézete szerint pedig a kezest ilyennek kell tekinteni.⁷ Arra azonban nem lát lehetőséget, hogy a kezes általi megtámadás jogkövetkezményét a bíróság a biztosított ügylet felei közötti jogviszonyra nézve vonja le. Ez azt jelenti – mutat rá a szerző –, hogy a kezes erre vonatkozó eljárásjogi kifogása nem vezethet odáig, hogy a bíróság az alapügylet jogi sorsát a jogosultra és a kötelezettre kiterjedő hatállyal, teljes mértékben rendezze, mert erre nincs eljárásjogi lehetőség.⁸

A megtámadási jog gyakorlásához kapcsolódóan azt mondhatjuk, hogy igaz ugyan, hogy a Ptk. 235. § (2) bekezdése szerint megtámadásra a sérelmet szenvedett fél és az jogosult, akinek a megtámadáshoz érdeke fűződik, de az egyes megtámadhatósági okoknál a törvény ezt a személyi kört gyakorlatilag a szerződő félre szűkíti. Ez a helyzet tévedésnél,⁹ meg-

⁶ *Uo.* 22. Polgári eljárásjogi kérdés, hogy a kezes indíthat-e megállapítási keresetet a Pp. 123. §-a alapján a kezességvállalással biztosított (hitel)szerződés semmisségének megállapítása iránt. A BDT 2009/5. sz. 84. jogesetben az elsőfokú bíróság a kezes megállapítási keresetét arra hivatkozással utasította el, hogy a kezes a szerződés teljesítése iránt ellene indított perben védekezéséként – kifogás formájában – határidő nélkül hivatkozhat a szerződés semmisségére, illetve a végrehajtás-megszüntetési, vagy korlátozási perben érvényesítheti a semmisség megállapításával kapcsolatos igényét. Ezt az érvelést azonban a másodfokon eljáró Pécsi Ítéltábla nem fogadta el, igaz csak amiatt, mert a perbeli esetben a kezes a hitelezőnek/jogosultnak minden más fizetési kötelezettséget megelőzően teljesítendő azonnali beszédési megbízást adott. Arra a kérdésre azonban a másodfokú ítélet sem ad választ, hogy a kezes indíthat-e megállapítási pert a biztosított jogügylet érvénytelenségének megállapítása iránt. Ezt nyilván indokolt elismerni.

⁷ *Uo.* 23.

⁸ *Uo.* 25.

⁹ Ptk. 210. § (1) bekezdés.

tévesztés és jogellenes fenyegetés esetében,¹⁰ és valójában feltűnő érték-aránytalanságnál is.¹¹ Ezek alapján kérdéses, hogy a kezes – aki a megtámadandó alapügyletnek nem szerződő fele – mely megtámadhatósági ok esetében tudná ezt a jogát gyakorolni? Egyetértünk azzal, hogy a kezeset meg kell, hogy illesse a megtámadási jog, de ehhez az új Ptk.-ban az egyes megtámadási okoknál megfelelő szövegmódosítást kellene végrehajtani.

Kérdésként merülhet fel az is, hogy érvénytelen jogügylet alapján keletkező követelést lehet-e kezességgel biztosítani? *Villányi László* önálló adósnak – de nem kezesnek – tekinti azt a személyt, aki a biztosítandó követelés fenn nem állásáról (létre nem jött voltáról, érvénytelenségéről, megszűntéről) tudott, és erre tekintettel vállalt felelősséget.¹² A német jog szerint, ha a kezes tudta, hogy a biztosított jogviszony érvénytelen, illetve ezzel reálisan számolhatott, akkor a kezességi szerződés érvényesnek tekinthető, és úgy értelmezhető, hogy a kezes a főadósnak a szerződés érvénytelenségéből származó kötelezettségeiért vállalt helytállási kötelezettséget. Ebben az esetben a biztosítandó kölcsönszerződés ugyan érvénytelen lesz, de az adóst terhelő visszafizetési kötelezettség továbbra is fennáll, és az kezességgel biztosítható.¹³

A kezességvállalás érvénytelenségével kapcsolatban végül még egy jogintézményre kell felhívni a figyelmet. A Ptk. 238. § (2) bekezdése szerint, aki érvénytelen szerződés fennállásában jóhiszeműen bízott, a felektől a szerződés megkötéséből eredő kárának megtérítését követelheti; ha azonban az érvénytelenség az egyik fél magatartására vezethető vissza, a bíróság a másik fél marasztalását mellőzheti. Ha a felek valamelyike a harmadik személlyel szemben *rosszhiszemű* volt, teljes kártérítéssel tartozik akkor is, ha az érvénytelenség nem az ő magatartására vezethető vissza. *Ezt a kártérítést a bíróság a szerződés teljes vagy részleges hatályban tartása útján is nyújthatja.*¹⁴ Ebben az esetben az érvénytelenség beáll ugyan, de az érvénytelenség okozásáért fennálló felelősség tartalma az érvénytelen szer-

¹⁰ Ptk. 210. § (4) bekezdés.

¹¹ Ptk. 201. § (2) bekezdés. Ez a szakasz „sérelem szenvedett félről” beszél.

¹² VILLÁNYI L.: *Kezesség*. In: *A magyar magánjog* (főszerk.: Szladits K.): Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941. 89.

¹³ REINICKE, D.–TIEDTKE, K.: *Kreditsicherung*. 5. Auflage, Luchterhand, 2006. 25–27.

¹⁴ Az érvénytelen szerződés teljesítése, mint speciális szankció a Ptk. 13/B. § (2) bekezdésében és 16/A. § (2) bekezdésében is megjelenik. Ezen két bekezdés alapján, aki cselekvőképességét illetően a másik felet megtéveszti, ezért felelősséggel tartozik, és felelőssége alapján a szerződés teljesítésére is kötelezhető.

ződés tartalma lesz. Ez hasonló esetkör, mint az érvénytelenség jogkövetkezményeként a Ptk. 237. § (2) bekezdése alapján a szerződés hatályossá nyilvánítása, amennyiben az eredeti állapot nem állítható helyre.¹⁵ Ehhez kapcsolódva *Leszkoven* is kiemeli, hogy az érvénytelen, de hatályossá nyilvánított szerződés alapján támasztott jogosulti igényekért a kezes köteles helytállni.¹⁶ A Ptk. 238. § (2) bekezdésének alkalmazási körében azonban az érvénytelen szerződés tényleges hatályosulására felelősségi úton kerül sor.¹⁷ A BH 1998/3. sz. 138. eseti döntésben a Legfelsőbb Bíróság kimondta a készfizető kezességi szerződés semmisségét, de a kezeset kártérítési felelőssége alapján, a Ptk. 238. § (2) bekezdésére hivatkozással az érvénytelen szerződés teljesítésére kötelezte.¹⁸

II. A főadós szerződésszegése

Egy másik fontos kérdés, hogy a kezesség kiterjed-e a főkötelezett szerződésszegése folytán keletkező károkra? Ezt a kérdést a szerző úgy teszi fel, hogy fennáll-e a kezes felelőssége az adóst terhelő kártérítési kötelezettségért?¹⁹ A magyar jogirodalom álláspontja e tekintetben sem egységes. *Villányi* szerint a járulékoság arra az esetre is kiterjed, ha a főkötelezettség a főadós vétkessége, vagy késedelme következtében módosul. Ebben az esetben a kezes a főadós ellen fordulhat amiatt, mert kötelezettsége a főadós vétkessége miatt megnövekedett.²⁰ Az 1959-es Ptk. miniszteri

¹⁵ A hatályossá nyilvánítást részletesen tárgyalja az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény, amely kimondja, hogy a PK 32. sz. állásfoglalás meghaladottnak tekintendő.

¹⁶ LESZKOVEN: *A kezességi szerződés. i. m.* 25.

¹⁷ Ez a felelősségi alakzat abból a szempontból is speciális, hogy ellentétben a Ptk.

339. § (1) bekezdésével, nem szól a károkozó felrőhatóságáról. A teljes kártérítést ugyanis a rosszhiszeműséghez köti, a jóhiszemű szerződő fél pedig a szerződés megkötéséből eredő kár megtérítésére kötelezhető. Kérdés, hogy felelősségi szempontból milyen a viszony a Ptk. 238. § (2) bekezdése és a 339. § (1) bekezdése között.

¹⁸ A BH 1998/3. 138. eseti döntés más szempontból azonban ma már meghaladottnak tekinthető, hiszen a Legfelsőbb Bíróság indokolása szerint a jóerkölcsbe ütközik és ezért semmis a kezességi szerződés, ha a kezességet vállaló cég igazgatója és annak a gazdasági társaságnak az ügyvezetője, akiért a kezességvállalás történt, azonos személy. Az újabb bírói gyakorlat szerint azonban önmagában az a tény nem teszi a kezesi szerződést semmissé, hogy a kezességet vállaló gazdálkodó szervezet vezetője ugyanaz a személy, mint az egyenes adós gazdálkodó szervezet vezetője (BDT 2009/5. sz. 84.).

¹⁹ LESZKOVEN: *A kezességi szerződés. i. m.* 31.

²⁰ VILLÁNYI: *i. m.* 92–93.

indokolása szerint a kezes nemcsak a kötelezettség teljesítéséért, hanem annak szerződés szerinti teljesítéséért vállalt kötelezettséget. Ennek megfelelően a szerződésszegéséért való helytállási kötelezettséget – anélkül, hogy ezt a Ptk. külön kimondta volna – a járulékoság elve alóli kivételnek tekintették.²¹

Az újabb jogirodalom azonban elutasítja a kezesi helytállás kiterjesztését a főadós szerződésszegése folytán keletkező károkra.²² Harmathy Attila szerint ennek az az alapja, hogy ebben az esetben nem érvényesül a meghatározottság követelménye.²³ A német jogirodalom szintén ezt az álláspontot képviseli.²⁴

Leszkoven szerint azonban a járulékos kezesség jogi természetével inkább az az álláspont fér össze, hogy a kezes kötelezettsége a főadós nemteljesítése miatti kártérítésre is kiterjed. Álláspontjának alátámasztásául arra is hivatkozik, hogy kezességet nem csupán pénzszolgáltatásért lehet vállalni, ezekben az esetekben pedig nem-teljesítés esetén a kezes felelősége értelemszerűen a teljesítés elmaradása miatti kártérítésben áll.²⁵ Kérdés azonban, hogy a szerző ezt az összes szerződésszegés esetén irányadónak tekinti-e, vagy csak a nem-teljesítés vonatkozásában.

III. Globális kezességvállalás

A szerző a biztosított követelés körülírása kapcsán szól a globális – általa „keretbiztosítékinak” is nevezett – kezességről. Találós és jól hasznosítható az a megállapítása, miszerint a jogosult valamennyi követeléséért vállalt kezesség megítélése a globális követelés-átruházás kapcsán felmerült problémákkal mutat hasonlóságot. Véleménye szerint ez a kezességi forma kizárólag abban az esetben engedhető meg és fogadható el, ha a jogvi-

²¹ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve – Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 293.

²² A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve – Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 293.

²³ HARMATHY: *i. m.* 463.

²⁴ WEBER, Hansjörg: *Kreditsicherungsrecht*. 8. Auflage. München, Verlag C.H.Beck, 2006. 59.

²⁵ LESZKOVEN: *A kezességi szerződés*. *i. m.* 33.

szony tárgya megfelel a körülírhatóság és a meghatározhatóság követelményének, máskülönben a globális kezesség veszélye nyilvánvaló.²⁶

Nézetünk szerint is a globális kezességnél vetődik fel legélesebben az a kérdés, hogy meddig lehet tágitani a biztosítandó követelés meghatározott voltának a követelményét. A meghatározottság követelménye önmagában annak nem akadálya, hogy valaki feltételes, vagy jövőbeli kötelezettségért vállaljon kezességet,²⁷ az ilyen kezességvállalás tehát nem érvénytelen. Kérdés azonban, hogy a főadósnak a hitelezővel szemben keletkező valamennyi fennálló és jövőbeli kötelezettségéért milyen feltételek mellett lehet érvényesen kezességet vállalni. Ez ugyanis már nemcsak a meghatározottság követelményébe ütközhet, de megvalósíthatja a szerződés jóerkölcsbe ütközés miatti semmisségét is. Ebben az esetben ugyanis a hitelező gyakorlatilag egy új adóst nyer, vagyis nem járulékos kezesség, hanem egy adóstársaság, kötelezeti egyetemlegesség jön létre.²⁸ Mindez azonban már átvezet a következő kérdéskörhöz.

IV. A készfizető kezesség és a kötelezeti egyetemlegesség közötti különbségek

A kötet talán legaprólékosabban tárgyalt része a készfizető kezes és az egyetemleges adóstárs helyzete közötti precíz különbségtétel. A szerző ennek kapcsán konkrét eseti döntésekből indul ki, amelyek indokolásában az eljáró bíróságok arra az eredményre jutottak, hogy a kötelezett és a kezes egyetemleges marasztalásának van helye.²⁹ A szerző ehhez kapcsolódva kiemeli, hogy igaz ugyan, hogy a készfizető kezes és az egyetemleges adóstárs hasonló jogi helyzetben van, az azonban egyáltalán nem támasztja alá az egyetemlegességet, hogy a kezes az adóssal együtt perelhető, hiszen ez nem az egyetemlegesség következménye.

A szerző ezt követően részletesen összehasonítja a két jogintézményt. A legfontosabb különbség természetesen az, hogy egyetemlegesség esetén csak egy tartozás áll fenn. Emellett azonban más szabályok vonatkoznak

²⁶ *Uo.* 57.

²⁷ HARMATHY: *i. m.* 463.

²⁸ A járulékos jellegű, mögöttes felelősség, valamint a kötelezeti egyetemlegesség közötti különbségekre utal az 1/2007. PJH indokolásának III. pontja is.

²⁹ BDT 2007. 156., BDT 2008. 205. jogesetek. Ld.: LESZKOVEN: *A kezességi szerződés.* *i. m.* 69.

az elévülésre és a beszámításra is.³⁰ A két jogintézmény tehát, bár nagyban hasonlít egymásra, egymással nem azonosítható.³¹

V. Rövid összegzés

Leszkoven László legújabb munkája kétségkívül egy fontos állomása a magyar hitelbiztosítéki jog tudományos művelésének. A hitelbiztosítéki jog vonatkozásában sajnos jól látható a jogirodalmi érdeklődés hiánya, holott a gazdasági életben – a társasági jog mellett – ez az egyik legfontosabb magánjogi jogterület. Emiatt *Leszkoven László* munkájának hézagpótló szerep is jut, hisz a szerző a kezességi jog alapvető kérdéseit tárgyalja, és jó érzékkel emeli ki a problémás kérdésköröket.

Leszkoven László monográfiája közérthető nyelvezete miatt jól használható a jogásképzésben is, mégpedig nemcsak az alapképzésben, hanem a mind nagyobb jelentőséggel bíró doktori képzésben is. Remélhetőleg a magyar hitelbiztosítéki jog gyarapodni fog még ehhez hasonló művekkel.

Bodzási Balázs

³⁰ *Uo.* 70–71.

³¹ A készfizető kezesség és az egyetemleges kötelezettség elhatárolásáról szól a szerző egy újabb tanulmánya is, amely az 1/2010. Polgári Jogegységi Határozat számos megállapítását kritizálja. Ld.: LESZKOVEN L.: A készfizető kezesség jogi jellegéről – egy jogegységi határozat kapcsán. *Gazdaság és Jog*, 2010. 11. sz. 14–19.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

Az Állam- és Jogtudomány a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetének folyóirata. Fórumot biztosít az állam- és jogtudományi alapkutatások eredményeit tartalmazó tanulmányoknak, tájékoztat a hazai és külföldi tudományos rendezvényeken zajló vitákról, ismertetőket tartalmaz a közelmúltban megjelent kiadványokról. Az Állam- és Jogtudománynak évente négy száma jelenik meg.

A folyóirat kiemelkedő szakmai rangját – az anonim lektorálás rendszere mellett – az is biztosítja, hogy Szerkesztőbizottságában nemcsak az Intézet vezető kutatói, hanem az Intézettől független (hazánkban és nemzetközileg elismert) jogtudósok is képviseltetik magukat.

A kéziratokat három példányban, valamint 3.5" méretű számítógépes lemezen a Microsoft Word szövegszerkesztő program által olvasható szövegfájl formátumban kell eljuttatni a szerkesztőség címére (1250 Budapest, Pf. 25., vagy pardi@jog.mta.hu). A kézirathoz mellékelni kell egy olyan nyilatkozatot, hogy a cikk (magyar nyelven) más orgánumnál még nem jelent meg, és ilyen célból nem is kerül(t) benyújtásra. A megjeleníteni kívánt munka maximális terjedelme a tanulmány rovatban két szerzői ív [80 000 n (karakter)], szemle esetén egy szerzői ív (40 000 n), könyvismertetés tekintetében egy negyed ív (10 000 n).

A tanulmány és a szemle rovatban megjeleníteni kívánt cikk szerzőjének meg kell adnia az általa feltüntetni kívánt tudományos fokozatot, munkahelyi beosztást és e-mail címet. A tanulmány rovatban megjeleníteni kívánt cikkhez maximum 2500 n terjedelmű magyar vagy angol nyelvű rezümét kell mellékelni. A magyar nyelvű rezümében – a fordítás megkönnyítése érdekében – kérjük, jelöljék meg a szakkifejezések bevett angol nyelvű megfelelőjét.

A tanulmány és szemle rovatban megjeleníteni kívánt cikkben a hivatkozásokat a következő minta alapján kell kialakítani:

¹ BUZA L.: *A nemzetközi jog tankönyve*. Politzer Zsigmond és Fia, Budapest, 1935. 12–13.; DWORIN, R.: *Law's Empire*. Fontana. London, 1986. 21–31.

² *A magyar büntetőjog általános része* (szerk.: Nagy F.). Korona kiadó, Budapest, 1998. 56.

³ SÁTOR Gy.: Állampolgársági jog reformja. *Jogtudományi Közöny*, 1948/1.; GRUNSKY, W.: *Das Kind als Schaden*. *Jura*, 1987. 82–86.; DWORIN, R.: *Liberal Community*. California

Law Review, Vol. 77 (1989) 479–504.; RIBA I.: Most jó lenni kisebbségnek. *HVG*, 1998/10/23. 10–12.

⁴ WIENER A. I.: Büntetendőség – büntethetőség (felelősségtan). In: *Büntetendőség, büntethetőség. Büntetőjogi tanulmányok* (szerk.: Wiener A. I.). Átdolgozott kiadás. KJK–MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1999. 205.; RAZ, J.: Authority and Justification. [1985] In: *Authority* (ed.: J. Raz). Basil Blackwell, Oxford, 1990.

⁵ BUZA: i. m. 93–101.

⁶ DWORKIN: *Law's Empire*. i. m. 196.; DWORKIN: *Liberal Community*. i. m. 478.; WIENER A. I.: Büntetőpolitika, büntetőjog (jogszabálytan). In: *Büntetendőség, büntethetőség*. i. m. 15.; FINNIS, J. M.: Authority [1980] In: *Authority*. i. m. 174.

⁷ WIENER: *Büntetőpolitika...* i. m. 18.; NAGY F: Jogszabálytan. In: *A magyar büntetőjog...* i. m. 94.

⁸ *Uo.*, 93.

⁹ WIENER: *Büntetőpolitika...* i. m. 18.

Jogirodalom és a külföldi jogirodalom rovatban megjelentetni kívánt könyvismertetés címét az ismertetett munka – a tanulmány és szemle rovatra vonatkozó hivatkozási szabályok szerint megadott – bibliográfiai adatai képezik, azzal az eltéréssel, hogy ilyen esetben az ismertetésre kerülő munka terjedelmét is fel kell tüntetni a „p.” rövidítés kíséretében (pl. „154 p.”).

Leg. Review Vol. 77 (1989) 476-501; RIBA L. Was. W. Inst. Közéletünk. 1995. 1108-1073. 10-12.

² WIENER A. J.: *Demokratikus közigazgatás felépítése* (in: *Közigazgatás, Nemzeti Szabadság és Életmód* (szerkesztette: Wiener A. J.) Államjogi kiadás, 2013-2014. Állam- és jogtudományi tanulmányok. Budapest, 1992. 78-82; KAZ J.: *Authority and justification* (1985) in: *Authority and Law*, West, Maxwell, Oxford, 1990.

³ BUZÁK L. in: 198.

⁴ SÁRKISZ L.: *Leg. Review*, 4. évf., 1996/1-2. évf., *Leg. Review*, *Legis. Community*, 4. évf., 178. WIENER A. J.: *Legis. Review*, *Legis. Community* (szerkesztette: Wiener A. J.) *Legis. Review*, 4. évf., 174. WIENER A. J.: *Legis. Review*, 4. évf., 174. WIENER A. J.: *Legis. Review*, 4. évf., 174.

⁵ WIENER A. J.: *Legis. Review*, 4. évf., 174. WIENER A. J.: *Legis. Review*, 4. évf., 174.

⁶ In: 198.

⁷ WIENER A. J.: *Legis. Review*, 4. évf., 174.

Jegyzetként és a *Legis. Review* című folyóiratban megjelentek kívánt közzétételük érdekében a szerzők által megadott címtől eltérően és szöveg szerkesztés nélkül a *Legis. Review* című folyóiratban megjelentek. A *Legis. Review* című folyóiratban megjelentek a szerzők által megadott címtől eltérően és szöveg szerkesztés nélkül a *Legis. Review* című folyóiratban megjelentek. A *Legis. Review* című folyóiratban megjelentek a szerzők által megadott címtől eltérően és szöveg szerkesztés nélkül a *Legis. Review* című folyóiratban megjelentek.

STUDIES IN LAW AND POLICY

JOURNAL OF THE INSTITUTE FOR LEGAL STUDIES
OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

Vol. LII.

2011

N° 1.

CONTENTS

STUDIES

- ENDRE BÓCZ*
Charge, Public Prosecution and Prosecutor 3
- CSONGOR HERKE*
Prohibition of Reformatio in Peius in the Light of Principles
of Legality and Opportunity 31
- RÉKA FRIEDERY*
The European Parliament and the European Ombudsman:
Roles and Connecting Points 57
- KITTI BAKOS – TAMÁS NÓTÁRI*
Copyright Aspects of Use of Architectural Works 75

LEGAL LITERATURE

- László Kelemen: Public Opinions on Law?*
Social-psychological Research in 2010 (Lenke Fehér) 111
- László Leszköven: Contract of Suretyship (Balázs Bodzási)* 117

TARTALOM

TANULMÁNYOK

BÓCZ ENDRE

Vádfunkció, közvád, ügyész

HERKE CSONGOR

Súlyosítási tilalom a legalitás és az oportunitás elvének tükrében

FRIEDERY RÉKA

Európai Parlament és az Európai Ombudsman:
szerepek és kapcsolódási pontok

BAKOS KITTI – NÓTÁRI TAMÁS

Az építészeti művek felhasználásának szerzői jogi aspektusai

Ára: 950 Ft

Évi előfizetési díja: 3800 Ft